

UTEAD JITER

ULUSLARARASI TİCARET VE
EKONOMİ ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

JOURNAL OF
INTERNATIONAL TRADE AND
ECONOMIC RESEARCHES

Doç. Dr. Cuma BOZKURT
Aslı ŞENTÜRK

Renewable Energy and Economic Growth:
An Investigation on Turkey and European Union

Doç. Dr. Gökçen SAYAR ÖZKAN
Arş. Gör. Muhyettin ERDEMLİ

Ekonomik Büyüme ve Enerji Tüketiminin
Çevre Kirliliğine Etkisi: Panel Veri Analizi

Yrd. Doç. Dr. Özgür KIZILDEMİR
Prof. Dr. Mehmet SARIİŞİK

Turizm Endüstrisinin Ekonomik Etkilerinin
Bölgesel Kalkınmaya Etkileri:
Adana'da Yerel Paydaşlar Üzerine Bir Araştırma

Yrd. Doç. Dr. Ali Eren ALPER

The Impacts of Defense, Health and Education
Expenditures on Economic Growth in Turkey

Yrd. Doç. Dr. Fındık Özlem ALPER

Relationship between Inflation and
Unemployment: The ARDL Bound Testing
Approach for Turkey

Yrd. Doç. Dr. Turgay GEÇER

EXIMBANK 'Teminat Mektubu'
Toplama Bankası mı?

Yrd. Doç. Dr. Hakan TUNÇ

Batı Akdeniz Bölgesi Dış Ticaretinde
Mevsimsel Farklılaşma: Friedman Analizi

Doç. Dr. H. Murat MUTLU
Arş. Gör. Semir ÖLMEZ

Lojistik Performans ve İlişki Kalitesi Üzerine
Alanyazın İncelemesi

Yrd. Doç. Dr. Esengül İPLİK
Prof. Dr. Azmi YALÇIN

Birey-Çevre Uyumunun İşe Yönelik Tutumlara
Etkisinde Kültürel Adaptasyonun Rolü: Yabancı
Uyruklu Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma

Doç. Dr. Celile ÖZÇİÇEK DÖLEKOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Selim GÜNDÜZ
Yrd. Doç. Dr. Alper BOZKURT

Tourism Analysis of Cilicia Corridor

UTEAD JITER

ULUSLARARASI TİCARET VE
EKONOMİ ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

JOURNAL OF
INTERNATIONAL TRADE AND
ECONOMIC RESEARCHES

ISSN (Online): 2618-6225

Cilt/Volume: 1

Sayı/Issue: 2

Aralık/December 2017

dergipark.gov.tr/utead

İmtiyaz Sahibi/Owner

Doç. Dr. Mehmet ŞENTÜRK

Baş Editör/Editor in Chief

Doç. Dr. Mehmet ŞENTÜRK

Editör/Editor

Yrd. Doç. Dr. Engin DÜCAN

Dil Editörü/Language Editor

Arş. Gör. Özcan ÖZKAN

Yardımcı Editör/Co-Editor

Aslı ŞENTÜRK

Yayın Kurulu/Editorial Board

Doç. Dr. Mehmet ŞENTÜRK

Doç. Dr. Selim KAYHAN

Doç. Dr. Tayfur BAYAT

Yrd. Doç. Dr. Engin DÜCAN

Yayın Sekreterliği/Publication Secretary

Aslı ŞENTÜRK

Yazışma Adresi

Doç. Dr. Mehmet ŞENTÜRK
Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü
79000 Kilis/Türkiye

Submission Address

Assoc. Prof. Dr. Mehmet SENTURK
Kilis 7 Aralik University, Faculty of Economics and Administrative
Sciences, Department of International Trade and Logistics
79000 Kilis/Turkey

Tel: +90 348 814 93 34/1513

Faks/Fax: +90 348 814 26 60

e-posta/e-mail: utead@hotmail.com

dergipark.gov.tr/utead

UTEAD'da yayımlanan makalelerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına ait olup, kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

The scientific and linguistic responsibility of the articles published in JITER belongs to the authors and can not be used without reference to the source.

İndeksler/Indexing: Academic Keys, ASOS, DIIF-Directory of Indexing and Impact Factor, ESJI-Eurasian Scientific Journal Index, ISIFI-International Services for Impact Factor and Indexing, ISRA-International Society for Research Activity, JIFACTOR, Journal Factor, Journals Directory, ResearchBib-Academic Resource Index, Scientific World Index, Society of Economics and Development, Science Library Index, Scientific Impact Factor.

Uluslararası Danışma Kurulu/International Advisory Board

- Prof. Dr. Ali SEN, *Inonu University/TURKEY*
Prof. Dr. Costas AZARIADIS, *Washington University/USA*
Prof. Dr. Elsadig AHMED, *Multimedia University/MALAYSIA*
Prof. Dr. Krzysztof PIASECKI, *Poznan University of Economics/POLAND*
Prof. Dr. M. Hanifi ASLAN, *Hasan Kalyoncu University/TURKEY*
Prof. Dr. Mohammad Kabir HASSAN, *University of New Orleans/USA*
Prof. Dr. Muhsin KAR, *Yildirim Beyazıt University/TURKEY*
Prof. Dr. Omer OZCICEK, *Gaziantep University/TURKEY*
Prof. Dr. Pasrun ADAM, *Universitas Halu Oleo/INDONESIA*
Assoc. Prof. Dr. Ahmet SAHBAZ, *Necmettin Erbakan University/TURKEY*
Assoc. Prof. Dr. Ahmet UGUR, *Inonu University/TURKEY*
Assoc. Prof. Dr. Ali Fuat GOKCE, *Kilis 7 Aralik University/TURKEY*
Assoc. Prof. Dr. Cuma BOZKURT, *Gaziantep University/TURKEY*
Assoc. Prof. Dr. H. Murat MUTLU, *Gaziantep University/TURKEY*
Assoc. Prof. Dr. Huseyin AGIR, *Kahramanmaraş Sutcu Imam University/TURKEY*
Assoc. Prof. Dr. Ibrahim Halil EKSI, *Gaziantep University/TURKEY*
Assoc. Prof. Dr. Kamilla M. BARTKOWIAK, *Poznan University of Economics/POLAND*
Assoc. Prof. Dr. Maria Asuncion PRATS, *University of Murcia/SPAIN*
Assoc. Prof. Dr. Mehmet MUCUK, *Selcuk University/TURKEY*
Assoc. Prof. Dr. Mehmet SENTURK, *Kilis 7 Aralik University/TURKEY*
Assoc. Prof. Dr. Nanthakumar LOGANATHAN, *Universiti Teknologi Malaysia/MALAYSIA*
Assoc. Prof. Dr. Rebeca JIMENEZ-RODRIGUEZ, *Universidad de Salamanca/SPAIN*
Assoc. Prof. Dr. Selim KAYHAN, *Necmettin Erbakan University/TURKEY*
Assoc. Prof. Dr. Siong Hook LAW, *Universiti Putra Malaysia/MALAYSIA*
Assoc. Prof. Dr. Tahsin KARABULUT, *Necmettin Erbakan University/TURKEY*
Assoc. Prof. Dr. Tayfur BAYAT, *Inonu University/TURKEY*
Assoc. Prof. Dr. Ugur ADIGUZEL, *Necmettin Erbakan University/TURKEY*
Asst. Prof. Dr. Ahmet AYSU, *Erciyes University/TURKEY*
Asst. Prof. Dr. Ali Eren ALPER, *Omer Halisdemir University/TURKEY*
Asst. Prof. Dr. Ceyhun Can OZCAN, *Necmettin Erbakan University/TURKEY*
Asst. Prof. Dr. Dogan BAKIRTAS, *Omer Halisdemir University/TURKEY*
Asst. Prof. Dr. Edgardo SICA, *Universita di Foggia/ITALY*
Asst. Prof. Dr. Engin DUCAN, *Adana Science and Technology University/TURKEY*
Asst. Prof. Dr. Mohamed Ibrahim MUGABLEH, *Irbid National University/JORDAN*
Asst. Prof. Dr. Mounir Ben MBAREK, *University of Sfax Tunisia/TUNISIA*
Asst. Prof. Dr. Mustafa GERCEKER, *Selcuk University/TURKEY*
Asst. Prof. Dr. Nahit YILMAZ, *Necmettin Erbakan University/TURKEY*
Asst. Prof. Dr. Raveesh KRISHNANKUTTY, *ICFAI Business School/INDIA*
Dr. Ratbek DZHUMASHEV, *Monash University/AUSTRALIA*
Res. Asst. Jyoti KUMARI, *Indian Institute of Technology Kharagpur/INDIA*

Amaç ve Kapsam: Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (UTEAD) bağımsız bir yayın organıdır. UTEAD, başta İktisat, Uluslararası Ticaret, Lojistik, Ekonometri, İşletme, Finans, Bankacılık ve Sermaye Piyasaları olmak üzere Siyaset Bilimi, Turizm, Kamu Yönetimi ve Uluslararası İlişkiler gibi alanlarda ortak bir akademik zemin oluşturmak üzere Türkçe ve İngilizce dillerinde bilimsel ve özgün araştırma makaleleri yayımlamaktadır. Ayrıca, farklı disiplinlerden de bu alanlarla ilgili çalışmalar değerlendirmeye alınmaktadır. UTEAD, 2017 yılında yayın hayatına başlamış uluslararası hakemli bir dergi olup, yılda iki kez Haziran ve Aralık aylarında yayımlanmaktadır. UTEAD, dergipark üzerinden erişime açıktır. UTEAD'da yayımlanan makalelerde belirtilen düşünce görüşlerden yazar(lar) sorumludur. UTEAD'da yayımlanmak üzere hakem değerlendirmeleri sonucunda kabul edilen makalelerin tüm yayın hakları süresiz olarak UTEAD'a aittir.

Aims and Scope: Journal of International Trade and Economic Researches (JITER) is an independent publication. JITER, publishes scientific and original research articles in Turkish and English languages to create a common academic background in fields such as economics, international trade, logistics, econometrics, business, finance, banking, capital markets, political sciences, tourism, public administration and international relations. In addition, studies on these areas are taken into consideration from different disciplines. JITER, is an internationally refereed journal that began publication in 2017 and is published twice a year in June and December. JITER is open access via Dergipark. The author(s) are responsible for the opinions expressed in the articles published in JITER. All publishing rights of articles accepted as referee evaluations for publication in JITER belong to the JITER for an indefinite period of time.

Açık Erişim Politikası: Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (UTEAD) "Açık Erişim Politikası" izleyen bir dergidir. Dergide yayımlanan makaleler doğrudan açık erişime sunulmaktadır. UTEAD, yayımladığı makalelerle bilimin Açık Erişim Politikasıyla desteklenmesine ve bilgiye erişimin kolaylaştırılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Open Access Policy: Journal of International Trade and Economics Researches (JITER) is a journal that follows the "Open Access Policy". The articles published in the journal are offered directly to the public. JITER aims to contribute to the promotion of published science by the Open Access Policy and to facilitating access to information.

Değerlendirme Süreci: UTEAD'a ulaşan makaleler, öncelikle editörler ve danışma kurullarımız tarafından bilimsellik ve yazım kuralları yönünden incelenir. Uygun bulunan makaleler daha sonra alanında en az doktora derecesine sahip iki ayrı hakeme gönderilir. Hakemlerin kabul veya red yönünde aynı görüşü bildirmeleri durumunda karar aynen uygulanır. Ancak, hakem görüşleri aynı doğrultuda olmaz ise, makale üçüncü hakeme gönderilir. Üçüncü hakemin kararı doğrultusunda makale yayımlanır ya da yayımlanmaz. Hakem raporları makale yazarlarına gönderilir ve dergi arşivinde de saklanır. UTEAD'da kör hakemlik sistemi uygulanmaktadır.

Evaluation Process: The articles reached by us are first examined by our editors and advisory boards in terms of scientific and author guidelines. Eligible articles are then sent to two separate referees with at least the doctorate degree in the related area. If the referees give the same opinion in the direction of acceptance or rejection, the decision will be applied in the same way. However, if the referee's views are not in the same direction, the article is sent to the third referee. The article will be published or not published in the direction of the decision of the third referee. Referee reports are sent to the article authors and are kept in the journal archive. In JITER, blind referee system is applied.

İntihal Denetimi: UTEAD yayın politikası gereği hakem değerlendirmesinden geçirdiği her makalenin özgünlüğünü korumak amacıyla intihal denetiminden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, UTEAD'a değerlendirilmek üzere gönderilen tüm makaleler URKUND intihal analiz yazılımından geçirilir. Ortaya çıkan eşleşmeler detaylı bir biçimde incelenerek atıfı doğru olan eşleşmeler çıkarılır. Kalan eşleşmeler yayın kurulu tarafından raporlanır. Raporda yer alan hataların yazarlar tarafından düzeltilmesi istenebilir veya çalışma yazarlara iade edilebilir.

Plagiarism Detection: JITER requires that the review policy be subject to a plagiarism detection in order to preserve the authenticity of each article it reviews. In this context, all articles submitted to JITER for evaluation are passed through URKUND plagiarism analysis software. The resulting matches are examined in detail and the correct matches are extracted. The remaining matches are reported by the editorial board. Errors in the report may be requested to be corrected by the authors or may be returned to the authors.

YAZIM KURALLARI

Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (UTEAD)'da yayımlanması için değerlendirilmek üzere gnderilecek makaleler daha önce hibir yayın organında yayımlanmamış ve değerlendirilmek üzere sunulmamış olmalıdır. Makaleler, aşağıda belirtilen kurallar doğrultusunda hazırlanmalıdır. Bu kurallara uygun olmayan makaleler değerlendirmeye alınmayacak ve yazarlara iade edilecektir.

UTEAD'a gönderilecek makaleler **Türkçe** veya **İngilizce** olabilir. Yazının uzunluğu **20 sayfayı** geçmemelidir. Yazının elektronik kopyası Microsoft Word programında **Cambria** yazı karakteri ile hazırlanmalıdır. Marj ayarları; **stten ve alttan 2 cm, sağ ve soldan 2 cm** olmalıdır. Kağıt boyutu **17.5 cm en** ve **24 cm boy** olacak şekilde ayarlanmalıdır.

Başlık, makale hangi dilde ise önce o dilde büyük harflerle **11 punto, koyu** ve **sayfaya ortalı** olarak verilmelidir. Makalenin diğer dildeki karşılığı ise, **bir satır boşluk bırakılarak** büyük harflerle, **11 punto, koyu** ve **sayfaya ortalı** olarak verilmelidir.

Yazar(lar)ın, adı, soyadı ikinci başlığın altında **11 punto, koyu** ve **sayfaya ortalı** olarak verilmelidir. Yazar(lar)ın unvanları, bağlı bulunduğu kurum ve bölümü ile e-posta adresi sayfa altında **dipnot** olarak yazılmalıdır. **UTEAD**'da kr hakemlik sistemi uygulanmaktadır. Makale Türkçe ise önce **en çok 100 kelimelik** bir **“z”** ve altında İngilizce dilinde **en çok 100 kelimelik** ikinci bir **“abstract”** italik olarak verilmelidir. Türkçe ve İngilizce özetlerin altında, **anahtar kelimeler (en çok 5, en az 3)** ile İngilizce zetin altında **Journal of Economic Literature (JEL)** sınıflaması numarası verilmelidir.

Metin içinde başlıklar numaralandırılmalı (1., 1.1., 1.1.2. gibi) ve **derinlik ten fazla olmamalıdır**. **Tüm başlıklar 10 punto** ve **koyu** olarak verilmelidir.

Metin, 10 punto ve **tek satır aralıkla** yazılmalıdır. Her paragraftan sonra **6 nk boşluk** bırakılmalı ve paragraflar **iki yana yaslı** olmalıdır. Başka kaynaklardan yapılan aktarmalar  satırı geçmiyor ise tırnak içinde italik olarak,  satırı geçiyor ise ayrı bir paragrafta sağdan ve soldan birer santim içeri çekilerek **10 punto** ve **italik** olarak verilmelidir.

Tablo ve şekillere başlık ve sıra numarası verilmeli, başlıklar tabloların ve şekillerin üzerinde (Tablo 1. Tablo adı), şekillerin ise (şekil 1. şekil adı) olarak yer almalıdır. Tablo ve şekiller dikey olarak **(tam sayfa olan tablo ve şekiller yatay olarak yerleştirilebilir)**.

Denklemler, sayfaya **sola yaslı** olarak verilmeli ve denklemlerin sıra numaraları parantez içinde olup sayfanın sağ tarafına yaslanmalıdır.

Kaynaklara gdermeler, metin içi **parantez yöntemi** ile yapılmalıdır. Parantez içindeki sıra; yazar/yazarların soyadı, (yazarı olmayan kaynaklarda eser adının ilk üç kelimesi ve hemen izleyen üç nokta) kaynağın yılı, sayfa numarası/numaraları şeklinde olmalıdır (rneğin: Soyad, tarih: sayfa numarası).

Metin içinde, yukarıdaki gibi gönderme yapılan bütün kaynaklar, referanslar listesinde **APA** biçimine uygun olarak yazılmalı, gönderme yapılmayan kaynaklar bu listede yer almamalıdır. Kaynaklar alfabetik sırayla yazılmalıdır.

Makalelerin basıma girecek son şeklini yazım kurallarına uygun olarak sunmak yazarlara aittir. Makaleler yazım kurallarına uygun bir biçimde hazırlanana kadar yayımlanmaz.

GUIDELINES FOR AUTHORS

The articles to be submitted for publication in the **Journal of International Trade and Economics Researches (JITER)** should not have been published in any publications previously and have not been submitted for evaluation. The articles should be prepared in accordance with the following rules. Articles that are not in line with these rules will not be evaluated and will be returned to the authors.

Articles that are not in line with these rules will not be evaluated and will be returned to the authors. The articles to be submitted to JITER may be in **Turkish** or **English**. The length of the article should not exceed **20 pages**. Electronic copy of the manuscript should be prepared in Microsoft Word program with **Cambria** font. Margin settings; **2 cm from the top, 2 cm from the bottom, 2 cm from the right and left**.

The **title** should be given in **bold, 11 pt, bold, and centered on the page**, whichever is on the top. In the case of the **English version** of the manuscript, a line must be left blank, in capital letters, **11 pt, bold, and centered on the page**.

Author (s) should be written as a footnote under the page with the institution and department to which it is affiliated and the e-mail address.

In **JITER**, blind referee system is applied. The article should be given in "**abstract**" of **up to 100 words** in **English**. The **keywords (maximum 5, minimum 3)** and the **Journal of Economic Literature (JEL)** classification under the English abstract should be given under Turkish and English abstracts.

Titles should be numbered in the text (such as 1, 1.1, 1.1.2) and the depth should not be more than three.

All **titles** should be given in **10 point font and bold**. The **text** should be written in **10 point and single line spacing**. After **each paragraph, 6 nk** should be **left blank** and the paragraphs should be justified.

Transmissions made from other sources should be given in italics in quotation if they do not exceed three lines, in **10 point and italic** in a separate paragraph if they pass by one inch from the right and left.

Tables and figures should be given titles and sequence numbers, titles should be placed on tables and figures (Table 1. Table name) and figures (figure 1. figure name). Tables and figures can be placed vertically (full-page tables and figures can be placed horizontally).

The **equations** should be left-justified on the page and the equations must be numbered in parentheses and should lie on the right side of the page.

They should be sent to the sources using the in-text **parenthesis method**. The order in brackets is; The surname of the author / authors (the first three words of the work in non-spelling sources and the next three spots) must be in the form of the year, page number / number of the source (eg: Lastname, date: page number).

In the text, all **referenced sources**, as above, should be listed in the references list in accordance with **APA** format, and non-referenced sources should not be listed in this list. Sources should be written in alphabetical order.

It is up to the authors to present the final form of the prints in accordance with the writing rules. The articles are not published until they are prepared in accordance with the writing rules.

İÇİNDEKİLER

Renewable Energy and Economic Growth: An Investigation on Turkey and European Union.....	1
Doç. Dr. Cuma BOZKURT Aslı ŞENTÜRK	
Ekonomik Büyüme ve Enerji Tüketiminin Çevre Kirliliğine Etkisi: Panel Veri Analizi.....	19
Doç. Dr. Gökçen SAYAR ÖZKAN Arş. Gör. Muhyettin ERDEMLİ	
Turizm Endüstrisinin Ekonomik Etkilerinin Bölgesel Kalkınmaya Etkileri: Adana'da Yerel Paydaşlar Üzerine Bir Araştırma.....	39
Yrd. Doç. Dr. Özgür KIZILDEMİR Prof. Dr. Mehmet SARIİŞİK	
The Impacts of Defense, Health and Education Expenditures on Economic Growth in Turkey.....	59
Yrd. Doç. Dr. Ali Eren ALPER	
Relationship between Inflation and Unemployment: The ARDL Bound Testing Approach for Turkey.....	71
Yrd. Doç. Dr. Fındık Özlem ALPER	
EXIMBANK "Teminat Mektubu" Toplama Bankası mı?.....	81
Yrd. Doç. Dr. Turgay GEÇER	
Batı Akdeniz Bölgesi Dış Ticaretinde Mevsimsel Farklılaşma: Friedman Analizi.....	87
Yrd. Doç. Dr. Hakan TUNÇ	
Lojistik Performans ve İlişki Kalitesi Üzerine Alanyazın İncelemesi.....	99
Doç. Dr. H. Murat MUTLU Arş. Gör. Semir ÖLMEZ	
Birey-Çevre Uyumunun İşe Yönelik Tutumlara Etkisinde Kültürel Adaptasyonun Rolü: Yabancı Uyruklu Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma.....	120
Yrd. Doç. Dr. Esengül İPLİK Prof. Dr. Azmi YALÇIN	
Tourism Analysis of Cilicia Corridor.....	138
Doç. Dr. Celile ÖZÇİÇEK DÖLEKOĞLU Yrd. Doç. Dr. Selim GÜNDÜZ Yrd. Doç. Dr. Alper BOZKURT	

**RENEWABLE ENERGY AND ECONOMIC GROWTH:
AN INVESTIGATION ON TURKEY AND EUROPEAN UNION***

**YENİLENEBİLİR ENERJİ VE EKONOMİK BÜYÜME:
AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

Doç. Dr. Cuma BOZKURT¹

Aslı ŞENTÜRK²

ABSTARCT

Energy is one of the indispensable elements of life. Throughout history, humanity has always been dependent on energy, even establishing residential areas in regions close to energy sources. However, the energy resources that have been ongoing for centuries and presented for the use of mankind are inadequate to meet demands due to unconscious use and also the rapidly increasing world population. In this context, renewable energy sources gain importance. The trend towards renewable energy sources from traditional energy sources is preferred both in the context of environmental impacts and provides the sustainability of countries' economic growth performances. Countries that are outsourced to fossil sources are subject to high inflationary pressures in the case of possible price increases, which disrupt economic stability. In this paper, contributes to the sustainability of economic growth in the use of renewable energy sources the European Union (EU) and the axis of Turkey were discussed.

Keywords: Renewable Energy, Economic Growth, EU, Turkey.

JEL Classification: O13, P48, Q42.

ÖZ

Enerji, hayatın vazgeçilmez unsurlarından birisidir. İnsanlık, tarih boyunca her zaman enerjiye bağımlı olmuş, hatta yerleşim alanlarını dahi enerji kaynaklarına yakın bölgelere kurmuşlardır. Ancak, günümüzde yüzyıllardır süregelen ve insanlığın kullanımına sunulan enerji kaynakları, gerek bilinçsiz kullanım ve gerekse de hızla artan dünya nüfusu nedeniyle talebi karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda, yenilenebilir enerji kaynakları önem kazanmaktadır. Geleneksel enerji kaynaklarından yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim, hem çevresel etki bağlamında tercih edilmekte hem de ülkelerin ekonomik büyüme performanslarının sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Fosil kaynaklarda dışa bağımlı olan ülkeler muhtemel fiyat artışları durumunda yüksek enflasyon baskısı altında kalmakta ve bu da, ekonomik istikrarı bozmaktadır. Bu çalışmada, yenilenebilir enerji kaynakları kullanımının ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğine katkısı Avrupa Birliği (AB) ve Türkiye ekseninde ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yenilenebilir Enerji, Ekonomik Büyüme, AB, Türkiye.

JEL Sınıflandırması: O13, P48, Q42.

¹ Gaziantep Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, cbozkurt@gantep.edu.tr

² Gaziantep Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, (Yüksek Lisans Öğrencisi), aslisturk@outlook.com

* This paper derived from the thesis entitled: Sürdürülebilir "Ekonomik Büyüme Bağlamında Yenilenebilir Enerji Kaynakları: Avrupa Birliği (AB) ve Türkiye Örneği Üzerine Bir Değerlendirme"

1. INTRODUCTION

The energy that will be the primary priority of every country and every person as long as the world exists is indispensable for life and is at least as important as water and food and life. At this point, the proximity of the countries to the energy resources has become one of the most important criteria of wealth and prosperity. However, traditional (primary) energy resources face the danger of extinction in the very near future due to the increasing world population. At this point, the transition to renewable energy sources is crucial at the point of ensuring energy supply security. This paper, the effect on the economic growth of renewable energy sources are discussed in the context of Turkey and the European Union. The fact that Turkey and compared to the EU, Turkey is the only candidate country that already stems from the European Union. At this point, the occurrence of renewable energy awareness in Turkey is important in the European Union acquis alignment point.

Humanity has been dependent on every energy source every day from creation to day. Over time, dependence on energy resources is becoming more and more important, depending on developing technology and increasing population. With the development of technology, new production possibilities have developed and the production scales of countries have reached incredible dimensions. It is possible with the existence of energy supply that the manufacturing industries, which are described as the backbone of the economy, can survive. The use of proprietary technology also makes no sense without energy. However, energy resources are not evenly distributed across the globe. While some regions are equipped with rich oil deposits, some regions have significant natural gas reserves. Some regions have coal mines, while in some regions there are very few resources. No matter where in the world, these energy sources will disappear someday. As a matter of fact, nowadays we are going through a period where danger signals are given. So much so that the primary energy sources in the world are constant, the world population is increasing day by day. This demand, which is increasingly increasing in supply stability, also emphasizes the importance of ownership of energy resources. Throughout history, many states have fought to have energy resources. Even today, under the founding of the European Union, wars are taking place to have coal and steel mines. One day, dependence on these fossil resources, which will definitely be consumed, jeopardizes the energy supply security of the countries. At this point, the importance of renewable energy sources is better understood. A country that does not have any fossil sources necessarily has one or more of the following wind, solar, water (hydro), geothermal, wave, tidal, or biomass energies. So, by saving economies from dependence on fossil resources, saving countries from external dependency, they will protect both their economic well-being and environmental negative externalities.

2. CLASSIFICATION OF ENERGY RESOURCES

2.1. PRIMARY ENERGY RESOURCES

Non-renewable energy sources, also referred to as stock sources, are found in fixed quantities in nature. Once these resources are consumed, they cannot be used forever because they do not come to their place (Ozsabuncuoglu and Ugur, 2005: 103). Coal, oil and natural gas, which are called fossil fuels, are the leading sources of renewable energy sources.

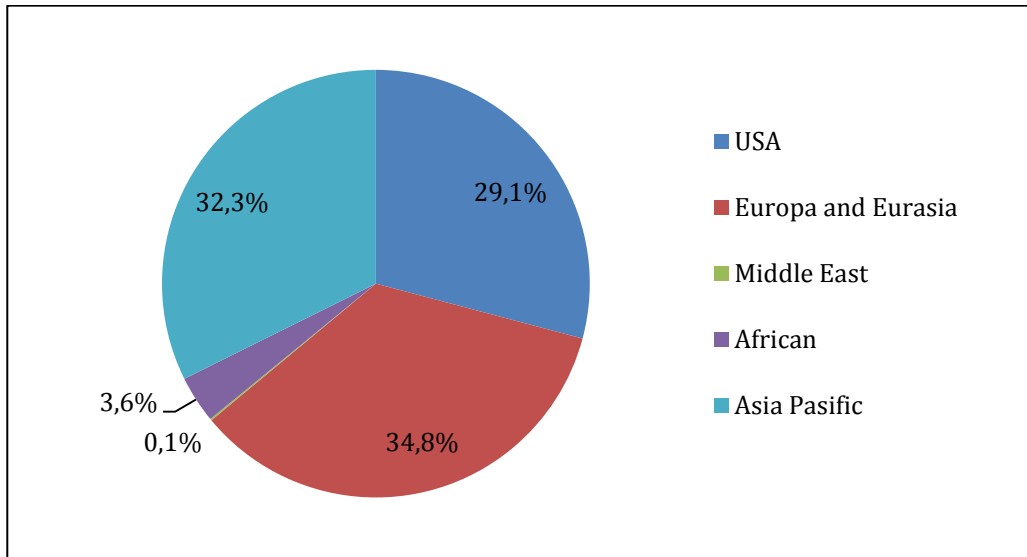
2.1.1. Fossil Fuels

2.1.1.1. Coal

The combustible, sedimentary organic coal is composed of a combination of elements such as carbon and hydrogen, especially oxygen and oxygen. Between the rock strata under the ground under the influence of heat, pressure and microbiological effects for millions of years has come to the vein (enerji.gov.tr, 2017).

According to British Petroleum (BP) data for 2015, the distribution of world proven coal reserves (891.5 billion tons) by region is shown in Figure 1. According to this, the most coal reserves in the world are located in Europe and Eurasia region with 34.8%. The country with the most coal reserves in this region is Russia with a share of 17.6% (157 billion tons). In Turkey, with world-class reserves of 8.7 billion tons, has a share of 1%. The Asia Pacific region has 32.3% of the world's coal reserves. This region is the country with the most coal reserves in Australia with 12.8% (114.5 billion tons) in China and 8.6% (76.4 billion tons). The Asia Pacific region is followed by the USA with a 29.1% reserve share and Africa with a 3.6% reserve share.

Figure 1. Distribution of World Coal Reserves by Zones *

* It is the year 2015.

Source: BP Statistical Review of World Energy, June 2016. (bp.com)

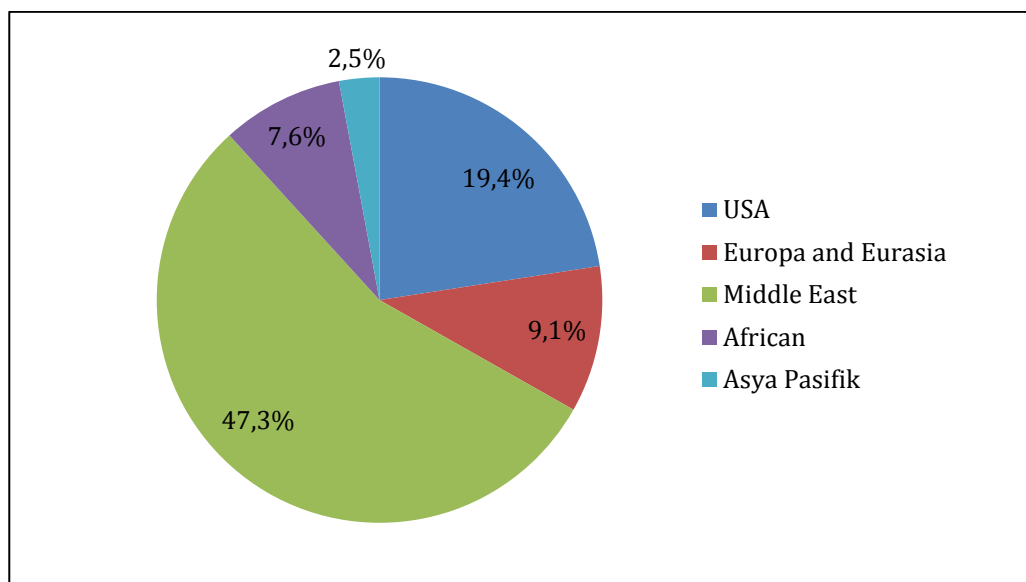
2.1.1.2. Oil

Crude oil is liquid hydrocarbons formed by metamorphism of organic material in the earth and stored in porous rocks. The term "crude" at the beginning of the petroleum means that it is a raw material and it is in an untreated form. Crude oil is separated into its components in refineries (by distillation) and converted into many intermediates and fuel products that we use in our daily lives. Petroleum is a mixture of organic compounds containing only two elements (carbon and hydrogen). Oil naturally leaks to the earth through fault lines and cracks in the rocks, accumulating to form tar, asphalt and pitch

ponds. For this reason, petroleum as a substitute for petroleum in English is derived from Greek (from Greek) as origin and is a combination of the word "petra" meaning stone and "oleo" meaning oil, and means oil. Crude oil can be found in different colors such as green, brown and black in nature and it can be as fluid as water on earth depending on its content and it can be as dense as honey (tpao.gov.tr).

According to BP (2015) data, there are about 1.7 trillion barrels of proven oil reserves in the world. According to Figure 2, 47.3% (803.5 billion barrels) of this reserve is in the Middle East. This rate corresponds to nearly half of the world reserve. The US is the second most reserved region in the world with 19.4% reserve (567.2 billion barrels). The US follows the Asia Pacific region (42.6 billion barrels) with Europe and Asia (155.2 billion barrels) with 9.1% reserve share, Africa (129.1 billion barrels) with 7.6% reserve share and 2.5% reserve share.

Figure 2. Distribution of World Oil Reserves by Zones *

* It is the year 2015.

Source: BP Statistical Review of World Energy, June 2016. (bp.com)

2.1.1.3. Natural Gas

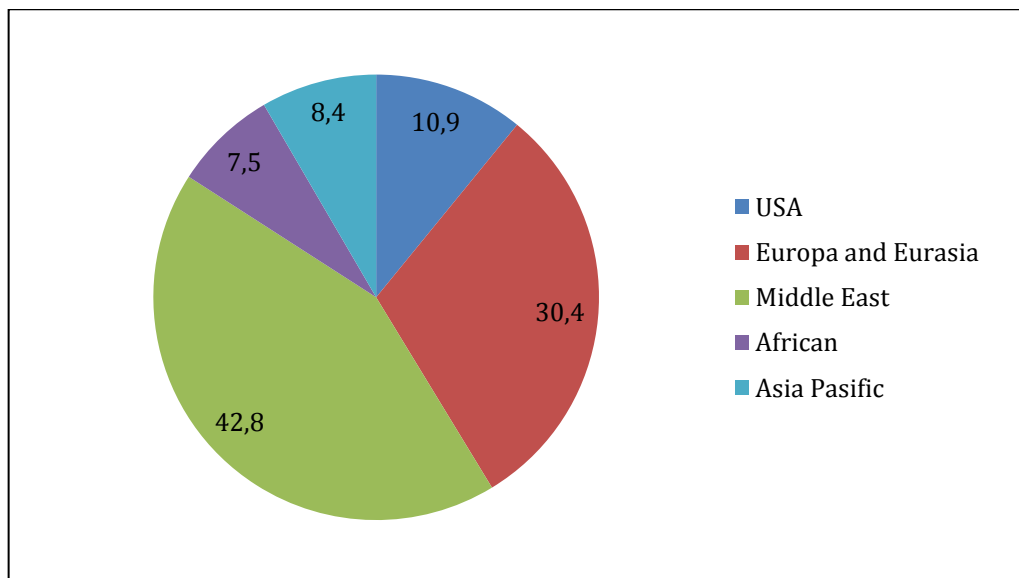
Natural gas, a mixture of light molecular weight hydrocarbons such as methane (CH₄), ethane (C₂H₆), propane (C₃H₈), can be found alone or in combination with petroleum. Like petroleum, natural gas is found in the microscopic pores of the rocks and flows into the rock to reach production wells. Natural gas is separated on the surface and heavy hydrocarbons (butane, pentane, etc.) are removed. Natural gas is the cleanest fossil fuel we use in our homes. In case of burning natural gas, carbon dioxide, water vapor and oxides of nitrogen are formed (tpao.gov.tr).

According to BP (2015) data, there are 186.9 trillion cubic meters of proven natural gas reserves in the world. The distribution of this reserve on a regional basis is given in Figure 3. Accordingly, the Middle East region is the most reserved region with

42.8% (80 trillion m³). In this region, Qatar attracts attention with its reserves of 18.2% (34 trillion m³) and Iran with 13.1% (24.5 trillion m³) of reserve. Europe and the Eurasia region have a significant natural gas reserve of 30.4% (56.8 trillion m³). In this region, Turkmenistan attracts attention with its reserves of 17.3% (32.3 trillion m³) and Russia and 9.4% (17.5 trillion m³) of reserves.

The America region accounts for 10.9% (20.3 trillion m³) of world natural gas reserves. 10.4 trillion cubic meters (5.6%) of these reserves are located in the United States, while 5.6 trillion cubic meters (3%) are located in Venezuela. 8.4% (15.6 trillion m³) of the world's natural gas reserves are in the Asia Pacific region and 7.5% (14.1 trillion m³) are in Africa.

Figure 3. Regional Distribution of World Natural Gas Reserves *

* It is the year 2015.

Source: BP Statistical Review of World Energy, June 2016. (bp.com)

World natural gas trade is shown in Table 1. According to the BP 2015 data, 704.1 billion m³ of natural gas is pipelines, and 338.3 billion m³ of natural gas is liquefied natural gas (LNG). According to this; USA imported 74.4 billion m³ of gas, 104.8 billion m³ of Germany, 50.2 billion m³ of Italy and 33.6 billion m³ of China natural gas through pipelines. In terms of LNG, Japan imported 118 billion m³, South Korea 43.7 billion m³, China 26.2 billion m³, Spain 13.1 billion m³.

Looking at the exports, in the year 2015, the USA exported 49.7 billion m³, Canada 74.3 billion m³, Germany 29 billion m³, Netherlands 40.6 billion m³, Norway 109.5 billion m³, Russia 193 billion m³ and Algeria 25 billion m³ natural gas exports through pipelines. As LNG, Qatar has exported 106.4 billion m³, Russia 14.5 billion m³, Algeria 16.2 billion m³, and Indonesia 21.9 billion m³.

When we look to Turkey as 39.7 billion m³ of LNG through pipelines in 2015 and 7.5 billion m³ of natural gas were imported. There is also a 0.6 billion m³ export pipelines through Turkey.

Table 1. World Natural Gas Trade (billion m³)

Country/Region	Import		Export	
	Pipe Line	LNG	Pipe Line	LNG
USA	74,4	2,6	49,7	0,8
Canada	19,8	0,6	74,3	-
Mexican	29,9	7,1	-	-
Other America	18,5	20,0	18,5	5,0
France	35,9	6,6	1,6	0,4
Germany	104,0	-	29,0	-
Italy	50,2	6,0	0,2	-
Netherlands	30,2	2,0	40,6	1,2
Norway	-	-	109,5	6,0
Spain	15,2	13,1	0,5	1,6
Turkey	39,7	7,5	0,6	-
United Kingdom	29,0	12,8	13,4	0,3
Other Europe	97,2	7,1	13,1	1,4
Russia	16,9	-	193,0	14,5
Ukraine	16,2	-	-	-
Other	29,8	-	64,5	-
Train	-	-	19,8	106,4
Other Middle East	27,3	10,5	8,4	19,8
Algeria	-	-	25,0	16,2
Other Africa	8,9	3,8	11,1	32,5
China	33,6	26,2	-	-
Japan	-	118,0	-	-
Indonesia	-	-	10,5	21,9
South Korea	-	43,7	-	0,3
Other Asia Pacific	27,6	50,7	21,0	93,0
World	704,1	338,3	704,1	338,3

Source: BP Statistical Review of World Energy, June 2016. (bp.com)

2.1.2. Nuclear Energy

Nuclear energy; politicians, scientists and industrialists came to the agenda in 1879 with the discovery of Uranium. As it is in almost every field of technological progress, the studies that first started in the field of military defense then started to give commercial results. Many of the countries that the United States and Russia have embarked on have done intensive work in order to benefit from nuclear energy. As a result of all these studies, systems have been developed to turn the heat energy, which is turned on by the breakdown of atoms, into electrical energy. These systems are called nuclear power plants (enerji.gov.tr).

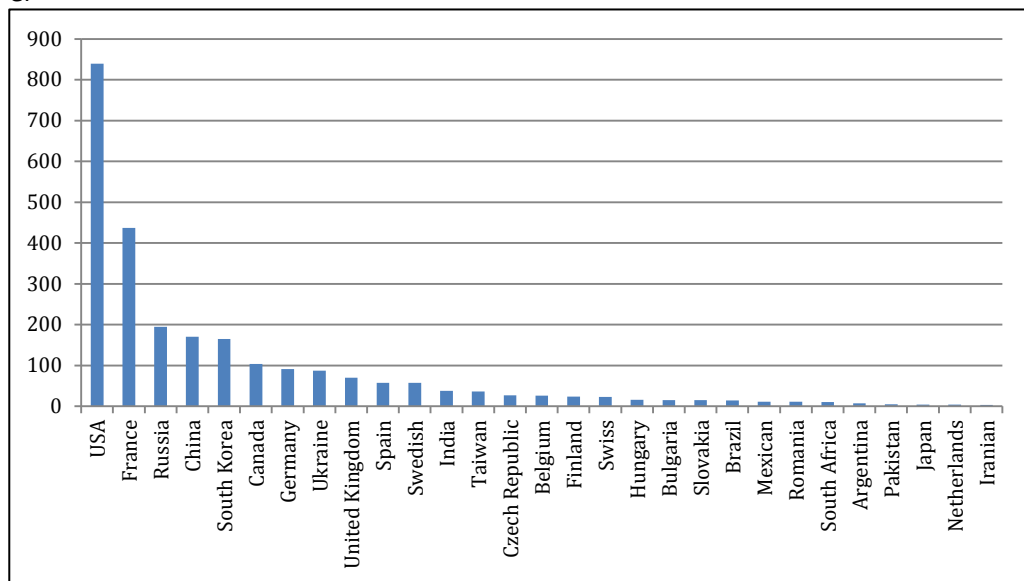
Along with the oil crisis that began in the early 1970s, interest in nuclear energy started to increase. Countries that do not have fossil resources, especially oil, have turned

to nuclear energy in order to reduce their dependence on these resources and ensure energy supply security. A deceleration of power plant construction has been seen with the Chernobyl accidents in Three Mile Island (TMI), which lived in the US in 1979, and in Soviet Russia (in today's Ukrainian borders), in 1986, while nuclear power plants are rapidly operating all over the world. After these accidents, there have been administrative and technical developments in order to establish and operate safer nuclear power plants all over the world (enerji.gov.tr). Finally, after a 9.0 magnitude earthquake in Fukushima, Japan, concerns about the reliability of nuclear power plants have intensified again, the need for a more reliable source of energy in case of collapse due to any reason (Erdal, 2012: 171-181).

Nuclear energy use amounts in selected countries are given in Figure 4. According to BP (2015), the US is the most beneficiary of nuclear energy in the world with 839.1 TWh. The United States is followed by France with 437.4 TWh, Russia with 195.2 TWh, China with 170.8 TWh, Canada with 104.2 TWh, Germany with 164.8 TWh, Germany with 91.5 TWh.

Figure 4. Nuclear Energy Use Quantities in Selected Countries (TWh) *

er

* It is the year 2015.

Source: BP Statistical Review of World Energy, June 2016. (bp.com)

2.2. RENEWABLE ENERGY RESOURCES

Renewable energy sources are self-renewable sources that can be used forever if certain conditions are fulfilled (Ozsabuncuoglu and Ugur, 2005: 187). Such energy sources can be listed as hydraulic, solar, wind, geothermal, biomass, tidal, and wave energy. In recent years, such rapid changes have been made in the renewable energy market, investments and policies that the renewable energy perception may be behind the realities. 2008 Global energy consumption has begun to return to its former level in

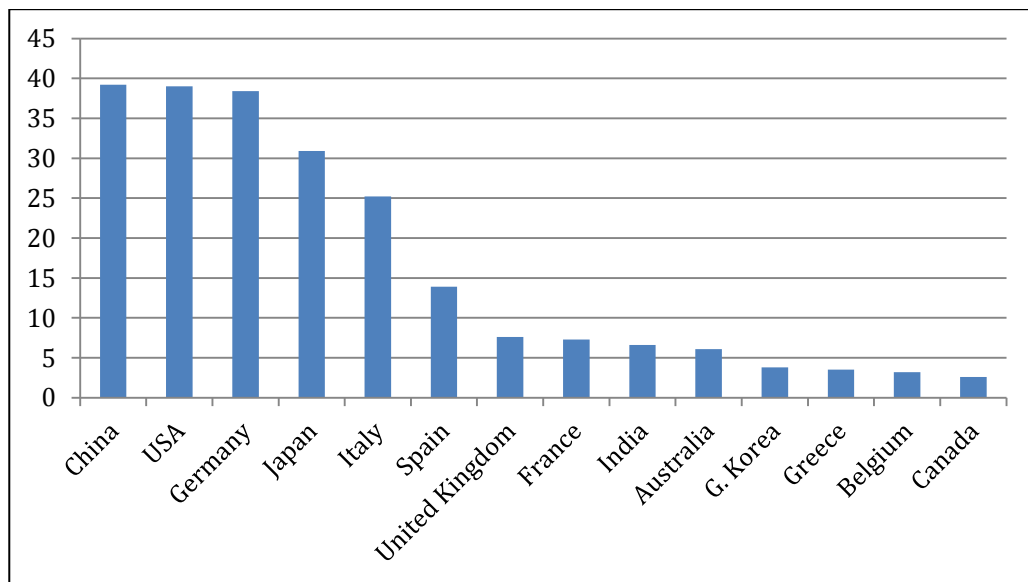
2010 following the decline in global energy demand due to the global recession caused by the global financial crisis. In 2009, renewable energy sources accounted for about 16% of the global final energy consumption. By 2010, nearly 20% of the global electricity supply was met by renewable energy sources. Finally, at the beginning of 2011, renewable resources constituted $\frac{1}{4}$ of the global power capacity (REN21, 2011: 11).

2.2.1. Hydraulic Energy

The most advanced technology development in renewable energy sources is hydraulic energy. The source of hydraulic energy, which is one of the oldest energy sources currently available, is sudden. Therefore, it must be installed on a water supply. Hydroelectric power plants convert the power of the flowing water to electricity and the energy potential determines the flow or rotation speed of the water (MEB, 2012: 27).

The amounts of hydraulic energy usage in selected countries are shown in Figure 5. When the data of 10 countries with the most usage in the world are examined, China ranks first with consumption of 1,126 tera watt hour (twh). This figure represents 28.5% of world consumption of 3.946 TWh. Followed by Canada (383.1 TWh), Brazil (360.9 TWh), the United States (253.7 TWh) and Russia (169.9 TWh), respectively. In Turkey, the world consumption of about 0.02 twh'lik cake with 66.9%, 'is like a share.

Figure 5. Hydraulic Energy Usage Amounts in Selected Countries (TWh) *

* It is the year 2015.

Source: BP Statistical Review of World Energy, June 2016. (bp.com)

2.2.2. Solar Energy

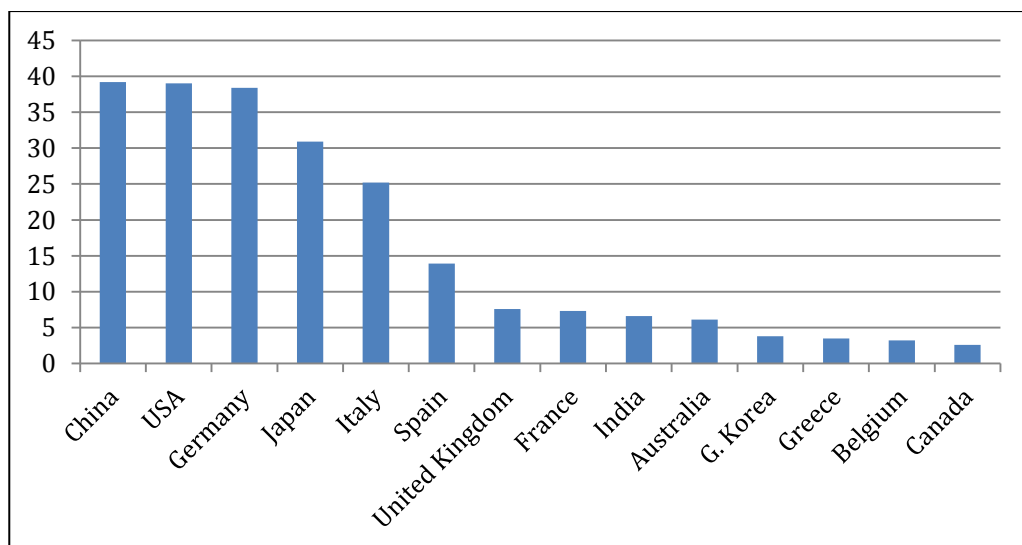
Solar energy is at the forefront of renewable energy sources. So, the main source of fossil and hydraulic energy is solar energy. Solar energy is a continuous source of energy that will continue to travel for as long as the world is there, as the energy of the energy that heats up during the helium conversion of hydrogen. Solar energy can be used

to transform heat and convert it to electricity. Heat conversion process is provided by panels, and electricity conversion process is provided by batteries (MEB, 2012: 14).

The total annual solar energy in the world is 5.3×10^{14} KCal (Kilo Calorie), which is 167 thousand times the world's final energy consumption per year. In other words, the total amount of energy received by the world in one year from the sun is equal to the total amount of energy produced in one year by working 70 million power plants with a capacity of 1000 MW for 24 hours a day (Ozsabuncuoglu and Ugur, 2005: 193).

Solar energy usage amounts in selected countries are given in Figure 6. China (16%) and the United States (15%) and Germany (15%) are leaders in the world with their use of about 39 TWh, according to BP (2015) data. These countries are followed by Japan with 30.9 TWh, Italy with 25.2 TWh and Spain with 13.9 TWh. Meanwhile, Turkey is located at the end with 0.3 twh'lik solar energy consumption. This figure is the number of sunny days and solar energy potential in Turkey is very low to extremely high.

Figure 6. Solar Energy Consumption in Selected Countries (TWh) *

* It is the year 2015.

Source: BP Statistical Review of World Energy, June 2016. (bp.com)

2.2.3. Wind Energy

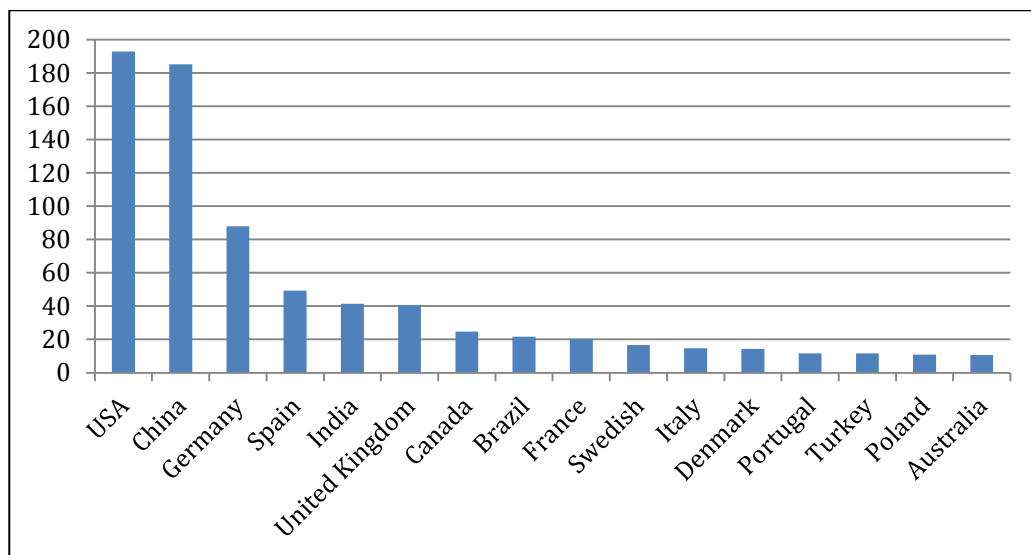
The wind comes to the surface at different elevations on the Earth, from the birth of the sun to the sunrise, by heating and cooling again at variable speeds. The kinetic energy of air in motion is called wind energy. The wind is the natural horizontal movements of the air in the atmosphere close to the Earth's surface. The basic principle of air movements is that the present atmospheric pressure changes between regions. The wind is the air flow displaced between low pressure and high pressure region. It always moves from the high pressure area to the low pressure area. The greater the pressure difference between the two zones, the higher the airflow rate (MEB, 2012: 17).

These energy utilization systems are manufactured for the purpose of bringing a mechanical energy propeller formed during the general horizontal movement of the

wind, teeth that are connected to each other by 90 ° and other points by means of the transmission mill or turning them in other directions (Ozsabuncuoglu and Ugur, 2005: 198).

The amounts of wind energy usage in selected countries are given in Figure 7. According to BP (2015), the US is 23% of the world's wind energy consumption and ranks first with 192.9 TWh. The United States is followed by China with 185.1 TWh (22%), Germany with 88 TWh (11%) and Spain with 49.3 TWh (6%). Meanwhile, Turkey has 11.6twh'lik with the use of 0.01% share in world consumption. As in the field of wind energy with solar energy potential in Turkey is extremely important to get the world-class share remains extremely low.

Figure 7. Wind Energy Usage Amounts in Selected Countries (TWh) *

* It is the year 2015.

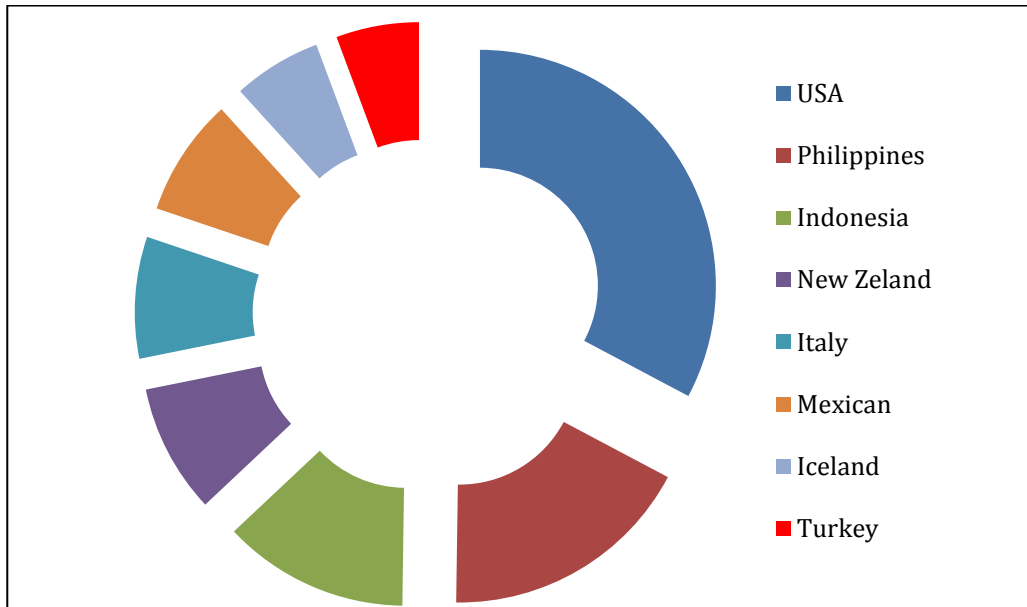
Source: BP Statistical Review of World Energy, June 2016. (bp.com)

2.2.4. Geothermal Energy

Geothermal energy is the heat energy that is obtained by artificial means from hot water, steam and dry steam formed by the accumulation of heat accumulated in the rocks in the depths of the earth and stored in the reservoirs by means of fluids. Geothermal resources are usually formed around active volcanic and magmatic units with active fracture systems (enerji.gov.tr).

Geothermal energy production capacity in selected countries is given in Figure 8. Accordingly, the US has a potential of 3.596 MWh and 27.7% of the world's geothermal energy potential. Philippines is second in the world after USA with 1917 MWh and 14.8% share. Indonesia ranked third among 1,401 MWh and share with 10.8'lik%, New Zealand 7.5%, Italy 7%, Mexico 6.8%, 5.1%, while Iceland and Turkey has a 4.8% share with 624 MWh potential.

Figure 8. Geothermal Energy Production Capacity in Selected Countries (%) *

* It is the year 2015.

Source: BP Statistical Review of World Energy, June 2016. (bp.com)

2.2.5. Biomass Energy

Conceptually, the English biomass word was translated into biomass in Turkish and translated as biomass. The source of this energy, which is stored chemically, especially in the form of cellulose, during the photosynthesis process of plants, and which can be used in various forms, is solar. The conversion of solar energy to stored energy in the form of biomass is the basis for human life (Ozsabuncuoglu and Ugur, 2005: 203).

Wood, charcoal, animal fur; agricultural products and forestry organic waste, alcohol and methane fermentation; energy obtained by living sources such as various water plants is called biomass energy (MEB, 2012: 24).

2.2.6. Wave and Tidal Energy

The wave energy is obtained by cylinders that are formed by the connection of a 1/7 prototype wave energy transducer with filament glass reinforced with fibrous plastic cylinders. When each wave arrives, it works and these waves are transmitted to generator by hydraulic motors and energy production is provided. Wave energy is yet to be studied only at academic level. It is not used effectively and effectively worldwide (Ozsabuncuoglu and Ugur, 2005: 201).

The tidal energy is the period during which the kinetic energy generated by rising and falling of the water is transformed into electrical energy as a result of the tidal motion resulting from the moon's gravitational force (Ozsabuncuoglu and Ugur, 2005: 201).

Wave and tide; pollutant effect, the wind is esteemed, and the continuity as the gravitational force between earth, sun and moon continues. No fuel costs and long life. The tidal gauge acts as a breakwater and protects the basin against floods, which are very high waves. This energy has positive aspects such as dependency on fossil fuels, global warming, acid rain, indirectly reducing any kind of pollution, electricity to the coastal areas where there is no electricity network and turning the salt water into fresh water and pumping it to the required region (MEB, 2012: 30).

3. ENERGY SUPPLY SECURITY

Energy supply security has been one of the three main pillars of protection of competitiveness and the environment since the "Green Paper" entitled "For the European Union (EU) Energy Policy" published by the European Commission in 1995 (De Paoli et al., 2010: 6). Any threat of supply interruption or supply security that may arise as energy is abandoned, will cause life to suffer.

De Paoli et al. (2010) categorizes the risks that may arise against energy supply security as follows:

Geological Risks: There is an atyftthe cost of depletion or removal of an energy source.

Technical Risks: Includes system failures due to weather conditions or the downtime and maintenance of the energy system.

Economic Risks: The lack of investment and inadequate supply contracts point to imbalances between supply and demand.

Geopolitical Risks: It concerns government decisions on war, civil war, terrorism, or suspension of deliveries as a result of an unsuccessful regime.

Environmental Risks: It depends on the pollution that can cause resource limitation, such as potential damage caused by accident (oil spills, nuclear accidents) or greenhouse gas emissions.

At this point, the importance of renewable energy sources emerges once more. The risks mentioned above are not serious enough for renewable energy sources.

4. THE BASICS OF THE EUROPEAN UNION ENERGY POLICY

Following the Second World War, the understanding of the transfer of iron and steel resources of France and Germany to the management of a supra-state authority and the prevention of a new war in Europe by combining interests in iron and steel resources, which are key points in terms of both international security and economic growth dominated. The European Coal and Steel Community (ECSC) was established with the Paris Treaty of 1951, and the process of European economic and political integration that has continued to this day has begun. In 1958, the Rome Treaty and the European Atomic Energy Community (EAC) and the European Economic Community (EEC) were established. Since then, the energy policy of the (present) EU has progressively developed in parallel with economic integration (IKV, 2005: 6).

In the 1970s, EEC's energy policy was exposed to external shocks through oil crises. The "New Energy Policy Strategy" adopted by the Council of Europe in September

1974, after the first oil crisis in 1973, adopted a policy of reducing consumption to an acceptable level, increasing supply security and protecting the environment in energy production and consumption. At this point, the first oil crisis caused EET to set a strategy for energy policy for the first time. With the second oil crisis of 1979, the Council set the targets to be reached in 1990 in June 1980, requiring further action. These targets were the member countries' consumption of oil and imports, the need to go for energy conservation and the EEC to comply with the energy policy objectives. In this period members countries have gone to importation and attempted to increase domestic production (Yorkan, 2009: 26).

The European Union (EU) energy policy has three main objectives:

- Establishing a competitive energy market,
- Supply of energy supply security,
- Protection of the environment on the basis of sustainable development.

The EU is aiming to establish a balance on the axis of these three main objectives while creating policy in the field of energy. In addition, the EU aims to achieve 20% savings in primary energy consumption at the "Energy and Climate Change Package" by 2020 (Ministry of EU, 2014: 3). But in recent times there have been major problems in the EU's triple talks. The first of these problems is that the provision of energy supply security has become an increasingly difficult and important issue. From oil crises to day-to-day EU energy consumption and external dependence on energy have increased steadily (Oner, 2009: 11-28).

According to EU Energy Process in 2014 prepared by the T.R. EU Ministry, The EU anticipated that existing strategies would be insufficient to reach the 2020 targets and on 10 November 2010 the Energy 2020 Strategy was published. For the next 10 years in the strategy, the EU's energy priorities are as follows:

- To create a Europe that uses energy efficiently,
- To create a fully integrated energy market,
- To strengthen the consumers and give them the right to choose their suppliers,
- Being a leader in energy technology and innovation,
- Strengthen the external dimension of the EU energy market (Ministry of EU, 2014: 4).

According to Yorkan (2009), the EU's energy sector has created positive targets set for Turkey's energy policy and its negative effects.

In addition, Turkey's reform process began in alignment with the EU internal energy market;

- The energy sector has become more transparent,
- Efforts have been made to determine prices in a more competitive environment,
- Restructuring of energy institutions has started,
- Energy Market Regulation and Supervision Agency (EMRA) was established,
- Efforts to increase energy efficiency and savings have increased,
- Investments in the direction of rehabilitation and modernization of energy related infrastructure have begun,
- Improved inventory holding mechanism for emergencies,

- Developed in the field of renewable energy sources and
- Contribution to the reduction of loss-to-loss ratios has begun (Yorkan, 2009: .24-39).

5. RENEWABLE ENERGY CONSUMPTION AND ECONOMIC GROWTH

The relationship between renewable energy consumption and economic growth in the EU is given in Figure 9. As can be seen in the diagram covering 1990-2014 period, while the EU's economic growth rate was 2.97% in 1990, the share of renewable energy consumption in total energy consumption is only 6.13%. Until the sunny days, the EU experienced a significant expansion process, showing a negative growth of -0.15%, -4.36% and -0.43% in 1994, 2009 and 2012, respectively. Apart from these exceptional years, the EU has always displayed positive growth. However, it cannot be said that it has a stable and sustainable growth performance as a result of both the global conditions and the political and economic conditions in which the EU lives.

So, when we look at the share of renewable energy consumption in total energy consumption, there is a significant upward trend in acceleration and upward trend. By 2014, the share of EU renewable energy use is at the level of 16.05%.

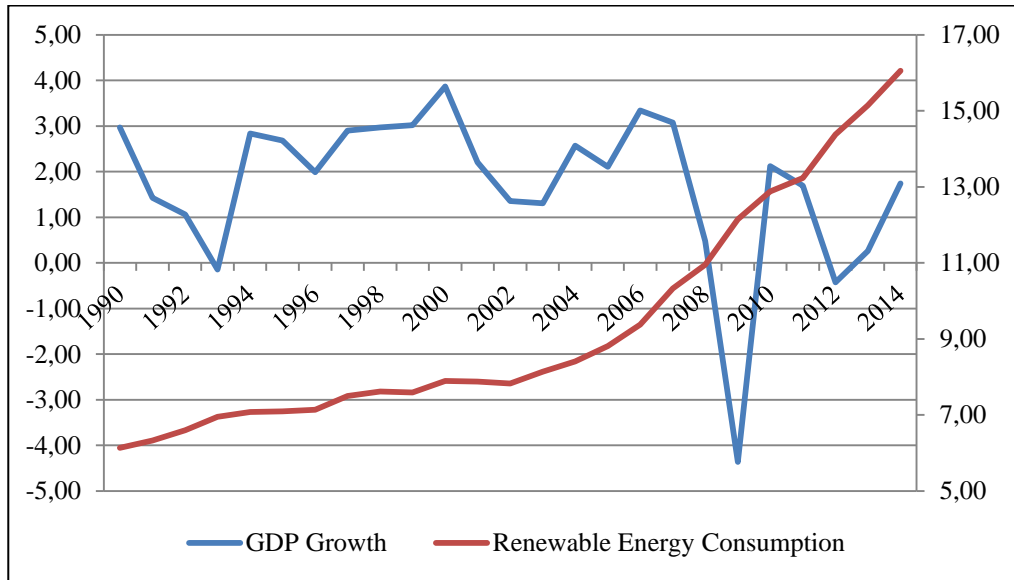
Clearly, it is not rational to speak of a serious interaction between economic growth and renewable energy consumption for the time being in the EU.

There are some reasons for this:

- The EU has experienced significant expansion in the period 1990-2014 and the new participating countries have not invested in renewable energy as much as the founding countries.
- Renewable energy investments should not yet be productive enough to save countries from their dependence on primary (fossil) energy sources. In other words, renewable energy production is not yet at the size to meet total energy demand.

All of these factors result in the fact that renewable energy consumption is not sufficient for the sustainable growth of the EU's economic growth for the time being. However, the rate of increase in renewable energy consumption and the fact that the economy is moving up almost even without recession will significantly reduce the EU's dependence on fossil resources in the foreseeable future, and will probably have a more positive impact on economic growth.

Figure 9. Renewable Energy Consumption and Economic Growth in European Union (%)

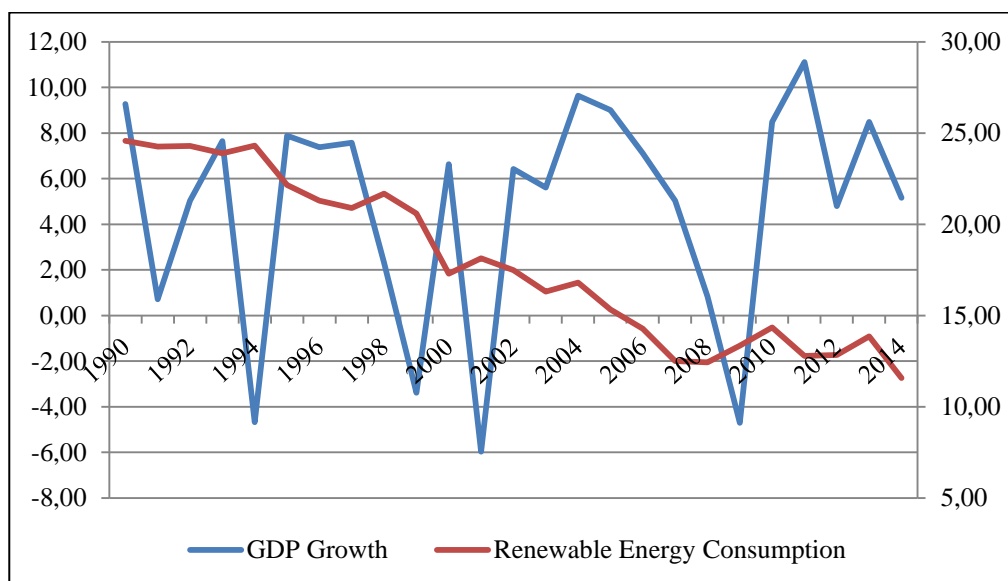

Source: databank.worldbank.org, Access Date, 27.12.2017.

Renewable energy consumption and economic growth in Turkey relationship is given in Figure 10. Accordingly, Turkey is a very volatile period 1990-2014 (floating) has an economic growth and development. Almost every expansion period is followed by a contraction period. This means that the level of output obtained in one period is lost in the next period. Turkey's economy with the impact of the global economic crisis in 2008 compared to the previous period, entered the post-2002 period, though still more positive growth trend has entered into a narrowing trend. However, compared with the EU, Turkey's crisis is higher than the output speed is more stable economic performance in the post-crisis period.

When looking at the share of renewable energy in total energy consumption, followed by Turkey to the EU trend in the opposite way down. This situation; Depending on the fact that Turkey's enough to make investments in renewable energy and increasing energy demand stems from the inadequacy of existing renewable sources. As the demand for energy increases, the share of renewable energy in total energy production is gradually decreasing and demand is met with imported resources, especially oil and natural gas. This means that the expansion of both the current account deficit is caused by the increased dependence on foreign energy field in Turkey.

Figure 10. Renewable Energy Consumption and Economic Growth in Turkey (%)

Source: databank.worldbank.org, Access Date, 27.12.2017.

6. CONCLUSION AND POLICY IMPLICATIONS

Both the EU and is based both in history as far back as fossil sources of renewable energy in Turkey. The use of renewable energy sources has fallen into the agenda of countries that have foreclosed due to security problems in the supply of fossil resources and also due to environmental factors. Within the developed countries it will be appropriate to separate the ones with and without energy sources (primary sources) from each other. Such are the facts that the developed countries that have energy resources, especially the USA, endeavored to continue to depend on the fossil resources, and almost never fell from the agenda of the world, where the countries with fossil resources entered into conflicts of interest. The emergence of newly exploited resources in the US, such as rock oil in recent years, has also caused progress in the area of renewable energy to slow down.

The situation in developing countries is no different. The current use of renewable energy, dependency on fossil resources and conversion costs, as well as high initial cost of installation such as wind and sun, seems to have not gained enough seriousness in the country that is dependent on imports in the installation.

When the EU and Turkey to the point, the EU than in Turkey, where a higher awareness in the renewable energy field, and in particular the core EU countries taken up many years ago that this issue is clear from the directive that created the EU's renewable energy field. In the second part of the work, this topic has been widely used.

Considering the period 1990-2014 in the EU, it is seen that the EU's economic growth rate was 2.97% in 1990, while the share of renewable energy consumption in total energy consumption was only 6.13%. Until now, although the EU has experienced a significant expansion process and generally has a positive growth performance, Showed

negative growth of -0.15%, -4.36% and -0.43% in 1994, 2009 and 2012 respectively. Regarding the share of renewable energy consumption in total energy consumption, it is noteworthy that the economic growth performance is negative in the period of 1990-2014, but it is constantly upward and stable.

The EU's share of renewable energy use in total energy consumption in 2014 is 16.05%. This, of course, is not enough for a Union that has the highest level of awareness of this area, like the EU.

Here are the primary reasons for this table:

1) The EU has experienced significant expansion in the period 1990-2014 and the new participating countries have not invested in renewable energy as much as the founding countries, or the awareness of this area is low.

2) Renewable energy investments must not yet be productive enough to save countries from their dependence on primary (fossil) energy sources.

The renewable energy production and investments of the EU are not yet sufficient to meet the total energy demand. There is no definite reference as to what is the potential in this issue.

At the sustainable pace of the EU's economic growth, renewable energy is not yet delivering the desired contribution, but despite the increasing rate of renewable energy consumption in the EU and the recession of the economy, the energy demand is constantly increasing almost without deceleration. This will significantly reduce the EU's dependence on fossil resources in the near future and will likely provide positive contributions to the sustainability of economic growth. Indeed, a significant part of the EU's oil and gas imports and as each year's budget is devoted to this area of Turkey.

When we look to Turkey, during the period 1990-2014 it has attracted much attention fluctuating trend economic growth. Almost every expansion period is followed by a contraction period. This means that the level of output obtained in one period is lost in the next period. However, Turkey's economy in the period after 2002 has entered a more positive growth trend compared to the previous period, although the effects of the 2008 global economic crisis was felt, though not so low compared to the US and the EU. So much so that Turkey, as a country that draws attention to the rapid recovery and return to pre-crisis levels after the crisis.

When we look at Turkey's share in the total energy consumption of renewable energy consumption, it is seen that the EU follow a trend opposite way down. The basic reasons for this situation are as follows:

1) Adequate level of investment in renewable energy will reduce dependence on fossil resources are not available in Turkey. In other words, current renewable energy investments are not in a size to meet the total demand.

2) As the demand for energy increases, the share of renewable energy in total energy production is gradually decreasing and the demand is met with imported resources, especially oil and natural gas.

REFERENCES

- British Petrol, (2016). Statistical Review of World Energy, June 2016. (bp.com)
- De Paoli L., Maura S. ve Nicola P., (2010). Evaluating Security of Energy Supply in the EU: Implications for Project Appraisal, *European Investment Bank*.
- Erdal, L., (2012). Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Yatırımları ve İstihdam Yaratma Potansiyeli, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(1): 171-181.
- İKV, (2005). *Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası*, 15 Soruda 15 AB Politikası, No:13, Hazırlayan: Armağan Candan, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul.
- MEB, (2012). *Yenilenebilir Enerji Teknolojileri, Yenilenebilir Enerji Kaynakları ve Önemi*, Ankara.
- Ministry of EU, (2014). *Avrupa Birliği Sürecinde Enerji Faslı*, T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, Ankara.
- Oner, B., (2009). Avrupa Birliği Enerji Politikasındaki Gelişmeler, *Türkiye 11. Enerji Kongresi*, 21-23 Ekim 2009, İzmir-Türkiye.
- Ozsabuncuoğlu, İ.H. and Uğur, A.A., (2005). *Doğal Kaynaklar Ekonomi, Yönetim ve Politika*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- REN21, *Renewables 2011 Global Status Report*, Renewable Energy Policy Network for the 21st Century.
- Yorkan, A., (2009). Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası ve Türkiye’ye Etkileri, *Bilge Strateji*, 1(1): 24-39.
- <http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSayfalar%2FK%C3%B6m%C3%BCr+Nedir-.pdf> (Access Date: 27.04.2017).
- <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Jeotermal> (Access Date: 04.06.2017).
- <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Nukleer-Enerji> (Access Date: 05.06.2017).
- <http://www.tpao.gov.tr/tpfiles/userfiles/files/petrolmerak.pdf> (Access Date: 26.12.2017).

EKONOMİK BÜYÜME VE ENERJİ TÜKETİMİNİN ÇEVRE KİRLİLİĞİNE ETKİSİ: PANEL VERİ ANALİZİ

THE EFFECT OF ECONOMIC GROWTH AND ENERGY CONSUMPTION ON ENVIRONMENTAL POLLUTION: PANEL DATA ANALYSIS

Doç. Dr. Gökçen ÖZKAN¹

Arş. Gör. Muhyettin ERDEMLİ²

ÖZ

Bu çalışma ülkelerin ekonomik olarak gerçekleştirmek istediği daha fazla büyüme veya gelişmenin çevre faktörüne etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada gerek stratejik gerek tarihi gerekse de doğal kaynaklar anlamında dünyanın önde gelen coğrafi bölgelerinden biri olan ve Türkiye ile 8 sınır komşusunun yer aldığı ülkeler çalışmanın coğrafi sınırlarını oluşturmuştur. Bölgede özellikle Suriye, İran ve Irak gibi ülkelerin yaşadığı iç savaşlar ve devamında meydana gelen olaylar veri setini 2000-2013 yılları arasında seçme zorunluluğunu doğurmuştur. Bağımlı değişken olarak kişi başı CO₂ emisyonu, bağımsız değişkenler olarak ise kişi başı GSYH ve kişi başı enerji tüketimi alınmıştır. Çalışmada panel veri yöntemi ile bahse konu ülkelerde ve ilgili yıllarda Çevresel Kuznets Eğrisi (ÇKE) yaklaşımının geçerli olup olmadığı ve enerji tüketimi ile çevre kirliliği arasında bir ilişkinin olup olmadığı incelenmiştir. Analiz sonucu söz konusu ülkelerde ÇKE yaklaşımının geçerli olduğu ve enerji tüketimi ile CO₂ emisyonu arasında uzun dönemde pozitif bir ilişkinin olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Çevresel Kuznets Eğrisi, Panel Veri Analizi
JEL Sınıflandırması: G01, O05, C08.

ABSTARCT

This study aims to examine the effects of further growth or development on the environmental factor that countries want to realize economically. In the study one of the leading geographical regions of the world in terms of both strategic and historical as well as natural resources, has formed the geographical borders of the countries where Turkey and the 8 border countries are located. In the region, especially in countries such as Syria, Iran and Iraq, the internal wars and events that occurred in the continuation has led to the necessity of the data set between 2000-2013. CO₂ emissions per capita as dependent variable, per capita GDP and per capita energy consumption as independent variables. In the study, panel data were used to examine whether the approach of the Environmental Kuznets Curve (EKC) in the mentioned countries and the related years was valid and whether there was an association between energy consumption and environmental pollution. The analysis concluded that the EKC approach is valid in the countries concerned and that there is a long-term positive correlation between energy consumption and CO₂ emissions.

Keywords: Economic Growth, Environmental Kuznets Curve, Panel Data Analysis
JEL Classification: G01, O05, C08.

¹ Gaziantep Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, ozkang@gantep.edu.tr

² Gaziantep Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, erdemlimuhyettin@gmail.com

1.GİRİŞ

Özellikle sanayi devriminden sonra tüm dünyada kaydedilen ilerlemeler ve bu ilerlemelere bağlı olarak ülkeler arasında ortaya çıkan rekabet olgusu ülkelerin daha fazla gelişme kaydetme adına gerek sanayi gerekse teknoloji anlamında ciddi yatırımlar yapması sonucunu doğurmuştur. Bu yatırımlar sonucu daha fazla makineleşme ve daha fazla hammadde tüketimi gerçekleşmiştir. Böylece belki de dünya tarihinde daha önce hiç olmadığı kadar atık madde meydana gelmiş ve bu atıklar dünyada gerek toprakların gerek suların gerekse de havanın kirlenmesi için en büyük neden olmuştur. Bu anlamda ekonomik büyüme veya gelişmişlik ve enerji tüketimi ile çevre kirliliği arasında bir neden sonuç ilişkisi olup olmadığı araştırma konusu olmuş ve uluslararası birçok platformda bu konu gündeme alınmıştır.

Ekonomik büyüme ile birlikte doğal çevrenin korunması ve planlamaların bu yönde yapılması gerektiği konusu resmi olarak ilk kez Roma Kulübü'nün 1972 yılında yayınladığı "Büyümenin Sınırları" adlı raporunda dile getirilmiştir. Söz konusu raporda dünya kaynaklarının sınırlı olduğuna bazılarının ise yenilenemediğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca ekonomik büyümenin beraberinde çevre kirliliğini getirdiği vurgulanmıştır. Bunun ardından Birleşmiş Milletler, çevre ve ekonomik büyüme ilişkisini ortaya koymak ve gerekli tedbirler almak amacı ile kapsamlı çalışmalar yapmıştır. Birleşmiş Milletlerin bu konudaki çalışmaları 1972 Stockholm, 1992 Rio ve 2002 yılındaki Johannesburg' da olmak üzere üç büyük dünya zirvesine dayanmaktadır. Bu zirvelerde gerek bölgesel gerekse küresel ölçekte kararlar alınmıştır (Ergün, Polat, 2015).

Ekonomik büyüme ve çevreye ilişkin geniş bir literatür vardır. Bu konudaki çalışmalar incelendiğinde etkin çevre politikalarının kurumların çalışma sistemi ile uyum içinde işleyebileceği görülmektedir. Bu durumda kalkınmayı yavaşlatmadan da ekonomik büyümenin sürdürülebileceği söylenebilir. Özellikle son yıllarda sağlıklı bir çevrenin ve doğal kaynakların, insanoğlunun daha refah ve daha kaliteli bir yaşam sürebilmesindeki rolü üzerine çokça durulmaktadır. Avrupa Parlamentosu hazırlamış olduğu bir raporda, ekonomik büyümenin çevreye dost üretim politikaları uygulanarak da mümkün olabileceğini ileri sürmüştür. Nitekim ekonomik büyümenin beraberinde gelen kişisel gelirdeki artış, çevreye duyarlılığı arttırarak çevreye dost olan ürün talebinin artmasını sağlamaktadır (Karaca, 2012).

Nitelikli bir çevre veya çevre kirliliğine bu denli dikkat çekilmesi nitekim ülkelerin sahip oldukları çevre şartlarını da günümüzde tartışma ve araştırma konusu haline getirmiştir. Herhangi bir sanayi bölgesinde tek bir fabrikanın gerekli önlemleri alması ile çevre kesin olarak korunamayacağı açıktır. Aynı şekilde yaşanan coğrafik bölgeler dikkate alındığında ülkelerin veya devletlerin bu konuda işbirliği içinde olmaları daha önemli ve gereklidir. Nitekim çevrenin özellikle de havanın tüm insanlığın ortak paydası olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu anlamda yapılacak bu çalışmanın sınır komşularımız ile birlikte özellikle de Türkiye'nin ekonomik büyümesi ile birlikte çevre kirliliğinde meydana gelen değişimleri ortaya koyması ile literatüre farklı bir katkı yapacağı düşünülmektedir.

Ekonomik refahın arttırılması tüm ekonomilerin temel amacıdır. Ancak gerek yetkililerin gerekse politikacıların ülkelerin ekonomik büyümesi için uygulayacakları politikalarda sağlıklı bir çevre olgusunu göz ardı etmemeleri gerekmektedir. Bu bağlamda yapılan bu çalışmanın birinci bölümünde konu ile ilgili kavramsal çerçeveye yer

verilecektir. İkinci bölümde ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve çevre kirliliği konusunda yapılan uygulamalı çalışmalara yer verilecektir. Üçüncü bölümde konu ile ilgili panel veri yöntemi ile uygulamalı bir analiz yapılacaktır. Burada öncelikle model ve veri seti tanıtılacak daha sonra uygulama sonuçları yorumlanacaktır. Sonuç bölümünde ise çalışmanın genel sonucuna yer verilerek önermelerde bulunulacaktır.

2. EKONOMİK BÜYÜME, ENERJİ TÜKETİMİ VE ÇEVRESEL KUZNETS EĞRİSİ İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

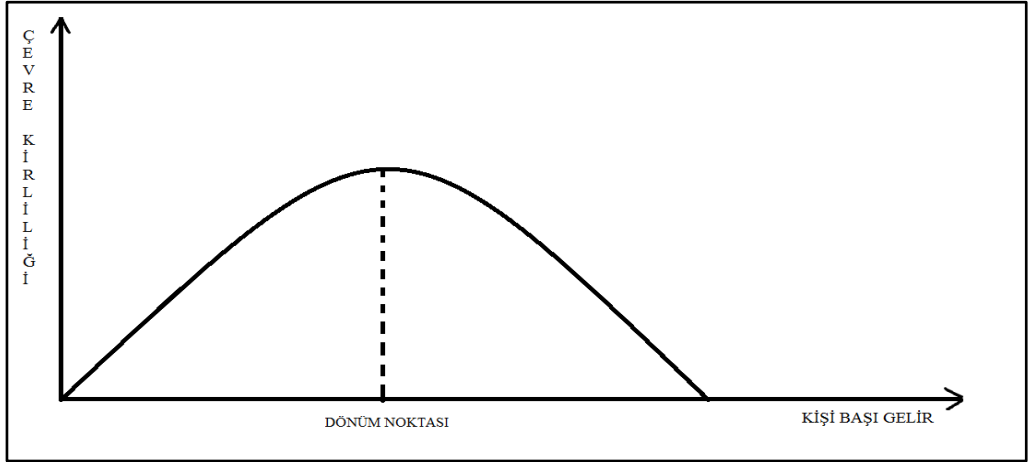
Gayri safi yurt içi hâsıla (GSYİH), bir ülkenin ekonomik büyüklüğünü gösteren önemli göstergelerden biri olarak kabul edilir. GSYİH, bir ülke sınırları içerisinde belirli bir zaman aralığında ki bu genelde bir yıl alınır, ürettiği tüm nihai mal ve hizmetlerin para birimi cinsinden değeridir. Bu değer in ülke nüfusuna bölünmesi sonucu elde edilen değer kişi başı gayri safi yurt içi hâsıla veya kısaca kişi başı gelir olarak adlandırılır. Bir ülkede yaşayan vatandaşların gelirleri, bu kişilerin refah düzeyini gösteren en önemli faktördür. Bu gelirin eşit dağıtılması ayrı bir inceleme konusu olmakla birlikte, kişi başı geliri yüksek olan ülkelerin gelişmiş ülkeler olduğu göz önünde olan bir gerçektir.

Değişen ve gelişen dünya düzeninde insan hayatının devamı için enerji olmazsa olmaz bir olgu olarak ortaya çıkmıştır. Günlük yaşantıda enerji ya direkt olarak kullanılmakta ya da farklı mekanizmalar aracılığı ile yaşamı etkilemektedir. Bu anlamda başta üretim olmak üzere sağlık, eğitim, ulaşım ve haberleşme de ciddi anlamda enerji tüketimi olmaktadır. Önemi bu denli büyük olan enerji ya da enerji kaynakları, “kıt olmak, dünya ölçeğinde ölçsüz dağılmak ve dönüşümden sonra çevreyi kirletmek” gibi üç karakteristik özelliğe sahiptirler (Aydın, 2010).

Kuznets 1955 te yaptığı bir çalışmada Kuznets Eğrisi yaklaşımı ile ekonomik büyüme ve kalkınmanın beraberinde gelir dağılımının önce bozulacağını, ekonomik büyümenin devam etmesi ile birlikte gelir dağılımındaki bozuklukların azalacağını ileri sürmüştür. Kuznets 'in bu çalışmasından yola çıkarak Grossman ve Kruger (1991) ekonomik büyüme ve çevresel kirlenme arasında bu yönlü bir ilişkinin olduğu ortaya koymuştur. Çevresel Kuznets Eğrisi (ÇKE) yaklaşımı olarak ifade edilen bu durum, ekonomik büyümenin ilk aşamalarında daha çok sanayi ve doğal kaynak temelli bir ilerleme olduğunu savunur. Bu nedenle ilk aşamalarda çevresel kirliliğin artacağı savunulur. İlerleyen aşamalarda büyümenin kaynağı teknoloji ve türevleri olacaktır. Bu durumda kişi başı gelirden artarak insanların refah düzeyi de artacaktır. Böylece gelirin yanında daha temiz ve sağlıklı bir çevre de talep konusu olacağından çevre kirliliğini önleyici politikalar da uygulanmaya konulacaktır (Ergün, Polat, 2015).

Şekil 1'de ÇKE yaklaşımı kısaca kişi başı gelir arttıkça çevre kirliliğinin artacağını belli bir dönüm noktasından sonra çevre kirliliğinde azalmanın olacağı görüşünü savunmaktadır.

Şekil 1. Çevresel Kuznets Eğrisi

Kaynak: Yandle vd. (2002:3).

3. CO₂ EMİSYONU İLE EKONOMİK BÜYÜME VE ENERJİ TÜKETİMİ İLİŞKİSİNİ İNCELEYEN UYGULAMALI ÇALIŞMALAR

ÇKE yaklaşımının geçerli olup olmadığı hakkında yapılan çalışmaların sayısında özellikle son 15 yıl içerisinde ciddi bir artış olmuştur. Bu konuda yapılan çalışmaların çoğunluğu uygulamalı olup genelinde ekonometrik modellemelere rastlanmaktadır. Bununla birlikte modellerde kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenlerde farklılıklar olabilmektedir. Çalışmalarda bağımlı değişken olarak çevre kirliliğinin, bağımsız değişken olarak ise ekonomik büyüme ile birlikte toplam enerji tüketimi veya ayrı ayrı enerji türlerinin tüketiminin yer aldığı söylenebilir. Gösterge olarak çevre kirliliği için çoğunlukla hava ve su kirliliği göstergeleri kullanılmaktadır. Bunların içerisinde hava kirliliği için CO₂, SO₂ ve NO_x gibi zararlı gazların emisyonunun değişken olarak kullanıldığı görülmektedir. Su kirliliği için ise sahip olunan tatlı su kaynaklarındaki zararlı maddelerden arsenik, nikel, cıva vb. zararlı maddelerin oranları yine modellere dâhil edilen değişkenler arasındadır. Ekonomik büyüme verisi olarak GSYH'nin yanında daha çok kişi başına düşen GSYH verisi kullanılmaktadır. Ayrıca genel olarak toplam enerji tüketiminin yanında elektrik, petrol vb. enerji türlerinin de veri olarak kullanılmaktadır. Yapılan çalışmalarda, veri sayısındaki artışın bir avantaj olduğu panel veri analizi ve zaman serisi yöntemlerinin çoğunlukta olduğu görülmektedir (Ergün, Polat, 2015).

Grossman ve Krueger (1991), tarafından yapılan çalışma literatürde ÇKE alanında yapılmış ilk çalışma olarak kabul görmektedir. Daha sonraki yıllarda literatüre katkı sağlayan çalışmaların bazıları; Shafik ve Badyopadhyay (1992), Selden ve Song (1994), Agras (1995), Holtz-Eakin ve Selden (1995), Chapman ve Suri (1998) şeklinde sıralanmaktadır. Bu çalışmalarda kirlilik göstergeleri için daha çok CO₂, SO₂ değişkenleri kullanılmış ve bu değişkenler ile kişi başına gelir arasındaki ilişki test edilmiştir. Yapılan bu çalışmalarda ek değişkenler olarak enerji tüketimi, elektrik tüketimi, dış ticaret gibi değişkenler kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar çevre kirliliğinin en çok kişi başı gelirden etkilendiğini göstermiştir (Ergün, Polat, 2015).

Hettige, Mani ve Wheeler (2000), Andreonive Levinson (2001) ve Cole (2003) vb. çalışmalar 21. yüzyılın başından itibaren konunun daha yoğun bir şekilde ele alındığını göstermektedir. Dinda (2004), Ang(2007), Halıcıoğlu (2009) ile Jalil ve Mahmud (2009) tarafından yapılan ve ÇKE yaklaşımının ele alındığı son dönem çalışmaların genellikle ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve çevresel kirlilik üzerine yoğunlaştığı görülmektedir.

2011 yılında, ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve çevre kirliliği arasındaki ilişkiyi konu alan Tivari (2011), Wang vd. (2011) ile Niu vd. (2011) tarafından yapılan çalışmalarda uzun dönemde ekonomik büyüme ve enerji tüketimi arttıkça CO₂ emiliminin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı yılda ÇKE yaklaşımının test edilmesi amacı ile Arı ve Zeren (2011) tarafından 2000-2005 yılları arası için Akdeniz Bölgesi Ülkelerini kapsayan panel veri analizi sonucunda ekonomik büyüme ile CO₂ emilimi arasında pozitif bir ilişki saptanmıştır. Saatçi ve Dumrul (2011), 1950-2007 dönemi için Türkiye’de çevre kirliliği ve ekonomik büyüme ilişkisi yapısal kırılmalı eşbütünleşme yöntemi ile analiz edilmiş ve uzun dönemde ekonomik büyüme ile çevre kirliliği arasında ters-U şeklinde bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Güriş ve Tuna (2011), seçilmiş 88 ülke ve 1971-2008 dönemi ÇKE yaklaşımının geçerliliğini test etmiş ve sonuç olarak anlamlı bir ilişki tespit edememişlerdir.

Karaca (2012), 37 ülke ve 1980-2007 yıllarını kapsayan çalışmasında ekonomik kalkınma ve çevre kirliliği ilişkisini geliştirmekte olan ülkeler için test etmiştir. Çalışmada panel (EGSL) yöntemi ile tahminlemeye gidilmiş ve yapılan analiz sonucu kişi başı gelir ile çevre kirliliği arasında N şeklinde bir ilişki saptanmıştır. Hangar-Hamit (2012), sera gazı emisyonu, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisini Kanada sanayi sektörleri için 1990-2007 yıllarını kapsayan panel eşbütünleşme analizi ile test etmiştir. Enerji tüketimi ve sera gazı emisyonu arasında uzun dönemli pozitif yönlü bir ilişkinin yanında ekonomik büyüme ile sera gazı emisyonu arasında ÇKE yaklaşımını destekler bir ilişkinin olduğu saptanmıştır.

Dam vd., (2013), Türkiye’de enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve sera gazı emisyonları arasındaki ilişki 1960-2010 dönemi verileri ile analiz edilmiştir. Çalışmada Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi kullanılmış ve kişi başı enerji tüketimi ile kişi başı karbon emisyonu arasında uzun dönemli pozitif bir ilişkinin yanında kişi başı reel gelir ile kişi başı karbon emisyonu arasında N şeklinde bir ilişki saptanmıştır. Omri (2013), 14 Orta Doğu ve Kuzey Afrika(MENA) ülkesi için 1990-2011 dönemini kapsayan çalışmasında CO₂ emisyonu, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisini nedensellik analizi ile test etmiştir. Sonuç olarak enerji tüketimi ile ekonomik büyüme ve CO₂ emisyonu ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedenselliğin yanında enerji tüketiminden CO₂ emisyonuna doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.

Sebri ve Ben-Selha (2014), yenilenebilir enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve ticari açıklık ile CO₂ emisyonu arasındaki ilişkiyi 1971-2010 yılları arası dönemde BRICS ülkeleri için incelemişlerdir. Çalışmada Panel ARDL ve Vektör Hata Düzeltme(VECM) yöntemleri ile uzun dönemli ilişki test edilmiştir. Panel ARDL sonucunda tüm değişkenler ile CO₂ emisyonu arasında uzun dönemli ilişkinin yanında VECM analizi sonucu yenilenebilir enerji ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin varlığı kanıtlanmıştır. Gündüz (2014), çalışmasında 18 OECD ülkesinin 1960-2008 yıllarını kapsayan verileri için ÇKE yaklaşımının geçerliliğini sınamıştır. Panel veri analizinin

sonucunda çevre kirliliği ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki saptanmış ve bu ilişki VECM modeli yardımı ile tahmin edilmiştir.

Ergün ve Polat (2015), yaptıkları çalışmada örneklem olarak 30 OECD ülkesini ve bu ülkelere ait 1980-2010 dönemi verilerini almışlardır. OECD ülkelerinde CO₂ emisyonu, elektrik tüketimi ve büyüme ilişkisinin analiz edildiği bu çalışmada Gayri Safi Yurtiçi Hasıla(GSYH) ve elektrik tüketimi ile CO₂ emisyonu arasında uzun dönemli ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca bu ülkeler için GSYH ile CO₂ emisyonu arasında tek yönlü nedensellik ilişkisinin yanında GSYH ile elektrik tüketimi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin varlığı ortaya konulmuştur. Jebli, Youssef (2015), 1980-2009 yılları için Tunus'a ait veriler yardımı ile ÇKE yaklaşımını, ekonomik büyüme, yenilenebilir ve yenilenemez enerji ile ticaret arasındaki ilişkiyi zaman serisi analizi ile test etmişlerdir. Kısa dönemde ticaret ve GSYH ile CO₂ emisyonu arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Uzun dönemde ise ticaret ve yenilenemez enerjinin CO₂ emisyonunu pozitif yönde yenilenebilir enerjinin ise negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Tunus için ÇKE yaklaşımının geçerli olmadığını ve bunun nedeninin Tunus'un henüz yeterli büyümeyi sağlayamaması olduğunu belirtmiştir.

Herranz, Lorente (2016), 17 OECD ülkesi için 1990-2012 dönemine ait veriler ile ekonomik büyüme ve enerji düzenlemesi ile ÇKE arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Modele ayrıca açıklayıcı değişkenler olarak yenilenebilir enerji, enerji yenilik süreçleri ve yenilenebilir enerji kaynaklarının toplam enerji tüketimine katkısı değişkenleri de eklenmiştir. Çalışmanın sonucunda kişi başı gelir ile çevre kirliliği arasında N şeklinde bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca enerji düzenlemesinin çevre kirliliği üzerinde negatif bir etkisi olduğu sonucundan yola çıkarak ülkelerin özellikle yenilenebilir enerji alanında daha fazla ilerleme kaydetmeleri gerektiği vurgulanmıştır.

Özokçu, Özdemir (2017), 26 OECD ülkesi için 1980-2010 yılları arası döneme ait kişi başı gelir, kişi başı enerji tüketimi ve kişi başı CO₂ emisyonu değişkenlerine ait veriler yardımı ile ÇKE yaklaşımını test etmişlerdir. Çalışmada panel veri analizi yöntemleri kullanılmış ve sonuç olarak N şeklinde uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir.

ÇKE yaklaşımı 1990'lı yılların başında gündeme gelmesine rağmen, ekonomik büyümenin yanında daha iyi bir yaşamında arandığı 21. yy. 'ın başından itibaren oldukça ilgi görmüş ve üzerinde çalışılmış bir konu olmuştur. Bu konuda yapılmış belli başlı çalışmalar yukarıda ele alınmıştır. İfade edilen çalışmalar özet olarak Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Ekonomik Büyüme ve Enerji Tüketiminin Çevre Kirliliğine Etkisini Araştıran Uygulamalı Çalışmalar

Çalışmanın Yapıldığı Yıl	Yazar /lar	Çalışmanın Kapsamı	Çalışmanın Kapsadığı Dönem	Çalışmada Kullanılan Değişkenler	Yöntem	İlişki
2011	Tivari	Hindistan	1970-2007	Kişi Başı CO_2 Emisyonu, Kişi Başı Gelir(GSYH), Kişi Başı Birincil Enerji Tüketimi (En. T)	VAR Analizi	$CO_2 \rightarrow$ En. T $CO_2 \rightarrow$ GSYH GSYH \rightarrow En.T
2011	Wang vd.	Çin' deki 21 İl	1995-2007	Kişi Başı CO_2 Emisyonu, Kişi Başı Gelir(GSYH), Kişi Başı Enerji Tüketimi (En. T)	Panel Veri Analizi	GSYH \rightarrow CO_2 GSYH \leftrightarrow En.T En.T \leftrightarrow CO_2
2011	Niu vd.	8 Asya Pasifik Ülkesi	1971-2005	CO_2 Emisyonu, GSYH, Enerji Tüketimi (En. T)	Panel Veri Analizi	GSYH $\uparrow \rightarrow$ $CO_2 \uparrow$ En.T $\uparrow \rightarrow$ $CO_2 \uparrow$
2011	Arı, Zeren	17 Akdeniz Ülkesi	2000-2005	Kişi Başı CO_2 Emisyonu, Kişi Başı Milli Gelir(GSMH), Kişi Başı Enerji Tüketimi (En. T) Nüfus Yoğunluğu (N.Y)	Panel Veri Analizi	En.T $\uparrow \rightarrow$ $CO_2 \uparrow$ N.Y $\uparrow \rightarrow$ $CO_2 \uparrow$ GSMH ile CO_2 Arasında N Şeklinde
2011	Saatçi, Dumrul	Türkiye	1950-2007	CO_2 Emisyonu, GSMH	Panel Eşbütünleşme Analizi	Ters-U
2011	Güriş, Tuna	88 Ülke	1971-2008	Kişi Başı CO_2 Emisyonu, Kişi Başı Gelir(GSYH)	Parametrik Panel Veri Modelleri	Ters-U
2012	Karaca	37 Gelişmekte Olan Ülke	1980-2007	Kişi Başı CO_2 Emisyonu, Kişi Başı Gelir(GSYH)	Panel (EGSL) Analizi	N Şeklinde

2012	Haggar-Hamit	Kanada'daki 21 Sanayi Sektörü	1990-2007	CO_2 Emisyonu, Reel Gelir (GSYH), Enerji Tüketimi (En. T)	Panel Veri Analizi	En.T $\rightarrow CO_2$ GSYH ile CO_2 arasında Ters-U
2013	Dam vd.	Türkiye	1960-2010	Kişi Başı CO_2 Emisyonu, Kişi Başı Reel Gelir (GSYH), Kişi Başı Enerji Tüketimi (En. T)	Dinamik En Küçük Kareler	En.T $\uparrow \rightarrow CO_2 \uparrow$ GSYH ile CO_2 Arasında N Şeklinde
2013	Omri	14 MENA Ülkesi	1990-2011	Kişi Başı CO_2 Emisyonu, Kişi Başı Reel Gelir (GSYH), Enerji Tüketimi (En. T)	Panel Veri Analizi	GSYH $\leftrightarrow CO_2$ GSYH \leftrightarrow En.T En.T $\rightarrow CO_2$
2014	Sebri Ben-Selha	BRICS Ülkeleri	1971-2010	CO_2 Emisyonu, GSYH, Yenilebilir Enerji (Y^+E), Ticari Açıklık (T.A)	Panel ARDL VECM	GSYH $\uparrow \rightarrow CO_2 \uparrow$ T.A $\uparrow \rightarrow CO_2 \uparrow$ $Y^+E \uparrow \rightarrow CO_2 \downarrow$ $Y^+E \uparrow \rightarrow GSYH \uparrow$
2014	Gündüz	18 OECD Ülkesi	1960-2008	Kişi Başı CO_2 Emisyonu, Kişi Başı Milli Gelir (GSMH)	Panel Veri Analizi	N Şeklinde
2015	Ergün, Polat	30 OECD Ülkesi	1980-2010	CO_2 Emisyonu, GSYH, Elektrik Tüketimi (El. T)	Panel Veri Analizi	GSYH $\rightarrow CO_2$ GSYH \leftrightarrow El.T
2015	Jebli, Youssef	Tunus	1980-2009	CO_2 Emisyonu, GSYH, Ticaret Yenilebilir Enerji (Y^+E) Yenilenemez Enerji (Y^-E)	Zaman Serisi Analizi	GSYH $\uparrow \rightarrow CO_2 \uparrow$ Ticaret $\uparrow \rightarrow CO_2 \uparrow$ $Y^+E \uparrow \rightarrow CO_2 \downarrow$ $Y^-E \uparrow \rightarrow CO_2 \uparrow$
2016	Herranz, Lorente	17 OECD Ülkesi	1990-2012	CO_2 Emisyonu, GSYH, Enerji Düzenlemesi	Panel Veri Analizi	N Şeklinde
2017	Özokçu, Özdemir	26 OECD Ülkesi	1980-2010	Kişi Başı CO_2 Emisyonu Kişi Başı Gelir, Kişi Başı Enerji Tüketimi,	Panel Veri Analizi	N Şeklinde

Not: \rightarrow , \leftrightarrow sırası ile tek yönlü ve çift yönlü nedensellik ilişkisini belirtmektedir.

$\uparrow \rightarrow$: Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi belirtmektedir.

4. EKONOMETRİK ANALİZ

Analizin amacı, 2000-2013 arası dönemi kapsayan 14 yıllık panel veri seti ile Türkiye ve Türkiye ile kara sınırı olan 8 ülkede (Azerbaycan (Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti), Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Irak, İran, Suriye ve Yunanistan) ekonomik büyüme ve enerji tüketiminin çevre kirliliğine etkisini ortaya koymaktır. Yukarıda da ifade edildiği üzere bu ülke grubunun ele alınması ile sınır komşuları ile birlikte özellikle de Türkiye'nin ekonomik büyümesi ile birlikte çevresel kirliliğindeki değişimin ortaya konması hedeflenmektedir. Bu ülke grubu kısaca T9³ ülkeleri olarak adlandırılacak ve çalışmanın devamında bu şekilde anılacaktır. Ayrıca kişi başına gelirin artması ile birlikte çevresel kirliliğin artacağını ve gelir için belli bir eşik noktasından sonra kirliliğin azalmaya başlayacağını ifade eden ÇKE yaklaşımının T9 ülkelerinde geçerli olup olmadığı gelir, enerji tüketimi ve CO₂ emisyonu değişkenleri ile test edilecektir. Bu anlamda öncelikle oluşturulan model ve kullanılacak olan veri seti tanıtılacaktır. Daha sonra çalışmada izlenecek yöntem hakkında bilgi verilerek analizin bulguları değerlendirilecektir.

4.1. MODEL VE VERİ SETİ

Çalışmada yukarıda da ifade edilen T9 ülkelerine ait 2000-2013 dönemini kapsayan 14 yıllık veri seti kullanılmıştır. Bu veriler logaritmaları alındıktan sonra modele dâhil edilmişlerdir. ÇKE yaklaşımına dair kirlilik verisi CO₂ emisyonu verilerinden oluşmaktadır. Burada literatürün genelinde kirlilik göstergesi olarak bu değişkenin kullanılmasının yanında enerji tüketimi sonrası önemli ölçüde CO₂'nin doğaya salınması bu değişkenin alınma nedenidir. Bununla birlikte ülkelerin kişi başı enerji tüketimleri ve kişi başı gelir verileri modele dâhil edilmiştir.

Böylece ÇKE yaklaşımının geçerliliğini test etmek amacı ile yapılan çalışmaların genelinde kabul görmüş bir veri seti ve yöntem ortaya konulmuştur. Bu çalışmada T9 ülkeleri için kullanılacak olan model Denklem 1'deki gibi oluşturulmuştur:

$$\ln CO_{2it} = \alpha_{it} + \beta_{1i} \ln GSYH_{it} + \beta_{2i} (\ln GSYH)^2 + \beta_{2i} \ln ET_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Denklem 1'de; $i=1, \dots, N$ çalışmaya dahil edilen ülkeleri, $t=1, \dots, T$ çalışmanın kapsadığı dönemi, $\ln CO_2$: Kişi başı karbondioksit emisyonunun logaritmasını, $\ln GSYH$: kişi başına düşen GSYH'nın logaritmasını, $(\ln GSYH)^2$ ise kişi başına düşen GSYH'nın logaritmasının karesini ifade etmektedir. Ayrıca $\ln ET$: değişkeni kişi başına düşen enerji tüketimini ifade etmektedir.

Bu modelin muhtemel 7 sonucu şu şekilde açıklanmaktadır:

$1-\beta_1 = \beta_2 = \beta_3 = 0$ olması halinde bağımsız değişkenler ile bağımlı değişkenler arasında herhangi bir ilişki yoktur.

$2-\beta_1 > 0$ ve $\beta_2 = \beta_3 = 0$ olması halinde GSYH ile CO₂ arasında doğrusal bir ilişki vardır. Başka bir ifade ile GSYH arttıkça CO₂ de artacaktır. Enerji tüketiminin CO₂'ye bir etkisi söz konusu değildir

³Türkiye ile birlikte 8 sınır komşusu.

3- $\beta_1 < 0$ ve $\beta_2 = \beta_3 = 0$ olması halinde GSYH ile CO_2 arasında ters bir ilişki vardır. Yani GSYH arttıkça CO_2 de azalacaktır. Enerji tüketiminin CO_2 'ye bir etkisi söz konusu değildir

4- $\beta_1 > 0$, $\beta_2 < 0$ ve $\beta_3 = 0$ olması halinde GSYH ile CO_2 arasında Ters-U şeklinde bir ilişki vardır. Yani ÇKE yaklaşımı geçerlidir fakat enerji tüketiminin CO_2 'ye bir etkisi söz konusu değildir.

5- $\beta_1 < 0$, $\beta_2 > 0$ ve $\beta_3 = 0$ olması halinde GSYH ile CO_2 arasında U şeklinde bir ilişki vardır. Fakat enerji tüketiminin CO_2 'ye bir etkisi söz konusu değildir.

6- $\beta_1 > 0$, $\beta_2 < 0$ ve $\beta_3 > 0$ olması halinde GSYH ile CO_2 arasında Ters-U şeklinde bir ilişki vardır. Yani ÇKE yaklaşımı geçerlidir ve enerji tüketiminin CO_2 'ye pozitif yönlü bir etkisi söz konusudur. Kısaca değişkenler arasında N şeklinde bir ilişki söz konusudur.

7- $\beta_1 < 0$, $\beta_2 > 0$ ve $\beta_3 < 0$ olması halinde GSYH ile CO_2 arasında U şeklinde bir ilişki vardır ve enerji tüketiminin CO_2 'ye negatif yönlü bir etkisi söz konusudur. Kısaca değişkenler arasında Ters-N şeklinde bir ilişki söz konusudur (Dinda, 2004).

Çalışmada ele alınan ve Denklem 1'de de kullanılan değişkenler kısaca şu şekilde açıklanabilir.

Kişi Başı Karbondioksit Emisyonu(CO_2);kişi başına düşen CO_2 emisyonunu temsil eden bu veri, Dünya Bankası veri tabanından sağlanmıştır. Değer olarak metrik ton ile ifade edilmektedir. Çalışmaya konu olan ülkeler için 2000-2013 dönemine ait yıllık verilerden oluşmaktadır.

Kişi Başı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla(GSYH); çalışmaya konu olan ülkeler için 2000-2013 dönemine ait yıllık verilerden oluşmaktadır. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın yıl ortasındaki ülke nüfusuna bölünmesi ile elde edilmiştir. Veriler mevcut Amerikan doları cinsinden olup Dünya Bankası veri tabanından sağlanmıştır.

Kişi Başına Düşen Enerji Tüketimi(ET); kişi başına düşen enerji tüketimini temsil eden bu veri, Dünya Bankası veri tabanından sağlanmıştır. Kullanılan enerjinin petrol olarak kilogram karşılığı şeklinde edilen bu veri aynı şekilde 2000-2013 dönemine ait yıllık verilerden oluşmaktadır.

4.2. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada ele alınan değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığı, varsa bu ilişkinin yönü ve derecesi ve değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi panel veri analizi yöntemi ile test edilecektir. Bu amaçla öncelikle değişkenlere ait serilerin durağanlıkları panel birim kök (LLC, Breitung, IPS, Maddala-Wu ve PP) testleri ile sınanacaktır. Daha sonra değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı panel eşbütünleşme (Pedroni ve Kao) testleri yardımı ile sorgulanacaktır. Devamında ortaya çıkan uzun dönemli ilişkinin yönü ve derecesi eşbütünleşme kat sayı tahminci (FMOL ve DOLS) testleri ile belirlenecektir. Son olarak değişkenler arasında tek veya çift yönlü bir nedenselliğin olup olmadığı Granger nedensellik analizi ile ortaya konacaktır. Bu bağlamda Eviews 9 paket programı kullanılarak yapılan testlere dair kısa açıklamalar ve test sonuçları sırası ile verilecektir.

4.2.1. Panel Birim Kök Testleri

Gerek zaman serisi gerekse panel veri analizlerinde istatistiksel analizlerden önce, kurulan modelde kullanılan serilerin zaman içerisinde durağanlıklarının araştırılması gerekmektedir. Birim kök testleri durağanlığın sınanmasındaki en yaygın yoldur. Çalışmada kullanılan birim kök testlerine dair kısa teorik bilgiler aşağıda verilmiştir.

Levin-Lin-Chu (LLC, 2002) tarafından geliştirilen birim kök testi, her bir yatay kesite birim kök testi uygulamak yerine yatay kesitlerin toplanmış veri setine birim kök testi uygulamaktadır. Böylece daha güçlü bir panel birim kök testi ortaya konulmaktadır. Bu testin boş (0) hipotezi ($H_0: \rho = 0$), alternatif hipotezi ise ($H_1: \rho < 0$) şeklinde kurulmaktadır. Burada H_0 panel veri setinin birim kök içerdiğini, H_1 ise panel veri setinin birim kök içermediğini kabul etmektedir. LLC, 2002 yılında yaptıkları çalışmalarında Denklem 2'deki gibi bir modeli dikkate almışlardır:

$$\Delta Y_{it} = \rho Y_{it-1} + \sum_{l=1}^{\rho_i} \theta_{il} \Delta \rho Y_{it-l} + \alpha_{mi} d_{mt} + \varepsilon_{it} \quad m=1,2,3,\dots,M \quad (2)$$

Breitung (2000) panel birim kök testi şu yönü ile diğer panel birim kök testlerinden ayrılmaktadır. Burada standart t istatistiklerinin kullanılabilmesi için regresyonlar hesaplanmadan önce veriler dönüştürülerek trendden arındırılmaktadır. Bu testin boş (0) hipotezi ($H_0: \rho = 0$), alternatif hipotezi ise ($H_1: \rho < 0$) şeklinde kurulmaktadır. Burada H_0 panel veri setinin birim kök içerdiğini, H_1 ise panel veri setinin birim kök içermediğini kabul etmektedir. Breitung (2000), birim kök testi Denklem 3'teki gibidir.

$$y_{it} = \alpha_{it} + \sum_{k=1}^{\rho+1} \beta_{ik} X_{i,t-k} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

Im-Peseran-Shin (IPS, 2003) tarafından geliştirilen test, verileri birleştirmeyerek her bir yatay kesit serisine ayrı ayrı birim kök testi uygulamaktadır. Başka bir ifade ile IPS testinde H_0 hipotezi ρ 'nun değil de ρ_i 'lerin her biri için durağanlık sınaması yapmaktadır. Bu testin boş (0) hipotezi ($H_0: \rho_i = 0$), alternatif hipotezi ise ($H_1: \rho_i < 0$) şeklinde kurulmaktadır. Burada H_0 her bir yatay kesitin birim kök içerdiğini, H_1 ise yatay kesitlerden en az birinin birim kök içermediğini kabul etmektedir. IPS (2003) testi Denklem 4'te verilen ve her bir yatay kesit için ayrı ayrı ADF regresyon denklemini temsil eden denklemlere dayanmaktadır.

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + \delta_{it} + \rho_i Y_{it-1} + \sum_{l=1}^{\rho_i} \theta_{il} \Delta \rho Y_{it-l} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

Maddala-Wu (1999), birim kök testi Fisher temelli panel ADF birim kök testine dayanır. Temel olarak Fisher ADF testi yatay kesitlerin her biri içerisinde birim kök test istatistiklerinin p-değerlerinin bir bileşimine dayanmaktadır. Bu testin boş (0) hipotezi ($H_0: \rho = 0$), alternatif hipotezi ise ($H_1: \rho < 0$) şeklinde kurulmaktadır. Burada H_0 her bir yatay kesitin birim kök içerdiğini, H_1 ise yatay kesitlerden en az birinin birim kök içermediğini kabul etmektedir. Bu test parametrik olmayan ve $2N$ (N =yatay kesit(ülke)lerin sayısı) serbestlik dereceli ki-kare dağılımına sahiptir. Maddala-Wu (1999) test istatistiği Denklem 5'teki gibidir.

$$\lambda = -2 \sum_{i=1}^N \ln(\rho_i) \rightarrow \chi_{2N}^2 \quad (5)$$

Kısaca bu şekilde ifade edilen panel birim kök testlerinin program çıktıları Tablo 2’de verilmiştir. Tablo 2’de değişkenlerin hem seviye değerlerinde hem de birinci fark değerlerindeki biri kök sonuçları verilmiştir.

Tablo 2. Panel Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	Birim Kök Testi	Seviye Değerinde		1. Fark Değerinde	
		Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
lnCO ₂	Levin, Lin &Chu	-0.04652	0.4814	-7.98633	0.0000*
	Breitung t-stat	2.20859	0.9864	-2.21807	0.0133**
	Im, Pesaran ve Shin	1.34950	0.9114	-4.44476	0.0000*
	ADF - Fisher Ki-Kare	12.0564	0.8443	51.0067	0.0001*
	PP - Fisher Ki-Kare	15.5076	0.6269	67.7584	0.0000*
lnGSYH	Levin, Lin &Chu	0.17467	0.5693	-6.26115	0.0000*
	Breitung t-stat	1.61814	0.9472	-3.20315	0.0007*
	Im, Pesaran ve Shin	2.64107	0.9959	-2.64821	0.0040*
	ADF - Fisher Ki-Kare	9.17225	0.9556	35.1277	0.0091*
	PP - Fisher Ki-Kare	12.1848	0.8376	39.3293	0.0026*
(lnGSYH) ²	Levin, Lin &Chu	0.08844	0.5352	-6.22131	0.0000*
	Breitung t-stat	1.38013	0.9162	-3.19423	0.0007*
	Im, Pesaran ve Shin	2.42196	0.9923	-2.62633	0.0043*
	ADF - Fisher Ki-Kare	10.2314	0.9241	34.9318	0.0096*
	PP - Fisher Ki-Kare	12.4250	0.8245	38.4359	0.0034*
lnET	Levin, Lin &Chu	-1.49660	0.6725	-6.65129	0.0000*
	Breitung t-stat	2.43553	0.9926	-2.62990	0.0043*
	Im, Pesaran ve Shin	0.90168	0.8164	-3.40966	0.0003*
	ADF - Fisher Ki-Kare	14.9074	0.6683	42.1452	0.0011*
	PP - Fisher Ki-Kare	18.9843	0.3928	59.3633	0.0000*

Not: Gecikme uzunlukları Schwarz Bilgi Kriterine göre otomatik belirlenmiştir.

*,** ve *** sırası ile %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini belirtmektedir.

Tablo 2’de ortaya konulan test sonuçları incelendiğinde tüm değişkenlerin kullanılan birim kök testlerine göre seviye değerinde birim köklü olduğu görülmektedir. Zira burada olasılık değeri 0.01 den küçük olduğunda H₀ hipotezi rededilirken olasılık değeri 0.10 dan büyük olduğunda ise H₀ hipotezi rededilememektedir. Bu anlamda değişkenlerin birim kök sorunlarını gidermek adına farkları alındığında tüm değişkenlerin kullanılan tüm testlere göre birinci farklarında durağanlaştığı görülebilir. Tüm değişkenler ortak olarak I(1) yani birinci dereceden durağandır.

4.2.2. Panel Eşbütünleşme Testleri

Panel veri analizinde kullanılan değişkenlerin aynı dereceden durağanlıkları tespit edildikten sonra panel eşbütünleşme testleri uygulanabilir. Bu çalışmada, literatürde yaygın olarak kullanılan eşbütünleşme testleri içerisinde yer alan panel eşbütünleşme testlerinin iki tanesi kullanılacaktır. Bunlar Pedroni (1999) ve Kao (1999) eşbütünleşme testleridir. Çalışmada kullanılan panel eşbütünleşme testleri

H_0 : eşbütünlük yoktur şeklindeki yokluk hipotezini test eder. Bu testler kısaca şu şekilde açıklanabilir.

Pedroni (1999) tarafından geliştirilen eşbütünlük testi birinci adımda, hipotezde ileri sürülen eşbütünlük regresyonundaki artıklar elde edilmektedir. Genel anlamda $t=1,2,\dots,T$; $i=1,2,\dots,N$ ve $m=1,2,\dots,M$ olmak üzere eşbütünlüğe ait regresyon denklemi Denklem 6'daki gibi yazılır.

$$y_{i,t} = \alpha_i + \delta_i t + \beta_{1i} x_{1i,t} + \beta_{2i} x_{2i,t} + \dots + \beta_{Mi} x_{Mi,t} + e_{i,t} \quad (6)$$

Burada T zaman boyutu, N paneldeki birim sayısı, M değişken sayıdır. Panelin N tane farklı bireyi olduğundan her biri M değişkene sahip N farklı denklem olduğu düşünülebilir. Eğim katsayıları $\beta_{1i}, \beta_{2i}, \dots, \beta_{Mi}$ 'nin panelin bireyleri boyunca değişmesine izin verilmektedir. α_i bireye özel sabit ya da bireyler boyunca değişmesine izin verilen sabit etki parametresidir. İlave olarak bazı uygulamalar için paneldeki özel zaman trendini koymak tercih edilebilir. Bu durum $\delta_i t$ ile gösterilir. Aynı zamanda α_i 'nin ihmal edildiği durumu da seçmek yaygındır.

Kao (1999) eşbütünlük testi, panel veride eşbütünlük testlerini Dickey Fuller (DF) ve Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) tipi testler olmak üzere iki şekilde ele almıştır. DF tipindeki testler Denklem 7'de de ifade edilen modelin tahmin edilen kalıntılarından hesaplanabilmektedir.

$$y_{it} = x'_{it}\beta + z'_{it}\gamma + e_{it} \quad (7)$$

Kısaca bu şekilde ifade edilen panel eşbütünlük testlerinin program çıktıları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Panel Eşbütünlük Test Sonuçları

Pedroni Panel Eşbütünlük Test Sonuçları		
Grup İçi İstatistikler		
	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Panel v-İstatistik	-1.443101	0.9945
Panel rho-İstatistik	2.234691	0.9784
Panel PP-İstatistik	-0.093311	0.0000*
Panel ADF-İstatistik	-0.647512	0.0000*
Gruplar Arası İstatistikler		
	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Grup rho-İstatistik	3.108494	0.9991
Grup PP-İstatistik	-11.62853	0.0000*
Grup ADF-İstatistik	-4.740816	0.0000*
Kao Panel Eşbütünlük Test Sonucu		
	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
ADF	-6.188262	0.0000*

Not: Gecikme uzunlukları Schwarz Bilgi Kriterine göre otomatik belirlenmiştir.

*,** ve *** sırası ile %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini belirtmektedir.

Tablo 4'te çalışmada kullanılan Pedroni ve Kao ve eşbütünlük testlerine ait program çıktıları verilmiştir. Burada olasılık değerleri dikkate alındığında Pedroni eşbütünlük testinin yedi test istatistiğinden dördünün %1 anlamlılık düzeyinde

anlamli olduğu ve aynı Şekilde Kao içinde test istatistiğinin %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Sonuç olarak gerek Pedroni gerekse Kao eşbütünleşme testleri için H_0 hipotezi reddedilerek değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu görülmektedir.

4.2.3. Panel EŞbütünleşme Katsayı Tahmincileri

EŞbütünleşme testi sonucunda H_0 :eşbütünleşme yoktur hipotezi reddedildiği durumda değişkenler arasında eŐbütünleŐmenin olduğu, bir diğer ifade ile değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaŐılmaktadır. Bu aşamadan sonra bu ilişkinin yönünün ve derecesinin belirlenmesi için uzun dönem parametrelerinin tahmin edilmesi gerekmektedir.

Bu amaçla Pedroni(2000, 2001) panel tam düzeltilmiŐ en küçük kareler (FMOLS) ve dinamik en küçük kareler (DOLS) yöntemlerini geliŐtirmiŐtir. FMOLS tahmin edicisi basitçe, $\beta_{GFM}^* = N^{-1} \sum_{i=1}^N \beta_{FMI}^*$ olarak ifade edilebilir. Burada β_{FMI}^* panel verinin her birimin zaman serisi denkleminin FMOLS yöntemiyle tahmin edilmesiyle elde edilir. Benzer Şekilde, t-istatistiği de $t_{\beta_{GFM}^*} = N^{-1/2} \sum_{i=1}^N t_{\beta_{FMI}^*}$ Şeklinde yazılabilir. Panel DOLS tahmin edicisi basitçe $\beta_{GD}^* = N^{-1} \sum_{i=1}^N \beta_{Di}^*$ olarak ifade edilebilir. β_{Di}^* yukarıdaki denklemin bireysel tahmininden elde edilmektedir. Ayrıca t-istatistiği de $t_{\beta_{GD}^*} = N^{-1/2} \sum_{i=1}^N t_{\beta_{Di}^*}$ Şeklinde yazılabilir (Nazlıoğlu, Soytaş, 2012).

Kısaca bu Şekilde ifade edilen panel eşbütünleşme testlerinin program ıktıları Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. Panel EŞbütünleşme Katsayı Tahmincileri Test Sonuçları

Bağımlı Değişken lnCO ₂	FMOLS			DOLS		
	Katsayı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Katsayı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
lnGSYH	4.072800	5.807666	0.0000*	6.079363	6.867823	0.05179***
(lnGSYH) ²	0.188010	-4.849723	0.0000*	0.299236	-6.397634	0.05460***
lnET	0.837826	9.843967	0.0000*	3.338639	3.641400	0.01080**

Not: *,** ve *** sırası ile %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini belirtmektedir.

Tablo 4'te var olan uzun dönemli ilişkinin yönü ve derecesini ortaya koyan eşbütünleşme katsayı tahmincilerine ait test istatistikleri ve olasılık değerleri verilmiştir. Elde edilen sonuçlar FMOLS katsayı tahmincisi için %1 anlamlılık düzeyinde GSYH da meydana gelen %1 lik bir artışın CO₂ emisyonunu %4.07 kadar artıracadığını, belli bir eŐiŐ değerinden sonraya bu ilişkinin ters yönlü olacağını yani GSYH da meydana gelen %1 lik bir artışın CO₂ emisyonunu %0.19 kadar azaltacağını ortaya koymaktadır. Ayrıca yine %1 anlamlılık düzeyinde enerji tüketiminde meydana gelen %1 lik bir artışın CO₂ emisyonunu %0.84 kadar artıracadığı ifade edilebilir.

DOLS tahmincisinin sonuçları için ise %10 anlamlılık düzeyinde GSYH da meydana gelen %1 lik bir artışın CO₂ emisyonunu %6.08 kadar artıracadığını, belli bir eŐiŐ değerinden sonraya bu ilişkinin ters yönlü olacağını yani GSYH da meydana gelen %1 lik bir artışın CO₂ emisyonunu %0.30 kadar azaltacağını ortaya koymaktadır. Bu değerler yaklaşık değerler olup Dinda (2004) alıŐmasında ifade edilen 6. Sonucu destekler

niteliktedir. Sonuç olarak ele alınan T9 ülkeleri için GSYH ile CO_2 emisyonu arasında Ters-U şeklindeki ÇKE yaklaşımının geçerli olduğu söylenebilir. Ayrıca enerji tüketiminin de CO_2 emisyonunu artırdığı dikkate alınırsa çalışmaya konu olan modelin N şeklinde bir ilişkiyi ortaya koyduğu analiz ile ortaya konmuş olur.

4.2.4. Panel Granger Nedensellik Testi

Herhangi iki değişken arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığı yönünün tespiti için Granger nedensellik analizi test edilir. Tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin yanında, çift yönlü bir nedensellik ilişkisi de olası sonuçlar arasındadır.

Panel veri çerçevesinde Granger nedenselliğini test ederken temel bir çatı oluşturacak olan model, Denklem 8'de ifade edilmiştir. Bu doğrultuda; Granger nedensellik tanımına göre, $i=1, \dots, N$ olmak üzere X_{it} için kullanılabilen bilgidan ayrı olarak, söz konusu tüm bilgiyi kullanıp Y_{it} 'yi daha iyi tahmin edebiliyorsa her birey için X_{it} , Y_{it} 'ye neden olmaktadır denilir.

$$Y_{it} = \sum_{k=1}^p \gamma^{(k)} Y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^p \beta_i^{(k)} X_{i,t-k} + \vartheta_{it} \quad (8)$$

Çalışmaya konu olan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığını ve yönünü test etmek amacıyla Granger tarafından gerçekleştirilen Granger nedensellik testinde gecikme aralığı 2 yıl olarak belirlenmiştir. Elde edilen test sonuçlarına Tablo 5'te yer verilmektedir.

Tablo 5. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Sıfır Hipotezi (H_0)	F-istatistiği	Olasılık Değeri
CO_2 emisyonu, GSYH'nın Granger nedeni değildir.	3.07364	0.0823***
GSYH, CO_2 emisyonunun Granger nedeni değildir.	7.25011	0.0082*
Enerji tüketimi, GSYH'nın Granger nedeni değildir.	1.21460	0.0728***
GSYH, enerji tüketiminin Granger nedeni değildir.	2.42930	0.0122**
CO_2 emisyonu, enerji tüketiminin Granger nedeni değildir.	7.11896	0.0087*
Enerji tüketiminin, CO_2 emisyonu Granger nedeni değildir.	3.33760	0.0703***

Not: *, ** ve *** sırası ile %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini belirtmektedir.

Olasılık değerinin 0.10, 0.05 ve 0.01'den küçük olması durumunda bu anlamlılık düzeyinde H_0 : 1.değişken 2.değişkenin Granger nedeni değildir temel hipotezi reddedilir. Sonuç olarak Tablo 5'ten görüleceği üzere, %1 anlamlılık düzeyinde GSYH'nın CO_2 emisyonunun aynı anlamlılık düzeyinde CO_2 emisyonunun enerji tüketiminin Granger nedeni olduğu söylenebilir. %5 anlamlılık düzeyinde GSYH, enerji tüketiminin Granger nedenidir. %10 anlamlılık düzeyinde ise CO_2 emisyonu, GSYH'nın, enerji tüketimi GSYH'nın ve enerji tüketimi CO_2 emisyonunun Granger nedeni olduğu ortaya konulmuştur.

5. SONUÇ

Ekonomik büyüme ile birlikte artan refah kişilerin yaşam anlayışını daha doğrusu yaşamdan beklentilerini değiştirmiştir. Bu anlamda özellikle sanayi devriminden sonra gelişen ekonomilerde, ekonomik büyümenin beraberinde çevre kirliliğini getirdiği

ve bu yönde daha yapıcı politikaların geliştirilmesi gerektiği gerek uluslararası toplantılarda gerekse iktisat literatüründe sıkça ele alınan konulardan biri olmuştur. Nitekim literatür kısmında da yer aldığı gibi uzun dönemde ekonomik büyüme ve enerji tüketimi arasında uzun dönemde anlamlı bir ilişkinin olduğu ortadadır.

Ekonomik büyüme ve çevre kirliliği arasındaki ilişkiyi ortaya koymak adına yapılan bu çalışmada kişi başı gelir, kişi başı enerji tüketimi ile kişi başı CO_2 emisyonu miktarı arasındaki ilişki T9 ülkeleri ve 2000-2013 arası dönem için panel veri yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu bağlamda değişkenler arası eşbütünlük ilişkisi ve nedensellik ilişkisi analiz edilmiştir.

Panel veri yöntemi ile yapılan çalışmalarda eşbütünlük analizinden önce modele dâhil edilen tüm değişkenlerin aynı dereceden durağan olduklarının ortaya konması gerekmektedir. Değişkenlere ait serilerin durağanlıkları panel birim kök testleri ile test edilmiş ve tüm değişkenlerin seviyede birim kök sorunu içerdiği gözlemlenmiştir. Değişkenlere ait serilerin birinci farkları alınarak durağanlaştırılmıştır. Tüm değişkenlerin I(1) yani birinci dereceden durağan oldukları ortaya konduktan sonra eşbütünlük analizi yapılmıştır. Pedroni ve Kao eşbütünlük testleri sonucu değişkenlerin eşbütünlük oldukları saptanmış ve bu ilişkinin yönünün ve derecesinin belirlenmesi adına FMOL ve DOLS katsayı tahminicileri kullanılmıştır. Katsayı tahmincilerinden elde edilen sonuçlar kişi başı gelir ile kişi başı CO_2 emisyonu arasında Ters-U şeklinde bir ilişkinin olduğunu belirten ÇKE yaklaşımının geçerliliğini desteklemektedir. Ayrıca kişi başı enerji tüketimi ile kişi başı CO_2 emisyonu arasında uzun dönemde pozitif bir ilişkinin olduğu analiz sonucunda görülmektedir. Kısaca oluşturulan modelin N şeklinde bir ilişkiyi ifade ettiği belirtilebilir.

Çalışmaya dâhil edilen tüm değişkenler arasında anlamlılık düzeyleri farklı olmakla birlikte çift yönlü nedenselliklerin olduğu elde edilen sonuçlar arasındadır. Bu bağlamda ekonominin büyümesi ve daha refah bir yaşam için daha fazla enerji tüketimi sonucunda çevre kirliliğinin kaçınılmaz olduğu vurgulanabilir. Gerek bu çalışma gerekse literatürdeki diğer çalışmalar dikkate alındığında daha fazla gelişmenin yanında ülkelerin çevre kirliliğine de gerekli özeni göstermeleri ve daha çevreci politikalar izlemeleri öneri olarak sunulabilir. Teknolojinin tüm alanlarda olduğu gibi çevre temizliği alanında da ilerlediği günümüzde daha çevreci üretimlerin desteklenmesi ve üretim alanları olarak sayılabilecek sanayi bölgelerinde minimum seviyede atığın doğaya bırakılması gibi önlemler bu politikalara örnek olarak verilebilir.

Çalışmanın asıl amacının sınır ülkeleri ile birlikte Türkiye'nin ekonomik büyümesi ile birlikte çevresel kirliliğinde meydana gelen değişimleri ortaya koymak olduğu daha önce de ifade edilmiştir. Elde edilen bulgular aradaki pozitif ilişkinin daha fazla büyüme ile birlikte negatife dönebileceğini göstermektedir. Başka bir ifade ile belli bir büyüme oranına dek çevrenin giderek kirlendiği ancak eşik değerinden sonra diğer gelişmiş ülkelerde olduğu gibi çevrenin temizlenme aşamasına geçebileceği tespit edilmiştir. Özellikle Türkiye'nin ve sınır komşularının çevre kirliliği anlamında gerekli adımları atmaları ve bu yönde politikalar izlemeleri son derece önemlidir. Nitekim tek bir devlete veya millete ait olmayan, tüm insanlığın ve gelecek kuşakların ortak paydası olan çevrenin korunması hayati öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

- Agras, J. (1995). Environment and Development: An Economic Analysis of Pollution, Growth and Trade. *Unpublished Master Thesis*, ABD: Cornell University.
- Andreoni J., Levinson A. (2001). The Simple Analytics Of The Environmental Kuznets Curve. *Journal of Public Economics*,80, ss.269–286.
- Ang J. B. (2007). CO_2 Emissions, Energy Consumption, And Output İn France. *EnergyPolicy*,35, ss.4772–4778.
- Arı, A., Zeren, F. (2011). CO_2 Emisyonu ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Analizi. *Yönetim ve Ekonomi*, 18(2), ss.37-47.
- Aydın, F. F. (2010). Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35, ss.317-340.
- Breitung, J. (2000). The Local Power of Some Unit Root Tests for Panel Data. *Advances in Econometrics*, 15, ss. 161-178.
- Cole, M.A. (2003). Development, Trade, And The Environment: How Robust Is The Environmental Kuznets Curve? *Environment and Development Economics*,8, ss.557-580.
- Dam, M. M., Karakaya, E. Ve Bulut, Ş. (2013). Çevresel Kuznets Eğrisi ve Türkiye: Ampirik Bir Analiz. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi EYİ 2013 Özel Sayısı*, ss.85-95.
- Dinda, S. (2004). Environmental Kuznets Curve Hypothesis: A Survey. *Ecological Economics*,49, ss.431– 455.
- Ergün, S., Polat Atay, M. (2015). OECD Ülkelerinde CO_2 Emisyonu, Elektrik Tüketimi ve Büyüme İlişkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 45, ss.115-141.
- Gündüz, H. İ. (2014).Çevre Kirliliği İle Gelir Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Panel Eşbütünlük Analizi Ve Hata Düzeltme Modeli. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*,36(1), ss.409-423.
- Güriş, S., Tuna, E. (2011). Çevresel Kuznets Eğrisinin Geçerliliğinin Panel Veri Modelleriyle Analizi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), ss.173-190.
- Haggar-Hamit, M. (2012). Greenhouse Gas Emissions, Energy Consumption And Economic Growth: A Panel Cointegration Analysis From Canadian Industrial Sector Perspective. *Energy Economics*, 34, ss.358–364.
- Halıcıoğlu, F. (2009). An Econometric study of CO_2 Emissions, Energy Consumption, Income And Foreign Trade İn Turkey. *Energy Policy*, 37, ss.1156–1164.
- Harb, N. (2003). Money demand function: a heterogeneous panel application. *United Arab Emirates University Working Paper*, 3(4-1) ss.1-32.

- Herranz, A. A., Lorente, D. B. (2016). Economic Growth And Energy Regulation In The Environmental Kuznets Curve. *Environ Sci Pollut Res.*, 23, ss.16478–16494.
- Hettige, H., Mani M. ve Wheeler D. (2000). Industrial Pollution In Economic Development: The Environmental Kuznets Curve Revisited. *Journal of Development Economics*, 62, ss.445–476.
- Holtz-Eakin, D., Selden, T. M. (1992). Starking the Firesi? CO_2 Emissions and Economic Growth. *National Bureau Of Economic Research*, Working Paper No: 4248.
- Im, K. S., Peseran, M. H.ve Shin, Y. (2003). Testing For UnitRoots in Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics*, 115(1), ss. 53-74.
- Jalil A., Mahmud, S. F. (2009). Environment Kuznets Curve For CO_2 Emissions: A Cointegration Analysis For China. *EnergyPolicy*, 37, ss.5167–5172.
- Jebli, B. M., Youssef, B.S. (2015).The Environmental Kuznets Curve, Economic Growth, Renewable And Non-Renewable Energy, And Trade In Tunisia. *Renewable and SustainableEnergy,Reviews*47, ss.173–185.
- Kao, C. (1999). Spurious Regression and Residual-Based Tests for Co-integration in Panel Data. *Journal of Econometrics*, 90, ss. 1-44.
- Karaca, C. (2012). Ekonomik Kalkınma Ve Çevre Kirliliği İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Ampirik Bir Analiz. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(3), ss.139-156.
- Levin, A., Lin C. ve Chu C. J. (2002). UnitRoot Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties. *Journal of Econometrics*, 108, ss. 1–24.
- Maddala, G.S., Wu, S. (1999). A Comparative Study of UnitRoot Tests with Panel Data and A New Simple Test. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 62, ss. 631-652.
- Nazlıoğlu, Ş., Soytaş, U. (2012). OilPrice, Agricultural Commodity Prices, And The Dollar: A Panel Cointegration And Causality Analysis. *Energy Economics*, 34, ss.1098-1104.
- Niu, S. vd. (2011).Economic Growth, Energy Conservation And Emissions Reduction: A Comparative Analysis Based On Panel Data For 8 Asian-Pacific Countries. *EnergyPolicy*,39,ss. 2121–2131.
- Omri, A. (2013). CO_2 Emissions, Energy Consumption And Economic Growth Nexus inMENA Countries: Evidence From Simultaneous EquationsModels. *Energy Economics*, 40, ss.657–664.
- Özokçu, S., Özdemir, Ö. (2017). Economic Growth, Energy, And Environmental Kuznets Curve. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 72,ss.639–647.
- Pedroni, P. (1999). Critical Values For Cointegration Tests In Heterogeneous Panels With Multiple Regressors. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61, ss.644-670.
- Saatçi, M., Dumrul, Y. (2011).Çevre Kirliliği Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Çevresel Kuznets Eğrisinin Türk Ekonomisi İçin Yapısal Kırılmalı Eş-Bütünleşme Yöntemiyle Tahmini. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*,37, ss.65-86.

- Sebri, M., Ben-Selha, O. (2014). On The Causal Dynamics Between Economic Growth, Renewable Energy Consumption, CO_2 Emissions And Trade Openness: Fresh Evidence From BRICS Countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 39, ss.14–23.
- Selden, T. M., Song, D. (1994). Environmental Quality and Development: Is There a Kuznets Curve for Air Pollution. *Journal of Environmental Economics and Management*, 27(2), ss.147-162.
- Shafik, N., Bandyopadhyay, S. (1992), Economic Growth and Environmental Quality: Time Series and Cross-Country Evidence. *Background Paper for World Development Report*, Washington: The World Bank Publications.
- Suri, V., Chapman, D. (1998). Economic Growth, Trade and Energy: Implications for the Environmental Kuznets Curve. *Ecological Economics*, 25, ss.195-208.
- Tiwari, A. K. (2011). Primary Energy Consumption, CO_2 Emissions and Economic Growth: Evidence from India. *South East European Journal of Economics and Business*, 6(2), ss.99-117.
- Yandle, B., Maya, V. ve Madhusudan, B., (2002). The Environmental Kuznets Curve A Review of Findings, Methods, and Policy Implications. PERC Re-search Study 02-1, ss.3.
- Wang, S.S., Zhou, D.Q., Zhou, P. ve Wang, Q.W. (2011). CO_2 Emissions, Energy Consumption and Economic Growth in China: A Panel Data Analysis. *Energy Policy*, 39, ss. 4870-4875.

TURİZM ENDÜSTRİSİNİN EKONOMİK ETKİLERİNİN BÖLGESEL KALKINMAYA ETKİLERİ: ADANA'DA YEREL PAYDAŞLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA¹

THE IMPACT OF TOURISM INDUSTRY'S ECONOMIC IMPACT ON REGIONAL DEVELOPMENT: A SURVEY ON LOCAL STAKEHOLDERS IN ADANA

Dr. Özgür KIZILDEMİR²

Prof. Dr. Mehmet SARIŞIK³

ÖZ

Turizm endüstrisinin bölgeye ve ülkeye sağladığı ekonomik yararlar; araştırmacıların, yerel yönetimlerin ve diğer paydaşların son yıllarda dikkatini çekecek noktaya ulaştığı görülmektedir. Bu araştırmanın amacı Adana'daki turizm faaliyetlerinin bölgesel kalkınma açısından değerlendirilerek şehrin ekonomisindeki önemini ortaya koymaktır. Türkiye'nin ekonomik yapısında turizm endüstrisinin rolü araştırmayı önemli kılmaktadır. Araştırmanın veri toplama sürecinde anket yöntemi kullanılarak yerel paydaşlardan 453 adet veri elde edilmiştir. Araştırma sonucunda ise yerel paydaşların şehirdeki turizm faaliyetlerinin istihdam, döviz girdisi ve bölgeye yönelik yatırım artışı sağladığı düşüncesinde oldukları tespit edilerek turizmin ekonomik etkilerinden daha fazla yararlanabilmek adına şehrin yatırım ve bölgesel planlamalarının güncellenmesi için öneriler getirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Bölgesel Kalkınma, Turizmin Ekonomik Etkileri, Adana

JEL Sınıflandırması: R58, Z32, P25.

ABSTRACT

It is understood that the economic benefits provided by the tourism industry to the region and the country have reached the point of attention in recent years by researchers, local governments and other stakeholders. The aim of this research is to evaluate the tourism activities of Adana in terms of regional development and to demonstrate its importance in the economy of the city. It is important to investigate the role of the tourism industry in the economic structure of Turkey. In the data collection process of the research, 457 data were obtained from local stakeholders using the questionnaire method. As a result of the research, it was determined that local stakeholders think that the tourism activities in the city are contributing to employment, foreign exchange inflow and investment increase to the region and suggestions for updating the investment and regional plans of the city have been introduced in order to benefit more from the economic impacts of tourism.

Key words: Regional Development, Economic Impacts of Tourism, Adana

JEL Classification: R58, R32, P25.

¹ Bu çalışma, Prof. Dr. Mehmet SARIŞIK tarafından yönetilen doktora tezinden üretilmiştir.

² Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü o.kizildemir@gmail.com

³ Sakarya Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Yiyecek ve İçecek İşletmeciliği Bölümü msariisik@sakarya.edu.tr

1. GİRİŞ

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren turizm, dünya ekonomisinde en hızlı gelişen ve genişleyen endüstrilerden biri olmayı başarmıştır (Çımat ve Bahar, 2003; UNWTO, 2014). Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO)'nün 2016 yılında yayınlanan raporuna göre, uluslararası seyahatlere katılan kişi sayısının 1 milyar 235 milyona ulaştığı, bu hareketler sonucunda 1 trilyon doların üzerinde bir gelir elde edildiği görülmektedir. Türkiye'nin turizm rakamlarına bakıldığında ise Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK) verilerine göre, 2016 yılında bir önceki yıla göre % 30 azalarak 22.107.440 dolara gerilemiştir. Gelen turist sayısı bakımından 2015 yılında, 41.617.530 kişi iken 2016 yılında bu rakamın 31.365.330 kişiye düştüğü anlaşılmaktadır. Ortalama kişi başına harcama ise 2015 yılında 756 dolar iken, 2016 yılında bu rakam 705 dolara düşmüştür. Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) içerisindeki payına bakıldığında, 1980 yılında % 0,6 iken 2015 yılında % 6,2 ve 2016 yılında ise bu rakam % 2,6 rakamlarına gerilediği görülmektedir. 2016 yılında hem turizm gelirlerinin hem de turist sayısının ve ortalama kişi başı harcamalarının düşmesinin nedenlerini; Rusya krizi, ülkenin çeşitli bölgelerinde patlayan bombalar, IŞİD terör örgütü tehlikesi, PKK terörü ve yurtdışında Türkiye'ye yönelik oluşturulan olumsuz algı yönetimi olarak sıralamak mümkündür. Görüldüğü üzere turizmin ekonomik etkilerinin hem küresel hem de Türkiye açısından ne kadar önemli bir yere sahip olduğu rakamlarla da görülmektedir. Bu araştırma, Adana destinasyonun turizm endüstrisinin ekonomik etkilerinin bölgesel kalkınmadaki rolünü inceleme şeklinde başlayıp yerel paydaşlara bir takım sorular sorularak veriler elde edilecek ve bu veriler uygun yöntemlerle analiz edilecektir. Ayrıca Adana'daki turizm endüstrisinin ekonomik etkilerinin bölgesel kalkınma açısından değerlendirilmesini analiz etmeye yönelik olan bu çalışmada, literatür ve araştırma yöntemi hakkında detaylı bilgiler anlatılmaya çalışılmıştır.

2. TURİZMİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin çoğunda turizm ekonomik büyümenin ve gelişmenin en önemli kaynaklarından biri olarak görülmektedir (Jayawardena and Ramajeasing, 2003: 269; Kim, Chen ve Jang, 2006: 27). Bu bağlamda turizm, özellikle gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarını sürdürebilmek, ihtiyaç duyulan döviz sağlama, ülkede üretim çeşitliliğini arttırmak ve özellikle istihdam imkânları yaratmak anlamında oldukça önemli bir rolünün olduğu söylenebilir.

Bölgesel kalkınma açısından da gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve sosyal birlikteliklerini sağlamak için bölgelerarası dengesizlikleri azaltmak amacıyla bölgesel kalkınma politikalarında turizmi bir araç olarak kullandıkları görülmektedir (Loutfi vd., 2000). Bu bağlamda konunun daha iyi anlaşılabilirliği açısından bölgesel kalkınma kavramının açıklanması önemlidir. Bölgesel kalkınma, bölgenin kendine ait tüm kaynaklarının harekete geçirilmesini, girişimciliğin teşvik edilmesini, bölgenin istihdam, gelir gibi ekonomik göstergelerinin düzeyinin artırılmasını ve yaşam standartlarının iyileştirilmesinin yanı sıra sosyo-ekonomik yapının da gelişmesini ifade etmektedir (Erdem, 2001: 59; Nel, 2001: 1004; Puljiz, 2003:31; Durgun, 2006: 42; Açıkbaş vd., 2009:908). Özellikle ikinci dünya savaşından sonra gelişmekte olan ülkelerin bölgelerarası gelişmişlik farklarının giderilmesini hedefleyen politikalarında bölgesel kalkınma kavramını kullandıkları görülmektedir.

Yukarıda da anlatıldığı üzere turizmin ekonomik etkileri bölgesel kalkınma açısından özellikle gelişmekte olan ülkelere katkı sağlayan önemli bir faktördür. Bu bilgiler ışığında turizmin ekonomik etkileri hem olumlu hem de olumsuz olabilmektedir. Literatürde turizmin olumlu ekonomik etkileri genellikle; turizmin ödemeler dengesi üzerindeki etkisi, turizmin gelir yaratıcı etkisi, turizmin istihdam etkisi, turizmin bölgesel kalkınmaya etkisi, turizmin diğer sektörler üzerinde yarattığı etkiler ve son olarak ise turizmin alt ve üst yapının geliştirilmesine etkisi olarak görülmektedir. Turizmin olumsuz ekonomik etkileri ise sırasıyla; turizmin enflasyon üzerindeki etkisi, turizmin yabancı sermaye etkisi, turizmin ithalat etkisi, turizmin mevsimsellik etkisi ve turizmin fırsat maliyeti etkisidir (Seetanah, 2011: 293-294; İnançlı, Ekici ve Babacan, 2012: 1). Aşağıdaki tablolar da turizmin ekonomiye olan yansımalarını göstermeye yöneliktir.

Tablo 1, Türkiye'nin 2004 ve 2016 yılları itibarıyla turizm gelirlerini, turizm gelirlerinin GSMH'ya oranını ve yine turizm gelirlerinin ihracata oranını göstermektedir. Tablo 1'e göre Türkiye'nin turizm gelirleri 2004 yılında yaklaşık 17 milyar dolar iken bu rakam 2015 yılında 31.4 milyara kadar ulaştığı ve genellikle artış eğiliminde olduğu görülmektedir. 2016 yılında ise Türkiye'nin Rusya ile kriz yaşaması ve terör örgütlerince düzenlenen patlamalar neticesinde hem turizm gelirleri hem de ihracata olan olumlu etkisinde düşüş gerçekleştiği tablo 1'den anlaşılmaktadır. Turizm gelirlerinin GSMH'ya oranlamasına bakıldığında, en yüksek olduğu yıl 2015 en düşük olduğu yıl ise 2016 yılı olduğu söylenebilir. Türkiye'nin GSMH'nda ortalama % 4 oranında bir katkısı olan turizm gelirlerinin oranı düşük gibi gözükse de aslında Türkiye'nin ekonomik olarak güçlü bir ülke olduğunu da göstergesidir. Yine Tablo 1'e bakıldığında turizm gelirlerinin ihracata olan oranı ortalama yaklaşık ortalama % 21 oranla bir katkı sağladığı ve bu katkının tek başına turizmden olduğu düşünüldüğünde Türkiye'nin ihracattaki payında çok önemli bir faktör olduğu yorumu yapılabilir.

Tablo 1. Türkiye'nin Turizm Geliri ve Ekonomiye Yansımaları

Yıllar	Turizm Geliri(1000 \$)	Turizm Geliri/GSMH(%)	Turizm Geliri/İhracat(%)
2004	17 076 606	4,4	25,2
2005	20 322 112	4,2	24,7
2006	18 593 951	3,5	19,7
2007	20 942 500	3,2	17,3
2008	25 415 067	3,4	16,6
2009	25 064 482	4,1	20,8
2010	24 930 997	3,4	18,3
2011	28 115 692	3,6	20,8
2012	29 007 003	3,7	19,2
2013	32 308 991	4,2	21,2
2014	34 305 903	4,3	21,8
2015	31 464 777	6,2	21,9
2016	22 107 400	2,6	15,5

Kaynak: TURSAB, <http://www.tursab.org.tr> Erişim tarihi: 08.03.2017.

Tablo 2. Turizm Gelirlerinin Dış Ticaret Açıklarını Kapatma Payı (2000-2016)

Yıllar	Dış Ticaret Açığı (DTA) (Milyon \$)	Turizm Gelirleri (Milyon \$)	Turizm Gelirlerinin DTA Kapatma Payı %
2000	26.727	9.990	37,38
2001	10.064	13.450	133,63
2002	15.494	15.214	98,19
2003	22.086	16.302	73,81
2004	34.372	20.262	58,95
2005	43.297	24.124	55,72
2006	54.041	23.148	42,83
2007	62.790	27.214	43,34
2008	69.936	30.979	44,30
2009	38.785	32.006	82,52
2010	71.661	33.027	46,09
2011	105.934	36.151	34,13
2012	84.066	36.776	43,75
2013	99.858	32.308	32,35
2014	84.508	34.305	40,59
2015	63.268	31.464	49,73
2016	55.995	22.107	39,48

Kaynak:http://www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri/istatistikler/turizmin-ekonomideki-yeri/dis-ticaret-aciklarini-kapatmada-payi_916.html
Erişim Tarihi: 09.03.2017

Daha önce belirtildiği üzere gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkeler için dış ticaret açıklarını kapatma payı anlamında özellikle turizm endüstrisi oldukça kritik bir rol üstlenmektedir. Bu nedenle turizm faaliyetlerinde ihracat etkisi sağlanan ülkelerin ödemeler dengesi üzerinde pozitif etkiler bırakmaktadır (Kozak vd, 2001). Bu bağlamda Tablo 2, Türkiye'nin turizm gelirlerinin dış ticaret açıklarını kapatmadaki paylarını vermektedir. Bu duruma göre turizm gelirleri dış ticaret açığını kapatmada genel olarak yaklaşık % 40'ların aşağısına düşmediği görülmektedir. Tablo 2'ye göre en yüksek olarak 2001 ve 2002 yıllarında sırasıyla % 133 ve % 98 olarak görülmektedir. En düşük katkının ise % 32 ile 2013 yılında olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3 ise Türkiye'de turizmde doğrudan ve dolaylı istihdam edilen kişi sayılarını göstermektedir. Tablo 3'e göre doğrudan istihdamın 2005 yılından itibaren genel olarak artış eğiliminde olduğu söylenebilir. Ayrıca Türkiye'de 2015 yılında toplam olarak 27.3 milyon kişi istihdam edildiği düşünüldüğünde, turizm endüstrisinin toplam istihdama % 8 oranında direkt olarak katkısı bulunmaktadır. Turizm endüstrisinin 54 sektör ile bağlantılı olduğu düşünüldüğünde dolaylı ve uyarılmış istihdam sayılarını da yüksek oranda etkilediği söylenebilir. Ancak her ne kadar turizmde doğrudan ve dolaylı olarak istihdam edilen kişi sayısı konusunda bazı rakamlar olsa da, turizmin oluşturduğu istihdam hacminin rakamsal olarak kesin ve net olarak belirtmenin zor olduğunu aktarmıştır (Boz, 2006; Şit, 2016).

Tablo 3. Türkiye’de Turizm Sektöründe İstihdam (Bin Kişi)

Yıllar	Doğrudan İstihdam	Dolaylı İstihdam	Dolaylı+ Doğrudan İstihdam(1)	Türkiye’de Toplam İstihdam	Pay 1/2
2005	474	1.260	1.734	22.046	7,86
2006	478	1.199	1.687	20.954	8,05
2007	435	1.252	1.688	21.189	7,97
2008	458	1.283	1.742	21.194	8,22
2009	451	1.373	1.825	21.277	8,58
2010	458	1.152	1.609	22.594	7,12
2011	487	1.367	1.855	24.110	7,69
2012	507	1.308	1.815	23.937	7,58
2013	531	1.450	1.981	24.602	8,05
2014	580	1.550	2.130	25.933	8,21
2015	614	1.596	2.210	27.341	8,08

Kaynak: Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi (WTTC).

3. ADANA EKONOMİSİNDE TURİZMİN YERİ

Turizmin ekonomik etkilerine Türkiye bazında bakıldıktan sonra çalışmanın yapıldığı destinasyon olan Adana'nın genel ekonomik yapısı ve turizm rakamları aşağıda gösterilmektedir. Bu bağlamda tablo 4, Adana'nın GSYİH'nin sektörlere göre dağılımını göstermektedir. 2010 yılından 2014 yılına kadar üç sektörde yükselme eğiliminde olduğu anlaşılmakla beraber aralarında en fazla katkıyı hep hizmetler sektörünün yaptığını söylemek mümkündür. 2004 yılında 11,6 milyar olan GSYİH 2014 yılında yaklaşık 36,9 milyar TL'ye ulaştığı görülmektedir.

Tablo 4. Adana Gayrisafi Yurtiçi Hasılası Sektörlere Göre 2010-2014 (Bin TL)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Toplam(*)
2010	3 278 633	5 662 295	12 441 677	21 382 605
2011	3 324 944	7 245 604	14 396 864	24 967 412
2012	3 571 976	8 449 445	16 594 988	28 616 409
2013	3 717 380	10 116 084	18 537 190	32 370 654
2014	4 029 825	11 955 086	20 996 557	36 981 468

Kaynak: TÜİK, 2016.

*Vergi-sübvansiyon dâhil edilmemiştir.

İl bazında verilerin en son 2013 yılında yayınlanmasından sonra Adana'nın da içerisinde bulunduğu TR62(Adana ve Mersin) Bölgesi olarak verilere ulaşılabilir. Tablo 5 Adana ve Mersin illerinden oluşan TR62 Bölgesi'nde istihdamın sektörel dağılımını göstermektedir. Genel olarak toplam istihdam 2013 yılından 2016 yılına kadar olan zamanda artma eğilimindedir. 2014 yılında tarım sektöründe, 2016 yılında ise sanayi sektöründe düşüşler olduğu göze çarpmaktadır. Buna göre 2016 yılında, TR62 Bölgesi'nde tarımın payının % 23,6, sanayinin payının % 22,4 ve hizmetlerin payının da % 53,8 olduğu anlaşılmaktadır. TR62 Bölgesinin toplam istihdamının yaklaşık 1,3 milyona ulaştığı anlaşılmaktadır. Bölge Türkiye'ye göre daha çok hizmetler sektörü ağırlıklı bir işgücüne sahiptir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2016). Metropol şehirlerden oluşan TR10 İstanbul, TR51 Ankara ve TR31 İzmir Düzey 2 bölgeleri ile Bölgesel Gelişme

Ulusal Stratejisi'nde potansiyel metropol bölge olarak tanımlanan TR62 Çukurova Bölgesi kıyaslandığında TR62 bölgesi, ekonomisi içinde tarımın oranının çok yüksek olduğu yorumu yapılabilir.

Tablo 5. TR62(Adana ve Mersin) Bölgesi İstihdamın Sektörel Dağılımı (15+, Bin, %)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmet	Toplam
2013	285 (%23,7)	280 (%23,3)	639 (%53,1)	1.203 (%100)
2014	263 (%21,1)	297 (%23,8)	688 (%55,2)	1.247 (%100)
2015	277 (%21,3)	313 (%24,1)	709 (%54,6)	1.299 (%100)
2016	309 (%23,6)	294 (%22,4)	705 (%53,8)	1.308 (%100)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2016.

Adana'nın genel ekonomik yapısının incelenmesinin ardından şehrin turizm arz ve talebinin incelenmesi bölgesel kalkınmaya etkisinin belirlenebilmesi için önem taşımaktadır. Bu bağlamda Tablo 6 Adana'daki mevcut turizm belgeli tesisleri ve yatak sayısını göstermektedir. Adana'da turizm belgeli 6 adet beş yıldız, 16 adet dört yıldız, 14 adet üç yıldız konaklama tesisi bulunduğu anlaşılmaktadır. İl'deki en fazla konaklama tesisi (16) ve yatak sayısı (2557) dört yıldızlı otellerde olduğu görülmektedir. 2016 yılı itibariyle toplamda 48 adet turizm belgeli tesis ve 7.255 yatak kapasitesi olduğu söylenebilir.

Tablo 6. Adana Turizm Belgeli Tesis ve Yatak Sayısı (2016)

Sınıfı	Sayısı	Yatak Sayısı
5 yıldızlı Otel	6	2.350
4 yıldızlı Otel	16	2.557
3 yıldızlı Otel	14	1.559
2 yıldızlı Otel	4	331
Motel	4	250
Butik Otel	1	60
Müstakil Otel	1	56
Özel Belgeli Otel	2	92
Toplam	48	7.255

Kaynak: Adana İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2016.

Tablo 7'ye göre en fazla belediye belgeli konaklama tesisi sayıları sırasıyla; Seyhan 29 adet, Yumurtalık 19 adet ve Karataş 12 adet olarak görülmektedir. En çok oda sayısı (777) ve en çok yatak sayısının (1.321) Seyhan'da olduğu anlaşılmaktadır. Adana'nın toplam belediye belgeli yatak sayısı ise 3.517'dir. Tablo 6'da turizm belgeli konaklama tesisi yatak sayısı 7.255 Tablo 7'de belediye belgeli konaklama tesisi yatak sayısı 3.517 olduğundan toplamda İl genelinde 10.772 adet yatak sayısı mevcuttur.

Tablo 7. Adana'nın İlçelere Göre Belediye Belgeli Konaklama Tesis, Oda ve Yatak Sayıları

İlçe	Tesis Sayısı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı
Aladağ	2	28	64
Ceyhan	4	99	188
Çukurova	0	0	0
Feke	0	0	0
İmamoğlu	0	0	0
Karaisalı	0	0	0
Karataş	12	216	422
Kozan	1	12	13
Saimbeyli	2	20	40
Sarıçam	0	0	0
Seyhan	29	777	1.321
Tufanbeyli	2	46	86
Yumurtalık	19	377	1.149
Pozantı	3	40	74
Yüreğir	1	83	160
Toplam	75	1.698	3.517

Kaynak: Adana İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2016.

Tablo 8'e göre Adana'da 122 adet A grubu seyahat acentesinin olduğu ve bu acentelerin 39'unun Türkiye'de çeşitli bölgelerde faaliyet gösteren acentelerin şubeleri olduğu bilinmektedir. Ayrıca C grubu olarak faaliyet gösteren acentelerin sayısının da 7 adet olduğu görülmektedir. Tablo 8'e bakıldığında Adana'da faaliyet gösteren seyahat acentelerinin toplam sayısı 2016 yılı verilerine göre 129 adettir.

Tablo 8. Adana Seyahat Acenteleri Sayıları

Acenta Grubu	Sayısı
A Grubu Seyahat Acentaları (MERKEZ)	83
A Grubu Seyahat Acentaları (ŞUBE)	39
C Grubu Seyahat Acentaları	7
Toplam	129

Kaynak: Adana İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2016.

Yukarıda ki tablo 6, tablo 7 ve tablo 8 Adana'nın mevcut turizm işletmelerinin istatistiklerini göstermektedir. Ayrıca turistik arz kaynaklarına bakıldığında turistik çekicilik yaratabilecek turistik kaynaklarının olduğunu söylemek mümkündür. Deniz, kum ve güneş turizmüne uygun sahilleri, sağlık turizmüne elverişli uzmanlaşmış hastaneleri, tarihi ve kültürel yapıları (mutfak kültürü, köprüleri, antik kentleri, cami ve kiliseleri) ve içerisinde önemli eserler bulunan müzeleri ile kültür, inanç, sağlık ve gastronomi açısından oldukça zengin turizm çeşitliliğine sahiptir (Adana İli Potansiyel Yatırım Konuları Araştırması, 2016: 148- 161; Adana İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2016; Adana Turizm Master Planı, 2016: 67-74; Doğa Turizmi Master Planı Taslağı, 19-27).

Adana'nın turizm arzının incelenmesinden sonra turizmin bölgesel kalkınmaya etkisinin belirlenebilmesi adına turizm talebi de önemli bir faktördür. Bu bağlamda tablo

9 Belediye belgeli konaklama tesislerinde konaklayanları göstermektedir. Tablo 9'a göre 2015 yılına kadar yerli kişi sayısı yükselme eğiliminde 2015 yılında yerli konaklayanların sayısında yaklaşık yarı yarıya bir önemli düşüş olduğu görülmektedir. Yabancı konaklayanların sayısında ise genel olarak 2014 yılı hariç bir artış eğilimi olduğu anlaşılmaktadır. Belediye belgeli tesislerde konaklama yapan toplam kişi sayısının en fazla 2014 yılında olduğu ve 2015 yılında toplam konaklama yapan sayısında yerli turistlerden kaynaklı önemli bir düşüş gerçekleştiği söylenebilir.

Tablo 9. Belediye Belgeli Konaklama Tesislerindeki Toplam Turist Sayıları

Yıllar	Belediye Belgeli İşletmeler		
	Tesise Geliş Sayısı/Vatandaş	Tesise Geliş Sayısı/Yabancı	Tesise Geliş Sayısı/Toplam
2011	54.836	452	55.288
2012	127.359	2.540	129.899
2013	202.563	12.966	215.529
2014	340.621	9.527	350.148
2015	168.601	16.151	184.752

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2016.

Tablo 10 turizm işletme belgeli tesislerde konaklama yapan yerli ve yabancı turist sayılarını göstermektedir. Bu bağlamda hem yerli hem de yabancı konaklayanların sayısında 2011 yılından bu tarafa bir artış eğilimi olduğu yorumu yapılabilir. Artış eğilimi toplam rakamlara da yansımış olup 2015 yılı en fazla yerli ve yabancı kişi sayının geldiği yıl olarak görülmektedir.

Tablo 10. Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesislerindeki Toplam Turist Sayıları

Yıllar	Turizm İşletme Belgeli İşletmeler		
	Tesise Geliş Sayısı/Vatandaş	Tesise Geliş Sayısı/Yabancı	Tesise Geliş Sayısı/Toplam
2011	282.584	40.220	322.804
2012	284.583	39.592	324.175
2013	371.153	44.641	415.794
2014	406.224	51.782	458.006
2015	487.674	52.632	540.306

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2016.

2015 yılında tablo 9 ve 10'a göre hem belediye belgeli hem de turizm işletme belgeli tesislerde toplam konaklayan yerli sayısı 656.275, yabancı sayısı ise 68.783'tür. 2015 yılında toplam yerli ve yabancı konaklama yapan turist sayısı ise 725.058 kişidir.

4. METODOLOJİ

Araştırmanın amacı Adana'da turizm faaliyetlerinin bölgesel kalkınmaya ekonomik etkileri açısından değerlendirmektir. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmada kullanılan bölgesel kalkınma anketinin ölçeği için bölgesel kalkınma ile ilgili Karaman (1998), Erdem (2001), Selçuk (2004), Parker (2010) ve Sağlık (2011)'in çalışmaları incelenerek, temel olarak Yıldız (2007)'in "Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Sağladığı Katkılar ve Göller Bölgesi Uygulaması" için yaptığı çalışma esas alınmıştır. Araştırmada öncelikle turizmin bölgesel kalkınmaya etkilerini belirlemeye yönelik olan ölçekten elde edilen verilerin normal dağılımına

Shapiro Wilks (Altunışık, vd., 2012: 164-166) tesiti ile bakılmıştır. Shapiro Wilks testinin sonucuna göre verilerin anlamlılık derecesi 0,05'ten küçük çıktığı görülmüş ve verilerin normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir. Bu durumun sonucuna göre verilerin analizinde non-parametrik testlerden faydalanılması gereklidir (Altunışık, vd., 2012: 164-166). Çalışmada yapılan güvenilirlik ve normallik analizlerinden sonra frekans analizi yapılarak ifadelerin sıklık değerleri belirtilmiş olup sonuçlar aşağıda yorumlanmıştır.

Araştırmanın evreni Adana'daki yerel paydaşlar olduğundan araştırmanın evreni içinden turizm işletme belgeli kuruluşların yöneticilerine 70 adet, otellere mal veya hizmet veren kuruluşlara 67 adet, bölge esnafına 120 adet, sivil toplum kuruluşlarına 50 adet ve bölge halkına 150 adet olmak üzere toplamda 453 anket formu evreni temsil edeceği düşünülerek (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014) uygulanmıştır.

5. BULGULAR

Ankete katılanlara ait demografik bilgilerin ve bölgesel kalkınma ölçeğine verilen cevapların frekans analizleri ve farklılık analizleri SPSS 21 paket programı yardımıyla yapılarak bulgular tablolar halinde verilmektedir.

Tablo 11'e bakıldığında, katılımcıların yaklaşık olarak % 15'i "Konaklama İşletmelerine Mal/Hizmet Veren İşletmeler", % 15'i "Turizm İşletmeleri Genel/Departman Yöneticileri" % 26'sı "Bölge Esnafı", % 33'ü "Bölge Halkı" ve % 11'i "Sivil Toplum ve İlgili Kamu Kurum veya Kuruluşları" olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 11. Katılımcıların Ait Oldukları Grupların Frekans Analizi

Katılımcıların Grupları	Frekans	%	Kümülatif
Konaklama İşletmelerine Mal/Hizmet Veren İşletmeler	66	14,6	14,6
Turizm İşletmeleri Genel/Departman Yöneticileri	69	15,2	29,8
Bölge Esnafı (Direkt Turizme Mal/Hizmet Sağlamayanlar)	119	26,3	56,1
Bölge Halkı	149	32,9	89,0
Sivil Toplum Ve İlgili Kamu Kurum Veya Kuruluşları	50	11,0	100,0
Toplam	453	100,0	

Tablo 12 katılımcılara ait demografik değişkenleri göstermektedir. Katılımcıların % 21'i bayan, % 79'unun ise erkek olduğu görülmektedir. Bu durum ankete katılanların gruplarına da bakıldığında (Tablo 11) bölge esnafının ve konaklama işletmelerine mal veya hizmet veren işletmelerin genelinin erkeklerden oluşmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 12. Demografik Değişkenler

		Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	95	21,0
	Erkek	358	79,0
	Toplam	453	100,0
Yaş	18-25	101	22,3
	26-30	91	20,1
	31-35	75	16,6
	36-40	59	13,0
	41 ve üzeri	127	28,0
	Toplam	453	100,0
Eğitim	Eğitimsiz	2	0,4
	İlköğretim	74	16,3
	Lise	171	37,7
	Ön lisans	44	9,7
	Lisans	139	30,7
	Lisansüstü	23	5,1
	Toplam	453	100,0
Gelir	501-1000	16	3,5
	1001-1500 TL	90	19,9
	1501-2000 TL	124	27,4
	2001-2500 TL	90	19,9
	2501-3000 TL	52	11,5
	3001-3500 TL	21	4,6
	3501-4000 TL	12	2,6
	4001-4500 TL	20	4,4
	4501 ve üzeri	28	6,2
	Toplam	453	100,0
Meslek	İşveren	65	14,3
	Kendi işi	46	10,2
	Memur	28	6,2
	İşçi	145	32,0
	Emekli	14	3,1
	Yönetici	113	24,9
	İşsiz	42	9,3
	Toplam	453	100,0

Katılımcıların yaş grupları incelendiğinde en fazla % 28'lik oran ile 41 ve üzeri yaş grubunun katılım gösterdiği en az ise %13'lük oran ile 36-40 yaş grubunun katılım gösterdiği görülmektedir. Katılımcıların yarsından fazlasının orta yaş grubu ve üzerinin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Eğitim durumuna bakıldığında, eğitimi olmayanların oranı oldukça düşük olduğu, en fazla oranların ise yaklaşık olarak % 38 Lise ve % 31 oran ile Lisans mezunlarının oluşturduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların gelir düzeyleri incelendiğinde % 27 ile 1501-2000 TL en fazla gelir grubuna sahip kişiler oluşturmaktadır. En düşük oran ise % 2,6 ile 3501-4000TL gelir düzeyine sahip kişilerden oluşmaktadır. Genel olarak bakıldığında katılımcıların % 75'inden fazlası 1501- 2000 TL ve üzeri gelir düzeyinde olduğu ve bu durumun oluşmasında yönetici katılımcılarının oranının yüksek olmasından kaynaklandığı ile açıklamak mümkündür. Son olarak ise katılımcıların meslekleri incelendiğinde, en büyük oran % 32 olarak işçi

olarak çalışan grubuna aittir. Yine yukarıdaki bilgileri destekler nitelikte katılımcıların en fazla oranlardan ikincisi yaklaşık % 25 civarında yöneticinin katıldığı görülmektedir. En az oran ise % 6 olarak memurlara ait olduğu görülmektedir.

Tablo 13 katılımcıların Adana ekonomisine katkı yapan en önemli sektöre yönelik algısını göstermektedir. Bu bağlamda katılımcıların yaklaşık % 63'ü Adana'da tarım sektörünün bölgesel kalkınmaya etkisi açısından birinci derecede etki ettiğini belirttikleri anlaşılmaktadır. Bölgesel kalkınmaya ikinci derecede sanayinin etki ettiği yaklaşık % 63'lük olarak görülmektedir. Turizm sektörünün ise bölgesel kalkınmaya üçüncü derece etki ettiğini % 86 gibi yüksek bir oranda olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Adana yerel paydaşlarına göre şehrin lider sektörünün tarım, ardından sanayi ve turizm sektörlerinin geldiği algısı bulunmaktadır.

Tablo 13. Adana'da Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Bakımından Sektörlerin Önem Dereceleri

	Tarım		Sanayi		Turizm	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Birinci sırada gelir	287	63,4	131	28,9	35	7,7
İkinci sırada gelir	141	31,1	283	62,5	29	6,4
Üçüncü sırada gelir	25	5,5	39	8,6	389	85,9
Toplam	453	100,0	453	100,0	453	100,0

Tablo 14 katılımcıların ifadeler hakkında cevaplarının frekans analizini göstermektedir. Yapılan frekans analizlerinde katılımcıların olumlu ifadelerle yüksek oranda katıldıkları ifadeler sırasıyla; "Turizm faaliyetlerinin bölgede yeni istihdam olanakları sağlar", "Turizm faaliyetleri bölgeye yönelik döviz girişini artırır" ve "Turizm faaliyetleri bölgeye yönelik yatırım artışı sağlar" olduğu görülmektedir. Katılımcıların olumsuz ifadeler arasında en düşük katılım gösterdikleri ise sırasıyla; "Bölgedeki ekonomik sistemi bozar", "Sanayi sektörüne olan yatırımları azaltır" ve "Tarım sektörüne olan yatırımları azaltır" tablo 14'ten anlaşılmaktadır.

Tablo 14. Katılımcıların İfadeler Hakkında Frekans Analizleri

OLUMLU İFADELER		
	A.O.	S.S
Bölgeye yönelik döviz girişini artırır	3,95	0,84
Bölgeye yabancı sermaye girişi sağlar	3,86	0,86
Bölgeye yönelik yatırım artışı sağlar	3,93	0,81
Bölgedeki kişi başına düşen geliri artırır	3,76	0,94
Yeni istihdam olanaklarının yaratılmasını sağlar	3,98	0,83
Bölgenin alt yapı olanaklarının gelişmesini sağlar	3,70	1,00
Bölgenin üst yapı olanaklarının gelişmesini sağlar	3,76	0,96
Bölgedeki tarım sektörünün gelişmesine katkı sağlar	3,50	1,05
Bölgedeki sanayi sektörünün gelişmesine katkı sağlar	3,54	0,99
Diğer bölgelerle arasındaki gelişmişlik farkını azaltır	3,69	0,94
Bölgedeki çevre kalitesinin artmasını sağlar	3,79	0,92
Bölgedeki tarım sektörü kadar gelir getirir	3,30	1,10
Bölgedeki sanayi sektörü kadar gelir getirir	3,28	1,10
Yerel kamu yönetimi gelirlerini artırır	3,64	0,91
Üretilen ürünlerin satış miktarlarını artırır	3,77	0,84
Gelirleri turizm kaynaklarına(restorasyon v.b.) ayrılan paydan daha fazladır	3,66	0,88
Tarım sektöründe çalışanların gelirini artırmaktadır	3,33	0,99
Sanayi sektöründe çalışanların gelirini artırmaktadır	3,18	1,05
Gelirleri yöre halkına dengeli dağılmaktadır	2,14	1,30
OLUMSUZ İFADALAR		
Bölgesel enflasyon yaratır	3,35	1,12
Kamu giderlerini artırır	3,53	0,91
Yabancı iş gücü artışı sağlar	3,48	0,91
İthalatı artırır	3,56	0,86
Bölgedeki ekonomik sistemi bozar	2,04	1,17
Tarım sektörüne olan yatırımları azaltır	2,10	1,08
Sanayi sektörüne olan yatırımları azaltır	2,09	1,05

A.O. : Aritmetik Ortalama

S.S. : Standart Sapma

Tablo 15 katılımcılara yöneltilen "Turizm Adana'nın ekonomik kalkınması açısından ne ölçüde faydalıdır" ifadesine verilen yanıtların frekans analizlerini göstermektedir. Tablo 15'ten anlaşılacağı üzere katılımcıların % 63,4'ü faydalı görüşünü belirtirken % 32,7'si ise yatırım yapıldığında daha fazla faydalı olacağı görüşündedirler. Adana'nın yatak kapasitesinin yaklaşık 11 bin civarında olması ve doluluk oranının yaklaşık % 28 olması aslında katılımcıların görüşleri ile paralellik göstermektedir. Katılımcıların % 63,4'ünün Adana'da turizmin ekonomik kalkınmada etkisini faydalı olarak görmesi, % 32,7'sinin ise yatırım yapılırsa faydalı olacağı görüşünde olması mevcut durumu özetlemektedir.

Tablo 15. Katılımcıların Turizm Adana'nın Kalkınması Açısından Ne Ölçüde Faydalıdır? Sorusuna İlişkin Düşüncelerinin Frekans Analizi

	Frekans	%	Kümülatif
Fikrim Yok	8	1,8	1,8
Faydalı Değil	10	2,2	4,0
Yatırım Yapılırsa Faydalı Olur	148	32,7	36,7
Faydalı	287	63,4	100,0
Toplam	453	100,0	

Yukarıda katılımcıların verdikleri yanıtlara göre frekans analizleri yapıldıktan sonra yine katılımcıların verdikleri yanıtların demografik değişkenlere göre farklılık analizleri yapılarak anlamlı çıkanlar tablo 16 ve tablo 17'de gösterilmiştir. Bu bağlamda tablo 16 Adana'daki turizm faaliyetlerinin bölgesel kalkınmaya etkilerinin belirlenmesine yönelik ifadelerle katılımcıların meslek durumlarına göre Kruskal Wallis testi ile yapılan farklılık analizlerini göstermektedir. Meslek durumlarına göre kendi arasında anlamlı farklılık çıkan ifadeler Mann Whitney U testi uygulanarak en yüksek anlamlı farklılık çıkanlar P2 sütununda belirtilerek aşağıdaki tablo 16 gösterilmektedir.

Tablo 16. Turizmin Olası Etkilerinin Mesleğe Göre Farklılık Analizi

İfadeler	X ²	P	P2	Meslek
Bölgedeki kişi başına düşen geliri artırır	14,562	0,024	0,001	Yönetici
				İşsiz
Yeni istihdam olanaklarının yaratılmasını sağlar	23,526	0,001	0,000	İşveren
				İşsiz
Bölgedeki tarım sektörünün gelişmesine katkı sağlar	13,011	0,043	0,010	Yönetici
				İşsiz
Diğer bölgelerle arasındaki gelişmişlik farkını azaltır	21,909	0,001	0,000	Yönetici
				İşsiz
Bölgedeki tarım sektörü kadar gelir getirir	13,041	0,042	0,001	İşçi
				İşsiz
Bölgedeki sanayi sektörü kadar gelir getirir	16,847	0,010	0,000	Yönetici
				İşsiz
Üretilen ürünlerin satış miktarlarını artırır	20,908	0,002	0,000	İşveren
				İşsiz
Bölgesel enflasyon yaratır	25,716	0,000	0,000	Memur
				İşsiz
Gelirleri yöre halkına dengeli dağılmaktadır	13,182	0,040	0,000	İşçi
				Yönetici
Gelirleri turizm kaynaklarına (restorasyon v.b.) ayrılan paydan daha fazladır	15,270	0,018	0,003	Yönetici
				İşsiz
Tarım sektöründe çalışanların gelirini artırmaktadır	31,003	0,000	0,000	İşçi
				İşsiz
Sanayi sektöründe çalışanların gelirini artırmaktadır	31,281	0,000	0,000	Emekli
				Yönetici
Tarım sektörüne olan yatırımları azaltır	45,909	0,000	0,000	Kendi işi

				Yönetici
				Kendi işi
Sanayi sektörüne olan yatırımları azaltır	41,994	0,000	0,000	Yön etici

Katılımcıların "Adana'daki turizm faaliyetleri, bölgedeki kişi başına düşen geliri artırır" ifadesi ile meslek grupları arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Meslek grupları arasında farklılıkların oldukları tespit edilerek en fazla anlamlı farklılığın yönetici ve işsiz grupları arasında olduğu görülmüştür ($p<0,05$).

Katılımcıların meslek gruplarına göre "Adana'daki turizm faaliyetleri, yeni istihdam olanaklarının yaratılmasını sağlar" ifadesi arasında anlamlı farklılığın var olduğu görülmektedir ($p<0,05$). En fazla anlamlı farklılığın ise, işveren ve işsiz meslek grupları arasında olduğu ortaya çıkmıştır ($p<0,05$).

"Adana'daki turizm faaliyetleri, bölgedeki tarım sektörünün gelişmesine sağlar" ifadesi ile meslek gruplarına göre anlamlı farklılığın var olduğu görülmektedir ($p<0,05$). En fazla anlamlı farklılığın yönetici ve işsiz grupları arasında olduğu görülmüştür ($p<0,05$). Katılımcıların meslekleri açısından "Adana'daki turizm faaliyetleri, diğer bölgelerle arasındaki gelişmişlik farkını azaltır" ifadesi arasında anlamlı farklılığın var olduğu görülmektedir ($p<0,05$). Hangi meslek grupları arasında en yüksek anlamlı farklılıkların oldukları belirlenmiştir. Belirlenen en yüksek anlamlı farklılıkların ise yönetici ve işsiz meslek grupları arasında olduğu görülmüştür ($p<0,05$).

"Adana'daki turizm faaliyetleri, bölgedeki tarım sektörü kadar gelir getirir" ifadesi katılımcıların meslek gruplarına göre anlamlı farklılığın var olduğu görülmektedir ($p<0,05$). Hangi meslek grupları arasında farklılıkların oldukları tespit edilerek en fazla işçi ve işsiz grupları arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür ($p<0,05$). Katılımcıların meslek grupları açısından "Adana'daki turizm faaliyetleri, bölgedeki sanayi sektörü kadar gelir getirir" ifadesi ile anlamlı farklılığın var olduğu görülmektedir ($p<0,05$). En yüksek anlamlı farklılığın ise hangi meslek grupları arasında olduğu tespit edilerek yönetici ve işsiz gruplarında olduğu ortaya çıkmıştır ($p<0,05$).

"Adana'daki turizm faaliyetleri, üretilen ürünlerin satış miktarlarını artırır" ifadesinin katılımcıların meslek gruplarına göre anlamlı farklılık var olduğu belirlenmiştir ($p<0,05$). Meslek grupları arasında farklılıkların oldukları tespit edilerek en fazla işveren ve işsiz grupları arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür ($p<0,05$). Katılımcıların meslek gruplarına göre "Adana'daki turizm faaliyetleri, bölgesel enflasyon yaratır" ifadesi arasında anlamlı farklılığın var olduğu görülmektedir ($p<0,05$). En fazla anlamlı farklılığın ise memur ve işsiz grupları arasında olduğu görülmüştür ($p<0,05$).

"Adana'daki turizm faaliyetleri gelirleri bölge halkına dengeli dağılmaktadır" ifadesi meslek gruplarına göre anlamlı farklılığın var olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Meslek grupları arasında farklılıkların olduklarına bakılarak en fazla işçi ve yönetici grupları arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür ($p<0,05$).

Katılımcıların meslek grupları ile "Adana'daki turizm faaliyetleri gelirleri turizm kaynaklarına (yenileme vb.) ayrılan paydan daha fazladır" ifadesi arasında anlamlı farklılığın var olduğu görülmektedir ($p<0,05$). Hangi meslek grupları arasında farklılıkların oldukları tespit edilerek en fazla yönetici ve işsiz grupları arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür ($p<0,05$).

"Adana'daki turizm faaliyetleri tarım sektöründe çalışanların gelirlerini artırmaktadır" ifadesi meslek gruplarına göre anlamlı farklılığın var olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Meslek grupları arasında en fazla anlamlı farklılıkların oldukları tespit edilerek işçi ve işsiz grupları arasında ortaya çıkmıştır ($p<0,05$).

Meslek grupları açısından "Adana'daki turizm faaliyetleri sanayi sektöründe çalışanların gelirlerini artırmaktadır" ifadesi arasında katılımcıların verdikleri yanıtların anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0,05$). Hangi meslek grupları arasında farklılıkların oldukları tespit edilerek en fazla anlamlı farklılığın emekli ve yönetici grupları arasında olduğu görülmüştür ($p<0,05$).

"Adana'daki turizm faaliyetleri tarım sektörüne olan yatırımları azaltır" ve "Adana'daki turizm faaliyetleri sanayi sektörüne olan yatırımları azaltır" ifadeleri için de katılımcıların meslek gruplarına göre anlamlı farklılığın var olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Meslek grupları arasında farklılıkların oldukları tespit edilerek her iki ifade için de en fazla kendi işi ve yönetici grupları arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür ($p<0,05$).

Tablo 17, Adana'daki turizm faaliyetlerinin etkilerinin belirlenmesine yönelik ifadeler ile katılımcıların kategorileri arasındaki farklılık analizlerini göstermektedir. Katılımcıların kategorilerinde kendi arasında anlamlı farklılık çıkan ifadeler Mann Whitney U testi uygulanarak en yüksek anlamlı farklılık çıkanlar P2 sütununda belirtilmiştir. Tablo 17 incelendiğinde 14 ifadenin katılımcıların kategorilerine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Tablo 17. Turizmin Olası Etkilerinin Katılımcıların Kategorilerine Göre Farklılık Analizleri

İfadeler	X ²	P	P2	Katılımcıların Kategorileri
Bölgeye yönelik döviz girişini artırır	27,257	0,000	0,000	Yerel halk STK ve ilgili kamu kuruluşları
Bölgeye yönelik yatırım artışı sağlar	11,947	0,018	0,001	Turizm işletmelerin yöneticileri STK ve ilgili kamu kuruluşları
Bölgedeki kişi başına düşen geliri artırır	14,053	0,007	0,001	Bölge Esnafı STK ve ilgili kamu kuruluşları
Yeni istihdam olanaklarının yaratılmasını sağlar	33,521	0,000	0,000	Bölge Esnafı STK ve ilgili kamu kuruluşları
Bölgedeki tarım sektörünün gelişmesine katkı sağlar	11,561	0,021	0,002	Turizm işletmelerin yöneticileri Yerel halk
Bölgedeki sanayi sektörünün gelişmesine katkı sağlar	9,599	0,048	0,002	Turizm işletmelerin yöneticileri Bölge Esnafı
Diğer bölgelerle arasındaki gelişmişlik farkını azaltır	23,401	0,000	0,000	Otellere mal/hizmet veren işletmeler STK ve ilgili kamu kuruluşları
Bölgedeki çevre kalitesinin artmasını sağlar	14,049	0,007	0,001	Turizm işletmelerin yöneticileri STK ve ilgili kamu kuruluşları
Bölgedeki tarım sektörü kadar gelir getirir	16,543	0,002	0,000	Turizm işletmelerin yöneticileri Yerel halk
Bölgedeki sanayi sektörü kadar gelir getirir	23,958	0,000	0,000	Turizm işletmelerin yöneticileri Yerel halk
Üretilen ürünlerin satış miktarlarını artırır	15,411	0,004	0,001	STK ve ilgili kamu kuruluşları Yerel halk
Tarım sektöründe çalışanların gelirini artırmaktadır	28,636	0,000	0,000	Turizm işletmelerin yöneticileri Yerel halk
Sanayi sektöründe çalışanların gelirini artırmaktadır	33,757	0,000	0,000	Turizm işletmelerin yöneticileri Yerel halk
Gelirleri yöre halkına dengeli dağılmaktadır.	42,184	0,000	0,000	Turizm işletmelerin yöneticileri Yerel halk

"Adana'daki turizm faaliyetleri yeni istihdam olanaklarının yaratılmasını sağlar" ifadesi için katılımcıların kategorilerine göre anlamlı farklılığın var olduğu saptanmıştır ($p < 0,05$). Hangi gruplar arasında farklılıkların oldukları saptanarak en fazla STK ve ilgili kamu kuruluşları ile bölge esnafı grupları arasında anlamlı farklılık olduğu ortaya çıkmıştır ($p < 0,05$).

Katılımcıların kategorileri ile "Adana'daki turizm faaliyetleri bölgedeki tarım sektörünün gelişmesine katkı sağlar" ifadesi arasında anlamlı farklılığın var olduğu saptanmıştır ($p < 0,05$). Katılımcıların kategorileri arasında hangi grupların arasında farklılıkların oldukları saptanarak en fazla turizm işletmelerinin yöneticileri ve STK ve ilgili kamu kuruluşları grupları arasında anlamlı farklılık olduğu saptanmıştır ($p < 0,05$).

"Adana'daki turizm faaliyetleri bölgedeki sanayi sektörünün gelişmesine katkı sağlar" ifadesi ve katılımcıların kategorileri arasında anlamlı farklılığın var olduğu belirlenmiştir ($p < 0,05$). Katılımcıların kategorilerinde hangi grupların arasında farklılıkların oldukları saptanarak en fazla turizm işletmelerinin yöneticileri ve yerel halk grupları arasında anlamlı farklılık olduğu anlaşılmıştır ($p < 0,05$).

Katılımcıların kategorilerine göre "Adana'daki turizm faaliyetleri diğer bölgelerle arasındaki gelişmişlik farkını azaltır" ifadesi için anlamlı farklılık vardır ($p<0,05$). Katılımcıların kategorileri arasında hangi grupların anlamlı farklılıkların oldukları saptanarak en fazla turizm işletmelerinin yöneticileri ve STK ve ilgili kamu kuruluşları grupları arasında olduğu ortaya çıkmıştır ($p<0,05$).

"Adana'daki turizm faaliyetleri bölgedeki çevre kalitesinin artmasını sağlar" ifadesi ile katılımcıların kategorilerinin grupları arasında anlamlı farklılığın var olduğu anlaşılmaktadır ($p<0,05$). Katılımcıların kategorilerine göre hangi grupların farklılık gösterdiği belirlenerek en fazla turizm işletmelerinin yöneticileri ve STK ve ilgili kamu kuruluşları grupları arasında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir ($p<0,05$).

Katılımcıların kategorilerine göre anlamlı farklılığın var olduğu bir başka ifade ise "Adana'daki turizm faaliyetleri bölgedeki tarım sektörü kadar gelir getirir" dir ($p<0,05$). Katılımcıların kategorileri arasında hangi grupların farklılık gösterdikleri saptanarak en fazla turizm işletmelerinin yöneticileri ve yerel halk grupları arasında olduğu görülmüştür ($p<0,05$).

"Adana'daki turizm faaliyetleri bölgedeki sanayi sektörü kadar gelir getirir" ifadesi katılımcıların kategorilerine göre anlamlı farklılığın var olduğu anlaşılmaktadır ($p<0,05$). Katılımcıların kategori grupları arasında en fazla anlamlı farklılığı turizm işletmelerinin yöneticileri ve yerel halk grupları arasındadır ($p<0,05$).

Katılımcıların kategorilerine göre "Adana'daki turizm faaliyetleri üretilen ürünlerin satış miktarlarını artırır" ifadesi arasında anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Katılımcıların kategorileri arasında hangi grupların farklılıkların oldukları saptanarak en fazla yerel halk ve STK ve ilgili kamu kuruluşları grupları arasında anlamlı farklılık olduğu saptanmıştır ($p<0,05$).

"Adana'daki turizm faaliyetleri tarım sektöründe çalışanların gelirini artırır" ifadesinin katılımcıların kategorilerine göre anlamlı farklılık vardır ($p<0,05$). Hangi grupların arasında anlamlı farklılıkların oldukları saptanarak en fazla turizm işletmelerinin yöneticileri ve yerel halk grupları arasında anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($p<0,05$).

Katılımcıların kategorilerine göre "Adana'daki turizm faaliyetleri sanayi sektöründe çalışanların gelirini artırır" ifadesi arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Katılımcıların kategorilerinde hangi grupların arasında farklılıkların oldukları saptanarak turizm işletmelerinin yöneticileri ve yerel halk grupları arasında en fazla anlamlı farklılık olduğu ortaya çıkmıştır ($p<0,05$).

"Adana'daki turizm faaliyetlerinin gelirleri yöre halkına dengeli dağılmaktadır" ifadesi için katılımcıların kategorilerine göre anlamlı farklılığın var olduğu anlaşılmaktadır ($p<0,05$). Gruplar arasında en fazla anlamlı farklılık ise, turizm işletmelerinin yöneticileri ve yerel halk grupları arasında olduğu belirlenmiştir ($p<0,05$).

Katılımcıların demografik bilgilerine göre yapılan çeşitli analizlerin bulguları yukarıda tablolar yardımıyla aktarılarak açıklanmaya çalışılmıştır.

6. TARTIŞMA VE SONUÇ

Turizmin ekonomik etkileri ve turizmin bölgesel kalkınmaya etkileri ile ilgili yapılan çalışmalarda da görüldüğü üzere turizm endüstrisinin bölgesel kalkınmada ekonomik açıdan önemli bir role sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda araştırmamıza göre şehrin temel ekonomik yapısını Adana'da hem sanayi hem de tarım endüstrisinin oluşturduğu görülmektedir.

Adana'da yerel paydaşların bölgesel kalkınma ifadelerine verdikleri yanıtlardan en çok katılım gösterdikleri "Adana'da turizm faaliyetleri yeni istihdam olanaklarının yaratılmasını sağlar" ve "Adana'da turizm faaliyetleri bölgeye yönelik döviz girişini artırır" ifadeleri olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre yerel paydaşların çoğunluğu Adana'da turizmin yeni iş imkânları sağladığını ve bölgeye döviz girdisi sağladığı görüşünü destekledikleri anlamına gelmektedir. Buna göre Adana'da en fazla istihdama sırasıyla tarım ve sanayi endüstrilerinin katkı yaptığı ancak bölgede bu endüstrilerin gelişmesi ile birlikte turizm endüstrisini de geliştireceğinden yeni istihdam alanlarının oluşmasını sağlayacaktır. Ayrıca yerel paydaşların Adana'daki turizm faaliyetlerinin tarım ve sanayi sektörlerine katkı sunduğu görüşünde oldukları bir başka önemli sonuç olarak düşünülmektedir. Araştırmanın bu sonucu Durgun (2006), Yıldız (2007) ve Şengel (2015)'in yaptıkları araştırmanın sonuçları arasında önemli derecede benzerlik gösterdiği ifade edilebilir.

İfadelerin bir kısmı Adana'daki turizm faaliyetlerinin bölgesel kalkınmaya olumsuz etkilerinden oluşmaktadır. Yerel paydaşların bu olumsuz ifadelere yüksek derece katılmadıklarını belirttikleri bir diğer sonuçtur. Bahsedilen olumsuz ifadelerden birisi "Adana'daki turizm faaliyetleri bölgedeki ekonomik sistemi bozar" olup yerel paydaşların bu ifadeye yüksek derecede katılmadıkları görülmüştür. Dikkat çeken bir diğer sonuç ise, yerel paydaşların büyük kısmı turizm gelirlerinin bölge halkına dengeli dağılmadığı konusundadır. Yerel paydaşların yarısından fazlasının Adana'nın bölgesel kalkınmada turizm sektörünü "faydalı" bulduğu da ulaşılan bir başka sonuçtur. Bu bağlamda Adana'daki turizmin, sanayi ve tarım endüstrilerine göre daha az ekonomik getirisi olsa da geliştirilmesi için şehirde gerekli potansiyelin mevcut olduğu söylenebilir.

Yerel paydaşların meslekleri ile bazı ifadeler arasında farklılıklar tespit edilmiş ve bu farklılığın oluşmasında kendi işi, yönetici ve işsiz meslek grubunda olanların belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yönetici ve kendi işi meslek grubunda olanlar işsiz katılımcılara göre daha olumlu görüş verdikleri düşünülebilir. Yerel paydaşların kategorileri ile ifadeler arasında farklılıkların olduğunu ve bu farklılıkta turizm işletmelerinin yöneticileri ile bölge halkının belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Turizm işletmelerinin yöneticileri turizm endüstrisinin Adana'ya ekonomik olarak bölgesel kalkınmada daha fazla etkili olduğu yönündeki ifadelerle görüş bildirdikleri yorumu yapılabilir.

Sonuç olarak Adana'da yapılan bu çalışmada turizmin bir ekonomik etkisi olduğu ve Adana ekonomisi içerisinde daha etkin rol oynayan sanayi ve tarım endüstrilerini desteklediği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre birçok faktör Adana'da turizm potansiyelinin yeterince kullanılmadığı ve turizm için yatırımların yapılması gerektiğini ancak sanayi ve tarım endüstrilerinin stratejik olarak bölgede daha etkin olması gerektiği yorumu yapılabilir.

Araştırmanın yukarıda açıklanan sonuçları doğrultusunda Adana ili ekonomisinin bölgesel kalkınmada daha verimli olabilmesi için bazı öneriler şu şekilde sıralanabilir;

- Adana'nın turizm sektörü için fiziksel üst yapısının hemen hemen elverişli hale geldiği ve bu doğrultuda yeterli turist sayısının şehre gelmediği bir sorun olarak görülmektedir. Bu bağlamda mevcut turizm kaynaklarının devlet yatırımları ile planlar dâhilinde turizme kazandırılması gerekliliği,
 - Şehrin mevcut alt-yapısının geliştirilmesi,
 - Adana ile ilgili olumsuz algının giderilmesi için yapılan etkinliklerin sayısının artırılması ve bölge halkının bu etkinliklere dâhil edilmesi,
 - Şehirde bulunan kamu kurum ve kuruluşlar, bölge halkı ve özel sektörün turizm sektörüne katkı için hep birlikte hareket edilmesi gerekliliği,
 - Adana'nın reklam ve tanıtımlarının uluslararası düzeyde yapılabilmesi için kamu kurum ve kuruluşlarının önderliğinde turizm işletmelerinin de desteklemesi,
 - Yıl içinde gerçekleşen portakal çiçeği festivali, şalgam festivali, Altın koza film festivali gibi etkinliklerin içeriklerini güçlendirmenin yanı sıra tanıtımının uluslararası düzeyde yapılarak yabancı turist sayısının artırılması olarak öneriler sıralanabilir.

Son olarak yapılan çalışmada da görüldüğü üzere turizmin ekonomik etkilerinin bir bölge ekonomisi içinde önemli bir rol oynadığı ve bu durumun yerel paydaşlara yapılan anketlerden elde edilen bilgiler ışığında tekrar ispatlanmış olması önemlidir. Adana'nın diğer endüstrilerinin gelişmesi aynı zaman da turizmi geliştirmekte olup yukarıda turizm için sayılan önermelerin yerine getirilmesiyle birlikte şehrin kalkınmasında daha önemli rol alabileceğini sonucuna ulaşmaktadır.

KAYNAKÇA

- Açıkbaş, Y. T. Gök ve Ş. Şen. (21-24 Ekim 2009). Bölgesel Turizm Kalkınmasına Belediyelerin Katkısı: Taşucu Örneği. *10.Ulusal Turizm Kongresi*. Mersin.
- Altunışık, R, R. Coşkun. S. Bayraktaroğlu ve E. Yıldırım, (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Boz C. (2006). Dünyada Turizm Endüstrisinde İstihdam ve Çalışma Şartları. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.
- Cihangir, İ. S. (2016). Termal Turizm Potansiyelinin Bölgesel Kalkınmada Ekonomik Rolü: Ilgın Termal Tesislerinde Bir Uygulama. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE.
- Çımat, A. ve O. Bahar. (2003). Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (6). 1-18.
- Durgun, A. (2006). Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü: Isparta Örneği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi SBE.
- Durgun, A. (2006). Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü: Isparta Örneği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi SBE.
- Erdem, S. H. (2001). Turist Harcamalarının Yöresel Kalkınma Sürecine Ekonomik Etkileri (Alanya Örneği). *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi SBE.
- İnançlı, S. M. S. Ekici. ve A. Babacan. (2012). Gelen Yabancı Turist ve Yurtdışına Çıkan Yerli Turistler İle Kişi Başına Gelir Arasındaki Uzun Dönem İlişkisinin Belirlenmesi 1980-2011 Dönemi: Türkiye Örneği. *Sakarya İktisat Dergisi*. Cilt 1. Sayı. 3.
- Jayawardena, C. ve D. Ramajeessng. (2003). Performance of Tourism Analysis: a Caribbean Perspective. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. 15 (3).
- Karaman, S. (1998). Balıkesir Bölgesi Turizm Arz-Talep İncelenmesi ve Turizm Geliştirilmesi İçin Bir Model Önerisi. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi SBE.
- Kim H. J, M. Chen ve S. Jang (2006). Tourism Expansion and Economic Development: The Case of Taiwan. *Tourism Management*. 27 (5): 925–933.
- Kozak, N., M. Akoğlan ve M. Kozak. (2001). *Genel Turizm İlkeler Kavramlar*. 5. Baskı, Ankara.: Detay Yayıncılık.
- KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI (2016). <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9856/konaklama-istatistikleri.html>, E.T: 14.05.2016.
- Loutfi, M. . A.O. Moscardini. K. Lawler (2000). Using System Dynamics to Analyse the Economic Impact of Tourism Multipliers. *University of Sunderland, Sunderland, United Kingdom* www.systemdynamics.org/conferences/2000/PDFs/loutfi35.pdf. Erişim Tarihi: 21.06.2017.

- Nel, E. (2001). Local Economic Development: A Review and Assessment of its Current Status in South Africa. *Urban Studies*. 38 (7): 1004.
- Puljiz, J. (2003). *The Role of Economic Devbolopment Agencies in Promoting the Development of Lagging Areas of Croatia – The Case of Ledas*. <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/UNPAN012707.pdf> (20.02.2017).
- Sağlık, E. (2011). Turizm İşletmelerinin Bölge Ekonomisindeki Yeri ve Rolünün Belirlenmesi: Erzurum Ölçeğinde Bir Araştırma. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE.
- Seetanah, B. (2011). Assesing the Dynamic Economic Impact of Tourism for Island Economies. *Annals of Tourism Research*. Vol. 38, No. 1, pp. 291–308.
- Selçuk G. N. (2004). Turizmin Erzurum Ekonomisindeki Yeri(Turizm Uydu Hesapları Yöntemi İle İncelenmesi). *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE.
- Şengel, Ü. (2015). Bitlis İlinin Kalkınmasında Turizmin Rolü: Yerel Paydaşlar Üzerine Bir Araştırma. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi SBE.
- Şit, M. (2016). Türkiye'de Turizm Sektörünün İstihdama Katkısı. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*. İlkbahar 2016 Cilt: 7 Sayı:1.
- TURSAB. (t.y.). İstatistikler. http://www.tursab.org.tr/tr/istatistikler/turizmin-ekonomideki-yeri/dis-ticaret-aciklarini-kapatmada-payi_916.html (16 Nisan 2015).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2016). İstihdam Rakamları, E.T. (15 Eylül 2017).
- UNWTO. (2014). *Tourism Highlights World Tourism Organization Publishing*.
- UNWTO. (2016). *Tourism Highlights World Tourism Organization Publishing*.
- WTTC. (2015). WTTC Data Gateway. <http://www.wttc.org/datagateway/> (19 Aralık 2016).
- Yazıcıoğlu, Y. ve S. Erdoğan. (2014). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Yıldız, Z. (2007). Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Sağladığı Katkılar ve Göller Bölgesi Uygulaması. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE.

THE IMPACTS OF DEFENSE, HEALTH AND EDUCATION EXPENDITURES ON ECONOMIC GROWTH IN TURKEY¹

TÜRKİYE'DE SAVUNMA, SAĞLIK VE EĞİTİM HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİ

Asst. Prof. Dr. Ali Eren ALPER²

ABSTRACT

The controversial relationship between public expenditures and economic growth has become one of the famous matters of interest, especially following the Great Depression that began in the US in 1929. As well as other economic variables, an increase in the public expenditure of the countries is expected to have significant impacts on those countries' economic growth performance. Therefore, an annual data set covering the period between the years 1981-2016 is used to determine the relationship of defense, health and education expenditures in the Turkish economy with economic growth. The Fourier unit root test results of the series indicate that economic growth and education expenditure series are stationary in the level, and defense and health expenditure series are stationary in the first difference. The estimation results of ARDL bound test, which is conducted to detect the long-term relationships, indicate that defense, health, and education expenditures are positively related to economic growth at the values of 0.33, 0.17 and 1.33, respectively. In other words, it is determined that economic growth be mostly affected by education expenditures followed by defense and health expenditures, respectively.

Keywords: Public Expenditure, Economic Growth, ARDL.

JEL Classification: H50, C20, E60.

ÖZ

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki tartışmalı ilişki özellikle ABD'de 1929 yılında başlayan büyük buhrandan sonra çok merak edilen bir konu haline gelmiştir. Ülkelerin kamu harcamalarındaki bir artışın diğer ekonomik değişkenlerin yanı sıra o ülkelerin ekonomik büyüme performansı üzerinde de önemli etkilere sahip olması beklenmektedir. Bu amaçla çalışmada Türkiye ekonomisine ilişkin savunma, sağlık ve eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin tespit edilmesi için 1981-2016 dönemini kapsayan yıllık verilerden oluşan bir veri seti kullanılmıştır. Serilerin Fourier birim kök test sonuçları ekonomik büyüme ve eğitim harcaması serilerinin seviyede durağan, savunma ve sağlık harcaması serilerinin ise fark durağan olduğunu göstermiştir. Uzun dönem ilişkileri tespit etmek amacıyla yapılan ARDL sınır testi tahmin sonuçları savunma, sağlık ve eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönde ilişki olduğunu ve sırasıyla 0.33, 0.17 ve 1.33 değerlerini aldığını ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle ele alınan kamu harcama çeşitlerinden ekonomik büyümeyi en fazla eğitim harcamalarının daha sonra ise sırasıyla savunma ve sağlık harcamalarının etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Harcamaları, Ekonomik Büyüme, ARDL.

JEL Sınıflandırması: H50, C20, E60.

¹ First version of this study is presented at the 4th International Meeting of Sosyoekonomi Society in October 27-28, 2017 at Vienna, Austria.

² Nigde Ömer Halisdemir University, F.E.A.S. alierenalper@gmail.com

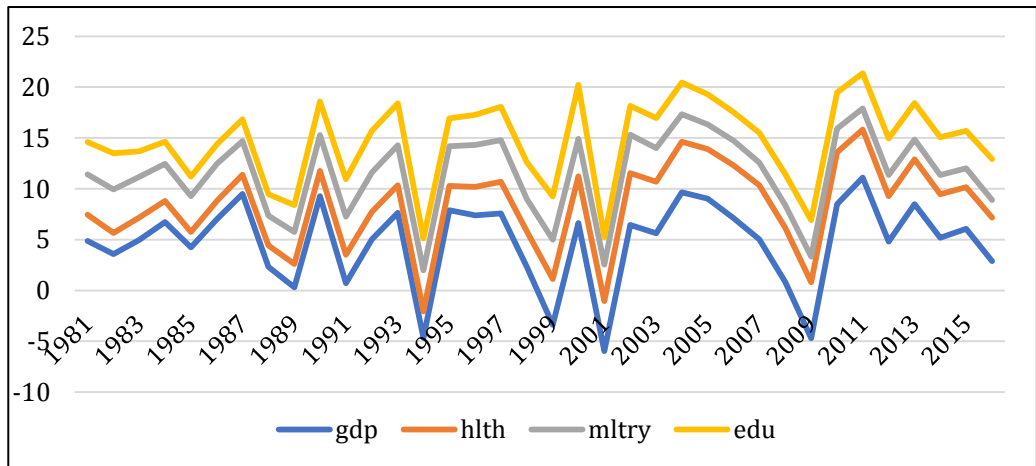
1. INTRODUCTION

The economic theory contains different notions about the share of government in the economy. While the Classical economists assume minimal or no state intervention since they expect the economy to reach its full employment level in the long-run through its internal dynamics along with an existing economic organization dominated by market economics; the Keynesian economists emphasize the necessity of the state's economic intervention and that especially public expenditures should be utilized to overcome the inefficiency of effective demand.

This controversial relationship between public expenditures and economic growth has become an intriguing matter, especially after the Great Depression that began in 1929 in the United States. The main reason for the transition from Classical to Keynesian thought is the fact that the crisis could not be explained by the basic principles of the Classical economics and the economic problems could not be resolved. The Keynesian (or the demand-side economic thought) emphasized that the views of Classical economics should be criticized in many ways and the state should play an active role in the economy.

The understanding of "social state intervention" in demand-side economics has gained importance especially in the 1950s and 1960s and has been applied in many developed and developing countries. As a result, it has been observed that public expenditures tend to increase over time in many countries.

Figure 1. Economic Growth - Public Expenditure Relationship (1981-2016)

The existence of a positive relationship of economic growth with health, education and defense expenditures in Turkey between the period of 1981-2016 can be seen in Figure 1. Public expenditures appear to increase during the periods of flourishing economic growth, and vice versa.

Therefore, it is aimed to determine the relationship of economic growth with defense, health and education expenditures in Turkey. Following the second part of the study where the theoretical background is explained, the third part includes the recent developments in the related literature. The fourth part provides information about the

dataset, econometric methodology and the obtained findings, and the study is completed with conclusions and policy recommendations.

2. THEORETICAL FRAMEWORK

An increase in public expenditures of the countries is expected to have significant impacts on economic growth performance of those countries as well as other economic variables. There are two basic views on the direction of the causality relationship between the increase in public expenditures and the national income. According to the first view, namely Wagner's law, while the increase in public expenditures would be explained by a national income increase as an internal factor; while the second one, namely the Keynesian view considers public expenditure as an external factor and argues that public expenditures used as financial instruments would affect growth in the short-term (Tang, 2010: 4).

Wagner obtained his findings on the growth of public expenditure as a result of a long-term analysis. Nonetheless, fluctuations in public expenditures in the short-term have also been the research topic. A survey study involving the first half of the late 19th and the early 20th centuries on the evolution of public expenditures is also conducted by Alan Peacock and Jack Wiseman who argued that public expenditures exhibit a dramatic increase. According to this view defined as "displacement effect hypothesis" in the finance literature, war and similar events are considered as the main reason for the increase in public expenditures (Pehlivan, 2008: 65-66).

Another view in the literature is the Monetarist view. Monetarists point out that pure financial expansion without monetary harmony may affect the short-term national income by approaching the relationship of economic growth and public expenditures in a different way, however certain elements of public expenditures would take up or exclude private expenditures in the long-term, and thus the real income would remain unchanged (Bakırtaş, 2003: 46-47).

3. LITERATURE REVIEW

Since the relationship between public expenditure and economic growth depends mainly on the structural, social, economic factors of the countries, economists tend to explain the relationship between variables in different ways.

The relationship between public expenditures and growth has been the main subject of many empirical studies. The use of different methods, variables and periods for the estimations for the same countries, besides the structural differences among the countries, led to different results in these studies. The relevant studies on public expenditures and growth are based on two main methodologies. Ordinary Least Squares (OLS) regression estimates have been made with stationary series until the mid-1990s (Ram, 1986; Romer, 1986; Barro, 1988). At the end of the 1990s, those studies have been directed toward causality analyses, as the specific characteristics of the countries were ignored in those studies and there was no knowledge of the direction of the relationship among the variables used (Abu-Bader, 2003: 568).

Landou (1983) reported a negative relationship between public sector size and economic growth in his work covering approximately 100 countries and the period of 1960-1970.

The recent studies examining the relationship between public expenditures and economic growth are summarized in Table 1.

Table 1. Selected Literature Review

Author(s)/(Year)	Country Sample	Period	Methodology	Results
Uzay (2002)	Turkey	1971-1999	OLS	Government size has negative impacts on growth, while public expenditure positively affects growth.
Gül and Yavuz (2010)	EU Countries and Turkey	1996-2008	Pedroni Cointegration	A long-term relationship between economic growth and public expenditure is detected.
Aytaç and Güran (2010)	Turkey	1987-2005	VAR	An increase in economic growth results in a rise in public expenditure.
Kanca (2011)	Turkey	1980-2008	Engle-Granger Cointegration	A causality from public expenditures to GNP in the short-run; and a reverse causality in the long-run.
Aksoğan and Elveren (2012)	Turkey	1970-2008	Johansen Cointegration	Growth and social transfers have impacts on income inequality.
Pamuk and Pektaş (2014)	Turkey	1998:01-2013:02	ARDL	No significant long-term relationship between education

				expenditures and economic growth.
Tülümce and Zeren (2017)	Turkey	1975-2014	Hacker and Hatemi-J Asymmetric Causality Test	A bilateral causality exists between total public expenditure, transfer payments and economic growth regarding positive shocks.
Topal et al. (2017)	Turkish Republics	2002-2015	Panel SUR	Size of the public sector has a positive impact on growth in Turkish Republics except for Turkey.

4. DATA SET, METHODOLOGY AND EMPIRICAL RESULTS

The annual data sets utilized in this study which aims to detect the relationship of economic growth with defense, health and education expenditures in Turkey are obtained for the period 1981-2016 regarding the ratio to GDP as follows:

Defense expenditures (MLTRY) and economic growth (GDP) data from the World Bank database, health expenditure (HLTH) data from the OECD data base, education expenditures (EDU) data from the World Bank and the General Directorate of Budget and Financial Control (BUMKO) databases. The model to be used for the analysis is given as follows:

$$GDP_t = \alpha_0 + \alpha_1 MLTRY_t + \alpha_2 HLTH_t + \alpha_3 EDU_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

In the first phase of the econometric analysis, the Fourier KPSS (FKPSS) unit root test which allows structural breaks be performed to determine the orders of integration of the series. The Fourier unit root test results in level for the variables are shown in Table 2.

Table 2. The Fourier Unit Root Test Results in Level

Variables	Freq. Value	F(k)	FKPSS
GDP	4	5.7308	0.1275*
MLTRY	1	23.8204	0.3059
HLTH	1	16.6025	0.2373
EDU	2	8.2640	0.2802*

* indicates stationarity at 10% significance level.

The “frequency value” column in Table 2 denotes the number of frequencies selected based on the sum of squared residuals (SSR); “F(k)” is the value of the F- statistic value calculated for the significance of the trigonometric terms; and “FKPSS” represents the unit root test statistic value.

Figure 2. Fourier Function of EDU

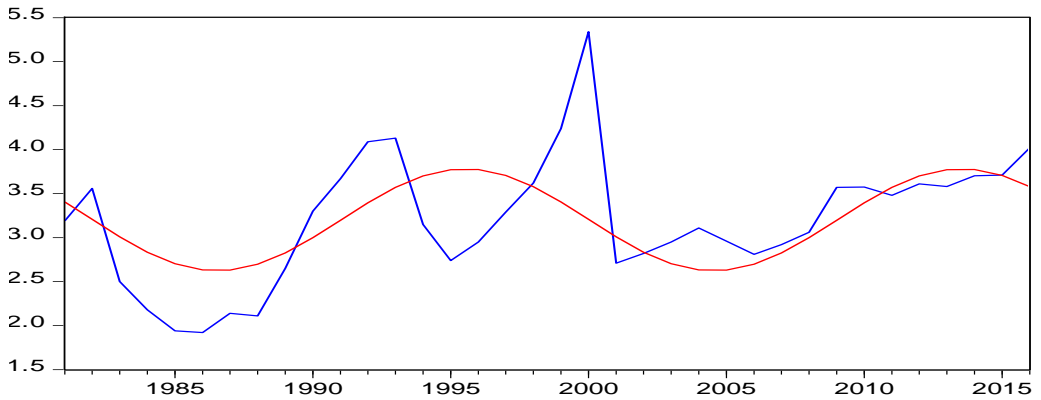

Figure 3. Fourier Function of GDP

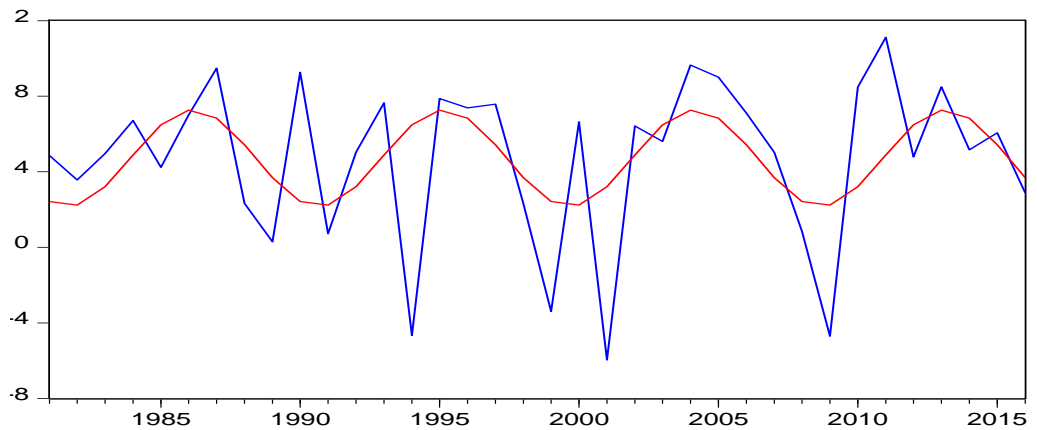

Figure 4. Fourier Function of HLTH

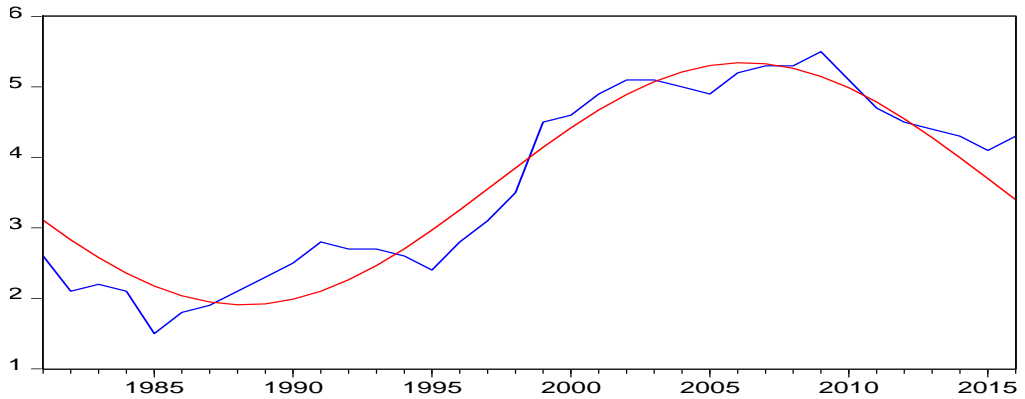
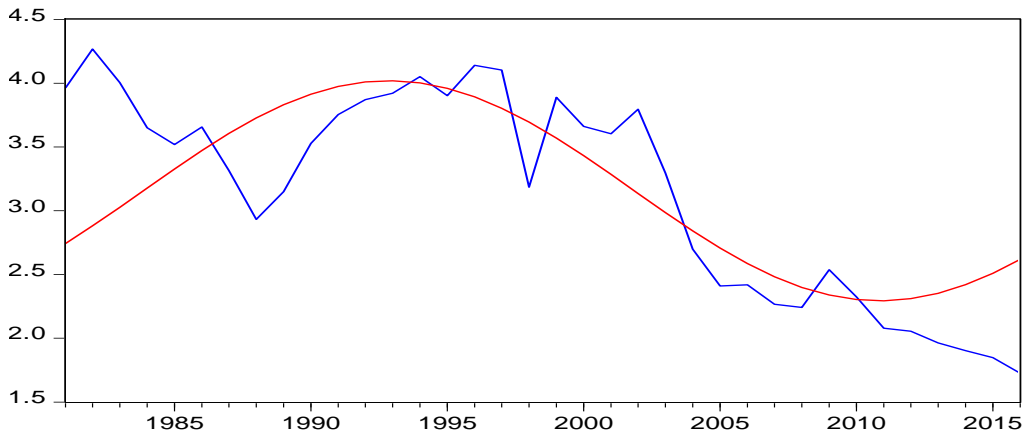

Figure 5. Fourier Function of MLTRY

The Fourier functions of the variables included in the analysis are shown in Figures 2, 3, 4 and 5. The Fourier function of each variable is characterized by corresponding the breaks.

The frequency value results indicate that the frequency value at which the minimum SSR is obtained varies; the value of $F(k)$ shows the F-statistics value by which the significance of the trigonometric terms is tested. Accordingly, the FKPSS value for all variables in the analysis can be calculated, since the analytical GDP and EDU variables are stationary at 10% significance level and the F-test values are statistically significant. Since MLTRY and HLTH variables are found to have unit roots in level by a significance level of 10%, FKPSS unit root test is performed on the 1st differences and the obtained values are shown in Table 3.

Table 3. The 1st Difference FKPSS Unit Root Test Results

Variables	Freq. Value	F(k)	FKPSS
MLTRY	4	11.9375	0.1459*
HLTH	1	15.6442	0.0543*

* indicates stationarity at 10% significance level.

According to the FKPSS test results, the GDP and EDU variables are stationary at the level [I (0)]; while the MLTRY and HLTH variables are found to be stationary at the 1st difference [I (1)].

ARDL (Autoregressive Distributed Lag) method developed by Pesaran *et al.* (2001) is utilized in order to examine the relationship of economic growth with defense, health, and education in Turkey. The ARDL boundary testing approach has several advantages. The first advantage involves the applicability of the ARDL method regardless of whether or not the series is either I(0) or I(1). More importantly, a dynamic unrestricted error correction model (UECM) can be obtained. With the short-term dynamics, UECM can integrate the long-run equations without any long-term information loss (Shahbaz, Lean, 2012: 475). Two asymptotic critical bounds are utilized in the ARDL method. If the obtained F-statistic value exceeds the critical upper bound, the null hypothesis claiming no long-run relationship between the variables is rejected. If the F-statistic value is below the critical lower bound, the null hypothesis cannot be rejected, and there is no long-run relationship between the variables. If the F-statistic value is between two critical bounds, no comments can be made.

Table 4. ARDL Bound Test Results

Estimated Equation	GDP = f (MLTRY, HLTH, EDU)	
F-statistics	4.77	
Optimal Lag Length	[4, 3, 4, 4]	
Asymptotic Critical Values	Lower Bound, I(0)	Upper Bound, I(1)
1%	3.65	4.66
5%	2.79	3.67
10%	2.37	3.20
Diagnostic Tests		
R^2	0.879	
Adjusted R^2	0.779	
F-statistics	226.552 (0.000)	
Breusch-Godfrey Test	2.720 (0.4215)	
ARCH LM Test	0.154 (0.545)	
Jarque-Bera Normality Test	1.031 (0.124)	
Ramsey Reset Test	1.104 (0.146)	

Note: Lag length is determined in accordance with the AIC. The critical values for bounds testing are abstracted from Narayan (2005, p. 1987, Case II). The numbers in parenthesis show the probability values.

The diagnostic test results presented in Table 4 indicate no auto-correlation, time-varying variance and functional form problems in the ARDL model in such a way that errors exhibit a normal distribution. Since F-test value is above the upper bound at the 10% significance level, the existence of a long-run relationship among the variables

included in the analysis is determined. After determining the long-term relationship, the long-run coefficients are given in Table 5.

Table 5. The Long-term Coefficients

Variables	Dependent Variable: GDP	
	Coefficient	p- value
MLTRY	0.3314	0.0057
HLTH	0.1717	0.0077
EDU	1.3314	0.0028
C	-1.8098	0.0075

The results of Error Correction Model are shown in Table 6. In order to comprehend the short-term adaptation process, the sign and magnitude of the Error Correction coefficient (ECM-1) are considered. If the ECM (-1) coefficient is between 0 and -1, then the adaptation process is monotonic in adjusting to its long-term equilibrium value. When the ECM (-1) coefficient is positive or less than -2, it means that the model oscillatory diverges from its equilibrium. If the ECM (-1) is between -1 and -2, the model would become eventually oscillatory converge towards its long-term equilibrium value. ECM (-1) coefficient is found negative and statistically significant in the analysis. This proves the existence of a long-term relationship between the variables from another aspect. Since the error correction coefficient is between -1 and -2, the model is oscillatory convergent towards the long-term equilibrium in the error correction process (Alam, Quazi, 2003: 97).

Table 6. Error Correction Model

Variables	Coefficient	P- Value
Δ GDP(-1)	1.2113	0.0065
Δ GDP(-2)	0.7077	0.0268
Δ GDP(-3)	0.3559	0.0617
Δ EDU	5.7980	0.0021
Δ EDU(-1)	1.6714	0.2373
Δ EDU(-2)	2.5925	0.0588
Δ HLTH	6.4949	0.0523
Δ HLTH(-1)	3.4183	0.2923
Δ HLTH(-2)	1.3040	0.0067
Δ HLTH(-3)	1.2353	0.0087
Δ MLTRY	0.5226	0.0872
Δ MLTRY(-1)	0.6737	0.0073
Δ MLTRY(-2)	2.0155	0.1439
Δ MLTRY(-3)	1.7468	0.0125
ECM(-1)	-1.5089	0.0001

5. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

In this study, the relationships of economic growth with defense, health, and education expenditures are examined within the framework of cointegration methodology which has an important place in the time series analysis. For this purpose, data sets with 36 observations which consist of annual data obtained for the Turkish economy covering the period 1981-2016 are prepared. The unit root test results of the series indicate that the economic growth and education expenditure series are stationary in level $I(0)$ and the defense and health expenditure series are stationary at the 1st difference $I(1)$. Thus, the model is estimated using the boundary test approach known as the ARDL method. Since the calculated F-statistics value is higher than the upper critical bound value, the existence of a long-term equilibrium relationship among the variables included in the analysis is determined.

Estimation results of the ARDL model indicate a positive correlation between defense, health and education expenditures and economic growth with values of 0.33, 0.17 and 1.33, respectively. In other words, it is determined that education expenditures have the most impact on economic growth followed by defense and health expenditures, respectively.

A 1.33% increase in economic growth, caused by a 1% increase in education expenditures, also reflects the importance of the state's task in this regard. People tend to invest in their education less than the optimum social requirement without a proper state intervention. To close this gap, in countries with younger populations like Turkey, policies that would contribute to the accumulation of human capital may positively affect economic growth.

REFERENCES

- Abu-Bader, S., & Abu-Qarn, A. S. (2003). Government expenditures, military spending and economic growth: causality evidence from Egypt, Israel, and Syria. *Journal of Policy Modeling*, 25(6), 567-583.
- Aksoğan, G., & Elveren, A. Y. (2012). Türkiye'de Savunma, Sağlık ve Eğitim Harcamaları ve Gelir Eşitsizliği (1970-2008): Ekonometrik Bir İnceleme. *Sosyoekonomi*, 17(17).
- Alam, I., & Quazi, R. (2003). Determinants of capital flight: An econometric case study of Bangladesh. *International Review of Applied Economics*, 17(1), 85-103.
- Aytaç, D., & Güran, M. C. (2010). Kamu Harcamalarının Bilesimi Ekonomik Büyüme Etkiler Mi? Türkiye Ekonomisi İçin Bir Analiz. *Sosyoekonomi*, (2), 129.
- Bakırtaş, İ. (2015). Kamu Harcamalarının Temel Makroekonomik Göstergelerle İlişkisi Ve Nedenselliği (1983-2000 Türkiye Örneği). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(9).
- Barro, R. J. (1988). Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth", NBER Working Paper, No: 2588.
- Gül, E., & Yavuz, H. (2010). AB'nin Yeni Üyeleri ile Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1996-2008 Dönemi. *Maliye Dergisi*, 158, 164-178.
- Kanca, O. C. (2011). Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi 1980-2008 (ampirik bir çalışma). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(1).
- Landau, D. (1983). Government expenditure and economic growth: a cross-country study. *Southern Economic Journal*, 783-792.
- Narayan, P. K. (2005). The saving and investment nexus for China: evidence from cointegration tests. *Applied economics*, 37(17), 1979-1990.
- Pamuk, M. & Bektaş, H. (2014). Türkiye'de Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2).
- Pehlivan, O. (2008). Kamu Maliyesi, Derya Kitabevi.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326.
- Ram, R. (1986). Government size and economic growth: A new framework and some evidence from cross-section and time-series data. *The American Economic Review*, 76(1), 191-203.
- Romer, P. M. (1986). Increasing returns and long-run growth. *Journal of political economy*, 94(5), 1002-1037.
- Shahbaz, M., & Lean, H. H. (2012). Does financial development increase energy consumption? The role of industrialization and urbanization in Tunisia. *Energy policy*, 40, 473-479.

- Tang, T. C. (2010). Wagner's Law Versus Keynesian Hypothesis in Malaysia: An Impressionistic View. *International Journal of Business and Society*, 11(2), 87.
- Topal, M. H., Ünver, M., & Türedi, S. (2017). The Impact of Government Quality and Public Sector Size on Economic Growth in Turkic Republics: An Empirical Analysis. *Eurasian Business & Economic Journal*, 8, 113-133.
- Uzay, N. (2002). Kamu büyüklüğü ve ekonomik büyüme üzerindeki etkileri: Türkiye örneği (1970-1999). *Erciyes Üniversitesi, İİBF. Dergisi*, (19), 151-172.
- Yaraşır Tülümce, S.& Zeren, F. (2017). Türkiye’de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin asimetrik nedensellik testi ile analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(2), 299-310.

**RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION AND UNEMPLOYMENT:
THE ARDL BOUND TESTING APPROACH FOR TURKEY¹**

**ENFLASYON VE İŞSİZLİK ARASINDAKİ İLİŞKİ:
TÜRKİYE İÇİN ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI**

Asst. Prof. Dr. Fındık Özlem ALPER²

ABSTRACT

Inflation and unemployment are among the most important economic and social problems encountered by both developed and developing countries. As countries are trying to lower inflation and maintain price stability, they also strike to increase production and hence economic growth by lowering unemployment rates. Therefore, policymakers are committed to these two variables. The relationship between inflation and unemployment is examined by the Phillips Curve approach in macroeconomics literature. This approach suggests that an inverse relationship exists between inflation and unemployment. In other words, higher inflation rate results in lower unemployment and lower inflation rate leads to higher unemployment. This study aims to test the validity of the Phillips Curve throughout the years 1987-2016 by the ARDL approach regarding the Turkish economy. In the analysis, the stability of the series is examined first, and then the cointegration test is utilized to investigate whether or not a long-term relationship exists between the series. As a result of the cointegration analysis, it is concluded that there is no long-term relationship between the variables in the model where the inflation is considered as the dependent variable. The unemployment rate is taken as the dependent variable, the existence of a long-run relationship among the variables included in the analysis would be determined.

Keywords: Inflation, Unemployment, Phillips Curve, Cointegration Test.

JEL Classification: E31, E24, C22.

ÖZ

Enflasyon ve işsizlik, gerek gelişmiş gerekse de gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin yaşadıkları en önemli ekonomik ve sosyal sorunların başında gelmektedir. Ülkeler bir yandan enflasyonu düşürüp, fiyat istikrarını sağlamaya çalışırken; diğer yandan işsizlik oranlarını düşürerek üretimi ve dolayısıyla da ekonomik büyümeyi artırmaya çabalamaktadırlar. Bu sebeple politika yapıcılar bu iki değişkene son derece büyük önem vermektedirler. Enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişki makroekonomi literatüründe Phillips Eğrisi yaklaşımıyla incelenmektedir. Bu yaklaşım enflasyon ile işsizlik arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir. Diğer bir ifadeyle, yüksek enflasyon oranı düşük işsizliğe, düşük enflasyon oranı ise yüksek işsizliğe yol açmaktadır. Bu çalışmanın amacı, 1987-2016 yıllarını kapsayan dönemde Phillips Eğrisi'nin geçerliliğini ARDL yaklaşımı ile Türkiye ekonomisi açısından sınamaktır. Analizde önce serilerin durağanlığı incelenmiş, sonra eşbütünleşme testi ile seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olup olmadığı araştırılmıştır. Yapılan eşbütünleşme analizi neticesinde enflasyon değişkeninin bağımlı değişken olarak alındığı modelde değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki söz konusu değilken, işsizlik oranının bağımlı değişken olarak alındığı modelde değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, İşsizlik, Phillips Eğrisi, Eşbütünleşme Testi.

JEL Sınıflandırması: E31, E24, C22.

¹ First version of this study is presented at the 4th International Meeting of Sosyoekonomi Society in October 27-28, 2017 at Vienna, Austria.

² Nigde Ömer Halisdemir University, F.E.A.S. ozknozlem@gmail.com

1. INTRODUCTION

One of the focal points of ongoing debates in macroeconomic theory and policy literature since the 1970s is inflation, unemployment and the relationship between these two variables. Inflation and unemployment are two important problems regarding economic policies. Even though the countries have a variety of policy practices in order to overcome these problems, due to the inverse relationship between inflation and unemployment, it would not be possible for the countries to get rid of them concurrently. This inverse relationship between inflation and unemployment is examined by the Phillips Curve approach in macroeconomics literature.

The relationship of price changes with unemployment and production has been in dispute for many years. In 1926, Irving Fisher analyzed the relationship between price changes and unemployment statistically in his article entitled "A Statistical Relationship between Unemployment and Price Changes." Later on, Tinbergen conducted the first econometric study in 1936 and found a causality relationship from unemployment towards wage inflation. However, the relationship between inflation and unemployment has become synonymous with A.W. Phillips' (1958) study which attracted intense attention (Büyükkakın, 2008: 134-136). The Phillips Curve has been changed many times since 1958, and finally, the results of the approach have been concluded as being meaningful and valid in the short-term.

In his work conducted for the UK economy between 1861 and 1957, A.W. Phillips (1958) investigated whether or not there was a relationship between the rate of change in monetary wages and the rate of unemployment and he found a nonlinear, inverse and stable relationship between the rate of change in monetary wages and the rate of unemployment (Phillips, 1958: 283-299). The downward sloping, concave curve depicting the inverse relationship between these two variables is called the Phillips Curve with reference to A.W. Phillips.

The original Phillips Curve, which depicts this inverse relationship between the rate of change in monetary wages and the unemployment rate, has been transformed by Samuelson and Solow into a graph demonstrating the relationship between the inflation rate and the unemployment rate. Samuelson and Solow stated that the rate of price increase went up to 4.5% when the unemployment rate dropped to 3%. Thus, the higher the employment and the cost of production, the higher the price increase (Samuelson and Solow, 1960: 177-194). In other words, the modified Phillips Curve is confronted with either 'higher unemployment - lower inflation' or 'lower unemployment - higher inflation' options, while the Central Bank and policymakers aim to design the economy through monetary and fiscal policies. In this sense, the Phillips Curve would be considered as an important policy instrument.

In the 1970s, the validity of the Phillips Curve began to be questioned and subjected to various criticisms along with the stagflation (unemployment and inflation coexistence) process. Among these critics, the most recognized one is the ignoring of expectations in the Phillips Curve model. The Phillips Curve analysis has been developed with new studies that take expectations on these criticisms into account and differentiate the Phillips Curve into the short and the long-term conceptions.

2. LITERATURE REVIEW

A number of studies have been conducted using different countries, periods and methods related to the Phillips Curve, which claims an inverse relationship between the inflation rate and the unemployment rate. Many of these empirical studies confirmed an inverse relationship between the inflation rate and the unemployment rate, while others found positive or meaningless relationships. Some of these studies are summarized in Table 1.

Table 1. Selected Literature Review

Author(s) (Year)	Country Sample	Period	Variables	Method	Findings
Vredin and Warne (2000)	Sweden, England, US	1959- 1998	Unemployment rate, inflation rate	VAR analysis	A short-term relationship between inflation and unemployment is found.
Ewing and Seyfried (2003)	The US	1954- 1999	Inflation rate, output gap	GARCH model	The existence of the short-term Phillips Curve is proven.
Uysal and Erdoğan (2003)	Turkey	1980- 2002	Unemployment rate, price level	Regression analysis	The positive relationship between two variables for the period of 1980- 1990; while a negative relationship between two variables for the period of 1990- 2002.
Kuştepe (2005)	Turkey	1980- 2003	Inflation rate, unemployment rate	Regression analysis	Phillips Curve hypothesis is rejected. The inflation rate is a more important indicator compared to unemployment for inflationary expectations.
Furuoka (2007)	Malaysia	1973- 2004	Inflation rate, unemployment rate	VECM	Causality relationship between unemployment rate inflation is detected in the short-run.

Hepsağ (2009)	Turkey	2000-2007	Unemployment rate, inflation rate	ARDL	Past inflation rates, rather than unemployment rates, are effective on inflation in the short-run; however, a trade-off appears in the long-run.
Önder (2009)	Turkey	1987-2004	CPI, output gap	OLS	According to the results, Turkish Phillips curve is not linear. No evidence exists on the asymmetry in the inflation response to the output gap.
Herman (2010)	Romania	1990-2009	Unemployment rate, inflation rate	Correlation	No statistically significant relationship between the unemployment rate and the inflation rate for the period of 1990-2009.
Altay, Tuğcu, and Topcu (2011)	G8 Countries	2000-2009	Unemployment rate, inflation rate	Cointegration and causality test	Cointegration exists between the inflation rate and the unemployment rate. Causality occurs from inflation towards unemployment in the short-run; however, it occurs from unemployment towards inflation in the long-run.
Mangır and Erdoğan (2012)	Turkey	1990-2011	Unemployment rate, inflation rate	Regression analysis	No compensation relationship between unemployment and inflation in the short-run.
Bayrak and Kanca (2013)	Turkey	1970-2010	Unemployment rate, inflation rate	Cointegration	The Phillips Curve is not valid in Turkey in the long-run, while an inverse

					relationship is detected between unemployment and inflation in the short-run.
Öztürk and Emek (2016)	Turkey	1997-2006	Unemployment rate, inflation rate	Cointegration	An inverse relationship is detected between inflation and unemployment in Turkey from 1997 to 2006.
Yılancı and Aydın (2016)	Turkey	2005-2015	Unemployment rate, inflation rate	Cointegration	A long-term relationship is detected between the variables in Turkey when the unemployment is considered as the dependent variable for the period of 2005-2015.

3. DATA, METHODOLOGY AND EMPIRICAL RESULTS

The annual data used in this study which aims to determine the relationship between inflation (INF) and unemployment (UE) for the period 1987-2016 in Turkey are obtained from the World Bank database. The models to be used for the analysis are as follows:

$$INF_t = \beta_0 + \beta_1 UE_t + \varepsilon_T \quad (1)$$

$$UE_t = \beta_2 + \beta_3 INF_t + \varepsilon_T \quad (2)$$

According to Öztürk and Acaravcı (2013), if one of the variables' unit root degree is higher than I(1), the critical values obtained by Pesaran et al. (2001) and Narayan (2005) cannot be used in the Autoregressive Distributed Lag (ARDL) approach. These critical values are based on I(0) and I(1). Therefore, it is necessary to determine whether or not the variables abide by the assumptions of the ARDL bound testing approach by performing the unit root test at the first stage of the analysis. In the first phase of the econometric analysis in this framework, the Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Phillips-Perron (PP) unit root tests are to be performed to determine the degrees of integration of the series. The ADF and PP unit root test results are shown in Table 2.

Table 2. The ADF and PP Unit Root Test Results

At Level	ADF		PP	
	Intercept	Intercept and Trend	Intercept	Intercept and Trend
INF	-5.8353	-4.2634	-6.8534	-5.8185
UE	-2.0517	-3.2220	-1.9505	-2.3003
1 st Differences	ADF		PP	
	Intercept	Intercept and Trend	Intercept	Intercept and Trend
UE	-4.7308	-4.6409	-4.8713	-4.7423

As noted in Table 2, INF variable is stationary in level [I(0)], while UE variable is stationary in the 1st difference [I(1)].

After the degrees of integration of the series are determined, the ARDL method developed by Pesaran et al. (2001) is used. The ARDL bound testing approach has several advantages. The first advantage involves the applicability of the ARDL method, irrespective of whether the series are either I(0) or I(1). Two asymptotic critical bounds are utilized in the ARDL method. If the obtained F-statistic value exceeds the critical upper bound, the null hypothesis which claims a long-run relationship between the variables would be rejected. If the F-statistic value is below the critical lower bound, the null hypothesis cannot be rejected, and the result is that there is no long-run relationship between the variables. If the F-statistic value is between two critical bounds, no comments can be made. Table 3 indicates the ARDL test results for Equations 1 and 2.

Table 3. The ARDL Bound Test Results

Estimated Equation	INF=f(UE)	UE=f(INF)
F-statistics	1.11	5.82
Optimal Lag Length	[1, 0]	[2, 0]
Asymptotic Critical Values	Lower Bound, I(0)	Upper Bound I(1)
1%	6.027	6.760
5%	4.090	4.663
10%	3.303	3.797
Diagnostic Tests		
R^2	0.801	0.791
Adjusted R^2	0.725	0.704
F-statistics	386.542 (0.000)	376.213 (0.000)
Breusch-Godfrey Test	2.020 (0.3215)	2.720 (0.3456)
ARCH LM Test	0.204 (0.508)	0.154 (0.472)
Jarque-Bera Normality Test	1.753 (0.241)	1.031 (0.214)
Ramsey Reset Test	1.547 (0.178)	1.104 (0.168)

Note: The lag length is determined in accordance with the AIC. The critical values for bounds testing are abstracted from Narayan (2005, p. 1987, Case II). The numbers in parenthesis show the probability values.

Since the F test value of Equation 1 is below the lower bound at 10% significance level, no long-run relationship between the variables involved in the analysis is found. Since the F-test value of Equation 2 is above the upper bound at 10% significance level, a long-run relationship is found between the variables.

Based on the results of the ARDL bound testing, the short-term coefficients are estimated by applying the Ordinary Least Squares (OLS) method for Equation 1 and the long-term coefficients are found by using Fully Modified OLS (FMOLS) and Dynamic OLS (DOLS) methods for Equation 2. The obtained results are given in Tables 4 and 5, respectively.

Table 4. The OLS Estimation Results

Variables	Coefficient	Probability
UE	-0.3207	0.0060
C	-2.3302	0.2834

Table 5. The Error Correction Model (Equation 2)

Variables	Coefficient	P Value
$\Delta UE(-1)$	0.4523	0.0169
ECM(-1)	-0.8276	0.0002

The results of the Error Correction Model are shown in Table 5. In order to comprehend the short-term adaptation process, the sign and the magnitude of the error correction coefficient [ECM (-1)] should be considered. Since the ECM (-1) coefficient is between 0 and -1, the adaptation process may be monotonic towards the long-term equilibrium value.

Table 6. The FMOLS and DOLS Estimation Results

Variables	FMOLS	DOLS
INF	-0.032 (0.0000)	-0.033 (0.0009)

Note: The numbers in parenthesis indicate the probability values.

4. CONCLUSION

The most discussed topics in the macroeconomic literature are inflation, unemployment and the relationship between inflation and unemployment. Decreasing unemployment and lowering inflation are among the primary targets of policymakers. The inflation-unemployment relationship, which was introduced by A.W. Phillips (1958) and has gained a different aspect along with the contributions of various economic schools, focuses mainly on whether or not any compensation relationship between these two variables exists for about 50 years.

In this study, the validity of the Phillips Curve in Turkey is investigated by using annual data from 1987 to 2016, and it is examined whether or not a relationship exists between inflation and unemployment for the designed models. The unit root results of the series show that both series are stationary in the 1st difference [I(1)]. The ARDL

bound testing approach is used to analyze the long-run relationship between these variables which are found to be stationary in the 1st difference.

According to the estimation results of the ARDL model in which the inflation variable is considered as the dependent variable, there is no long-run relationship between the variables. The model in which inflation is considered as a dependent variable, and there is no long-term relationship between variables, suggests a 1% increase in the unemployment rate reduces the inflation rate by 0.32%. This result indicates that the Phillips Curve is valid for Turkey at that time.

When the unemployment rate is considered as a dependent variable, the existence of a long-run relationship among the variables included in the analysis would be determined.

As a result of estimating the coefficients of the long-run relationship between the variables with the FMOLS and DOLS methods, a 1% increase in the inflation rate appears to reduce the unemployment rate by 0.03%. Based on this result, economic policies can be created in the long run by using the relationship between inflation and unemployment rate for fulfilling price stability as the ultimate goal of monetary policy.

REFERENCES

- Altay, B., Tuğcu, C. T., & Topcu, A. G. M. (2015). İşsizlik ve enflasyon oranları arasındaki nedensellik ilişkisi: G8 ülkeleri örneği.
- Bayrak, M., & Kanca, O. C. (2013). Türkiye’de Phillips Eğrisi üzerine bir uygulama. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(3).
- Büyükakın, T. (2008). Phillips Eğrisi: Yarım yüzyıldır bitmeyen tartışma. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (39), 133-159.
- Ewing, B. T., & Seyfried, W. (2003). Modeling The Philips Curve: A Time-Varying Volatility Approach. *Applied Econometrics and International Development*. 3-2, 7-24.
- Furuoka, F. (2007). Does the “Phillips curve” really exist? New empirical evidence from Malaysia. *Economics Bulletin*, 5(16), 1-14.
- Hepsağ, A. G. A. (2009). Türkiye’de enflasyon ile işsizlik arasındaki ilişkinin analizi: Sınır testi yaklaşımı. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 59(1), 169.
- Herman, E. (2010). Inflation and unemployment in the Romanian economy. *Annals of the University of Petrosani Economics*, 10(2).
- Kuştepelı, Y. (2005). A comprehensive short-run analysis of a (possible) Turkish Phillips curve. *Applied Economics*, 37(5), 581-591.
- Mangır, F., & Erdoğan, S. (2012). Türkiye’de Enflasyon ile İşsizlik Arasındaki İlişki (1990-2011). *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 49(570), 77-98.
- Narayan, P. K. (2005). The saving and investment nexus for China: evidence from cointegration tests. *Applied economics*, 37(17), 1979-1990.
- Önder, A. Ö. (2009). The stability of the Turkish Phillips curve and alternative regime shifting models. *Applied Economics*, 41(20), 2597-2604.
- Öztürk, I., & Acaravci, A. (2013). The long-run and causal analysis of energy, growth, openness and financial development on carbon emissions in Turkey. *Energy Economics*, 36, 262-267.
- Öztürk, S., & Emek, M. L. (2016). 1997–2006 yılları nisan ve ekim ayları verileriyle Türkiye için Phillips eğrisi analizi. *Balkan Journal of Social Sciences Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10).
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326.
- Phillips, A. W. (1958). The relation between unemployment and the rate of change of money wage rates in the United Kingdom, 1861–1957. *Economica*, 25(100), 283-299.
- Samuelson, P. A., & Solow, R. M. (1960). Analytical aspects of anti-inflation policy. *The American Economic Review*, 50(2), 177-194.
- Uysal, D., & Erdoğan, S. (2004). Enflasyon ile işsizlik oranı arasındaki ilişki ve Türkiye örneği (1980-2002). *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1(6), 35-47.

Vredin, A. & Warne, A. (2000). Unemployment and inflation regimes. *Econometric Society World Congress Contributed Papers*.

Yılancı, V. & Aydın, M. (2016). Enflasyon ile işsizlik arasındaki ilişkinin varlığının sınanması. *International Congress on European Unions Relations, Economics, Finance and Econometrics (EUREFE'16) Bildiri Kitabı*, 1454-1464.

EXİMBANK ‘TEMİNAT MEKTUBU’ TOPLAMA BANKASI MI?

EXİMBANK IS ‘LETTER OF GUARANTEE’ COLLECTING BANK?

Yrd. Doç. Dr. Turgay GEÇER¹

Öz

Dış ticaret ülke ekonomileri için hayati önemi haizdir. Her ülke ihracatını artırmak ve dış ticaretini yönlendirmek ister. İhracat teşvik kredileri, ihracatı artırmak için kullanılan yöntemlerden biridir. Eximbank, düşük maliyetli kaynak bulmak ve ihracat yapan firmalara düşük maliyetli kredi vermekle görevlendirilmiş bir kamu bankasıdır. Günümüz şartlarında Eximbank, ihracat kredisi tahsisini banka teminat mektubu şartına bağlamıştır. İhracat yapan firmaların Eximbank ihracat kredisine erişebilmek için öncelikle banka teminat mektubu kredisine erişebilmeleri gerekmektedir. Eximbankın bu tercihiyle, ihracat kredisi verme ve toplam kredi maliyetini belirleme inisiyatifini dolaylı olarak banklara devrettiği ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Eximbank Kredileri, İthalat, İhracat.

JEL Sınıflandırması: E51, E60, F13, G31

Abstract

Foreign trade is vital for country economies. Every country wants to raise the exports and to conduct the foreign trade. Export incentive credit is one of tools to increase export. Eximbank is a state bank tasked to find the low-cost resources and to grant credits at low-cost. Currently, Eximbank makes conditional on the collateral of bank's letter of guarantee for allocating credits. Exporting companies need firstly to access the credit of bank's letter of guarantee for enabling to access the credit of Eximbank. It can be expressed that Eximbank indirectly transferred to the banks the initiative of granting export credit and determining the total costs of credits.

Keywords: Eximbank Credits, Importing, Exporting.

JEL Classification: E51, E60, F13, G31

GİRİŞ

Günümüzde globalleşmenin en somut şekli dış ticarettir. Coğrafi keşifler ve sanayileşme dış ticaret imkânlarını artırmış, dış ticaret ise kalkınmanın temel dinamiği olmuştur. ‘İhracata dayalı büyüme’ yaklaşımı ile ülkeler, sadece yurtiçi için değil yurtdışı için de mal ve hizmet üretmektedir. Özellikle katma değerli ürün ve hizmetlerle, ülkeler arası servet transferi imkânı ortaya çıkmaktadır. Yanı sıra ülkeler, sanayi gelişme ve ulusal kalkınma saikiyle ihtiyaç duydukları hammadde, malzeme veya ürünleri satın almakta, yani ithal etmektedir.

‘Ülkeler dış ticareten faydalanmak için iki temel sebepten dolayı dış ticarete atılır. İlk olarak tıpkı insanlar gibi ülkelerde birbirlerinden farklıdır. Bu farklılıkları kullanarak karşılıklı ticaret ile getirilerini en üst düzeye çıkarmaya çalışır. Ülkelerin doğal kaynaklara eşit oranda sahip olmamaları üretimlerinin farklılaşmasına ve ihtiyaç duyulan malların da dış ticaret yoluyla en uygun şekilde elde edilmesini gerektirmektedir. İkinci olarak ise dış ticaret sayesinde ülkelerin üretimlerinde ölçek ekonomilerinden daha etkin biçimde yararlanmalarına fırsat tanımaktadır.’ (Krugman ve Obstfeld, 2003, s. 10).

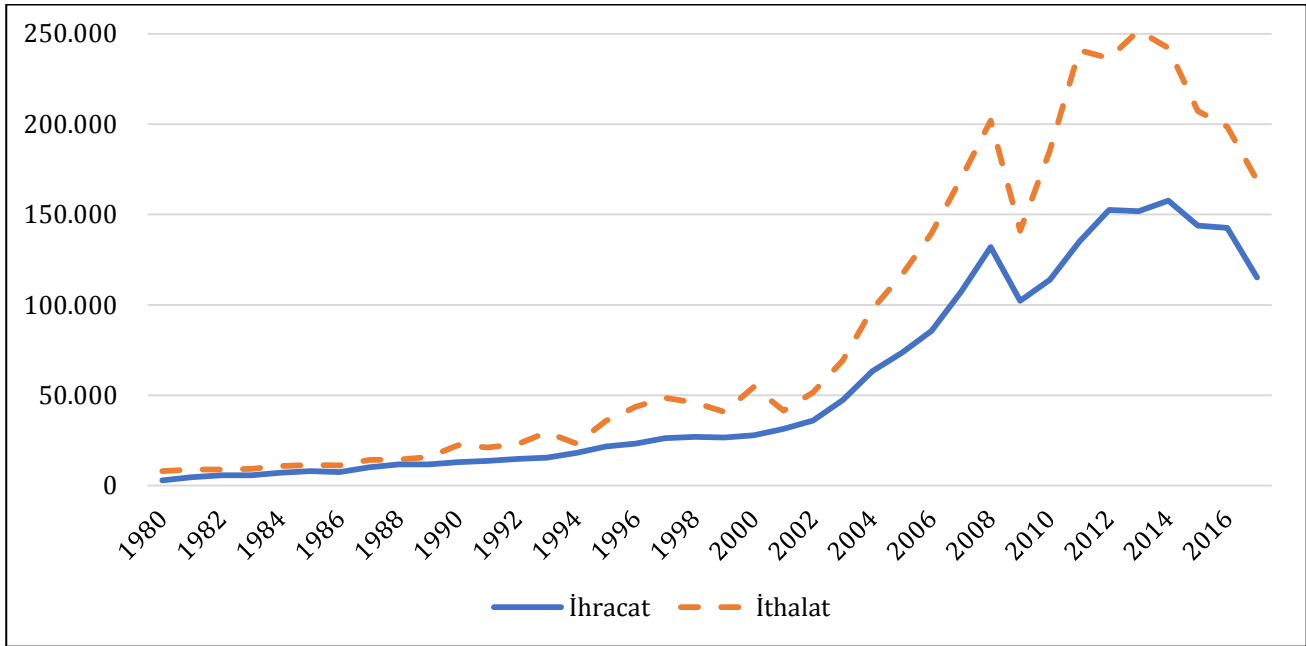
1. DIŞ TİCARETİN YAPISAL SORUNLARI

1.1. Dış Ticaret Açığı

1980’li yıllara kadar içe kapanık ve ithal ikameci bir ekonomik model uygulayan Türkiye, değişen sosyo-ekonomik koşullar neticesinde dışa açılma politikası izlemeye başlamıştır. 24 Ocak Kararları ile başlayan ihracata dayalı büyüme ve dünya ekonomisiyle entegrasyon politikası, dış pazarlara açılma süreci ile hız kazanmıştır. 1980 yılında 2,9 milyar \$ olan ihracat, 2016 yılı sonunda 142,5 milyar \$’a ulaşmıştır. Buna karşın, 1980 yılında 7,9 milyar \$ olan ithalat, 2016 yılı sonunda 198,6 milyar \$’a yükselmiştir. Ancak Türkiye’nin sürekli dış ticaret açığı ‘ithalat ile ihracat arasındaki negatif fark’ veren bir ülke olduğu gerçeği hiç değişmemiştir.

¹ İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, İşletme Bölümü, turgay.gecer@izu.edu.tr

Grafik 1. Türkiye'nin İhracat-İthalat Performansı (Milyar \$)

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

'Dış ticaret dengesi ise bir ülkedeki yerleşikler tarafından, başka ülkedeki yerleşiklere satılan mal ve hizmetler ile başka ülkelerden aldıkları mal ve hizmetlerin arasındaki farkı ifade etmektedir. Yani kısacası mal ve hizmet ithalatı ile mal ve hizmet ihracatı arasındaki farktır' (Eğilmez ve Kumcu, 2009, s. 246). 'Sürdürülebilir bir dış ticaret yapısı ise günümüzde uluslararası ticari sisteminde ithalatın kısıtlandırılmasından ziyade ihracatın artırılması ile elde edilmektedir.' (Altunyaldız, 2005, s. 20) 'Türkiye'de, son yıllarda artan ihracat kapsamında, yerli girdi kullanılmasına ve istihdamın artırılmasına yönelik politikalar önem kazanmaktadır. Türkiye'nin artan ihracatı ile gelir ticaret hadlerinde yarattığı olumlu gelişmenin sürdürülebilmesi, söz konusu politikaların etkili ve başarılı bir şekilde uygulanmasına bağlıdır. Türkiye'de 1980 sonrasında ekonominin dışa açılmasını sağlamak, kaynak dağılımında etkinliği arttırmak ve ülke içi pazarı uluslararası sistemle bütünleştirmek amacıyla dışa açık, ihracata yönelik politikaların uygulamaya başlanmasıyla 1983'ten sonraki yıllarda ihracat gelirlerinde önemli bir artış gerçekleşmiştir.' (Varol, 2003, s. 160).

Grafik 1'de Türkiye'nin tüm ihracat-ithalat performansı görülmektedir. 1980'li yıllarda yaşanan stratejik dönüşüm oldukça belirgindir. Dış ticaret açığını yönetmek için iki temel strateji söz konusudur. Bunlardan ilki ithalatı sınırlandırmak ve ikincisi ise ihracatı artırmak.

1.2. Para Cinsine Göre İhracat-İthalat

Türkiye'nin dış ticaret faaliyetlerini başta Euro, ABD Doları (Dolar-\$) olmak üzere İsviçre Frangı, Japon Yeni, İngiliz Sterlini, Türk Lirası olmak üzere çok çeşitli para cinsi üzerinden gerçekleştirilmektedir. Ancak tüm dış ticaret faaliyetlerinde Euro ve Dolar ağırlığı aşikârdır. 2016 yılı itibarıyla, toplam ihracatın %90,8'i Euro ve Dolar bazında gerçekleştirilmiş ve ithalatın %91,4'ü Euro ve Dolar bazında yapılmıştır. İhracat ve ithalat rakamları mukayese edildiğinde, 2016 yılı sonu itibarıyla toplamda 56 milyar \$ açık pozisyon riski olduğu görülmektedir (Tablo 1). Eximbank'ın; firmaların ihracat ile ithalat faaliyetleri nedeniyle maruz kaldıkları kur ve parite risklerini yönetmesi, firmalarının risklerini hedge etmesi, en azından ithalatı yapılan mal ve hizmet ödemelerinin Türk Lirasına dönüştürülmesi mümkündür.

Tablo 1. Para Cinsine Göre İhracat-İthalat (Milyar \$)

İhracat	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017-10
EUR	54,8	64,4	72,6	69,2	70,0	64,2	68,7	61,3
USD	51,7	62,0	70,2	71,9	74,7	67,9	60,7	50,6
TL	2,6	3,4	4,5	5,4	6,7	6,1	7,9	12,2
Diğer	4,7	5,1	5,2	5,3	6,2	5,6	5,2	4,7
İthalat	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017-10
EUR	62,4	78,8	71,5	77,1	72,6	68,2	70,3	61,0
USD	114,0	150,2	151,9	160,0	153,8	122,4	111,3	110,4
TL	5,8	7,6	9,5	11,4	12,4	13,6	14,3	15,2
Diğer	3,3	4,3	3,7	3,2	3,4	3,1	2,8	3,6

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

1.3. Ödeme Şekillerine Göre İhracat-İthalat

Dış ticarete ödeme şekillerinin genel başlıkları; akreditif, mal mukabili, vesaik mukabili ve peşin ödeme şeklinde kategorize edilebilir. (Tablo 2) Yanı sıra akreditif; peşin akreditif, vadeli akreditif ve kabul kredili akreditif gibi alt başlıklara ayrılmaktadır. Ödeme şekilleri noktasında, ihracatın en riskli ödeme şekli olarak kabul edilen mal mukabili şeklinde yapılırken, en az riskli olan peşin ödeme şekli ile ithalat yapılması, dış ticarete Türkiye'nin ödeme şekillerini belirlemede etkin olmadığı, ihracatın ithalata olan bağımlılığı nedeniyle ihracat ve ithalat yapılan ülkelerin karar verici olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 2. Ödeme Şekillerine Göre İhracat-İthalat (Milyar \$)

İhracat	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017-10
Mal Mukabili	67,5	81,4	87,3	93,8	102,8	95,0	94,9	81,6
Peşin	8,8	9,7	21,9	15,1	14,9	13,9	15,5	18,1
Vesaik Muk.	21,0	24,6	24,4	25,9	24,2	21,4	20,6	17,5
Akreditif	14,5	17,0	16,9	14,7	13,7	11,8	9,8	9,4
Diğer	2,1	2,2	2,0	2,3	1,9	1,7	1,7	2,3
İthalat	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017-10
Mal Mukabili	34,7	42,9	70,7	77,8	71,5	68,8	81,5	86,3
Peşin	95,4	111,4	108,0	117,6	119,3	95,3	77,5	63,7
Vesaik Muk.	15,0	17,4	15,0	15,5	14,9	10,7	9,0	8,1
Akreditif	32,7	60,1	35,1	33,6	29,1	24,7	21,0	20,6
Diğer	7,7	9,0	7,7	7,1	7,3	7,7	9,5	11,2

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

1.4. İhracatın İthalata Bağımlılığı

İhracatın ithalatı karşılama oranı ortalama %60 seviyelerinde seyretmekte, Türk dış ticaretinin ithalata bağımlılığı yapısal bir sorun oluşturmaktadır. İhracatta ara malı bağımlılığı yüksek bir ülke olarak Türkiye ekonomik büyümenin hız kazandığı dönemde ihracatını arttırdıkça ithalatını mutlak olarak daha fazla arttırmakta, bu durum da cari açığı büyütmektedir. (Kutlay, 2012, s. 115) *İhracat ile ithalat arasındaki güçlü tek yönlü ilişki, Türk imalat sektörünün ithal ara malı üzerindeki güçlü bağımlılığına bağlı olarak, Türkiye'nin ihracatındaki artışların ithalatta paralel artışlarla sonuçlandığını göstermektedir.* (Kösekahyaoglu, 2006, s. 251) *Türkiye ekonomisinde genel olarak mal ve hizmet ithalatının her zaman ihracatından daha fazla olduğu bir yapı mevcut olmaktadır. Özellikle ara malları üretiminde ithalata olan bağımlılık bu dengesizliğe neden olmaktadır* (Yılmaz ve Karataş, 2009, s. 57).

Türkiye'nin mevcut ekonomik yapısı ihracata dönük üretim olmakla birlikte bu üretimin gerçekleşmesi ise büyük ölçüde ithalata bağımlıdır. Bu noktada, ihracatın ithalata bağımlılığı, ihracat arttıkça ithalatın artması durumu söz konusudur. İhracatı artırmak amacıyla verilen teşvikler, dolaylı olarak ithalatın artmasına neden olmaktadır. Kritik nokta, bu fasit dairenin kırılması, ithalata dayalı olmayan ihracatın yapılandırılmasıdır. Katma değeri yüksek malların ihracatı önemlidir. Katma değerli mal ihracatı için ise katma değerli mal üretimi ve bunu sağlayacak teknolojik dönüşüm gerekmektedir.

2. EXİMBANK

Türk Eximbank, 31.03.1987 tarih ve 3332 sayılı Kanunun Bakanlar Kurulu'na verdiği, Devlet Yatırım Bankası'nı mal ve hizmetlerin ithalat ve ihracatı ile yurt dışı müteahhitlik hizmetlerinin, dış yatırımların ve yurt içi yatırım malı imalat ve satışının kredilendirilmesi, finansmanı, desteklenmesi, sigorta ve garanti edilmesi konularında yeniden düzenleme yetkisine istinaden, 87/11914 sayılı Kararname ile belirlenen esaslar dahilinde; Devlet Yatırım Bankası'nın özel hukuk hükümlerine tabi bir Anonim Şirket haline dönüştürülmesi ile kurulmuştur. Türk Eximbank uluslararası sınıflandırmaya göre resmi destekli ihracat finansman kuruluşu olarak 1987 yılında faaliyete geçmiş ve 1988 yılı başında programlarını fiilen uygulamaya başlamıştır. Türk Eximbank, Türkiye'de ihracatın kurumsallaşmış tek asli destek unsuru olarak, ihracatın desteklenmesine yönelik politikalarda özel bir öneme sahiptir. (Eximbank, 2016, s. 20)

Eximbank aşağıda listelenen başlıklarda ihracat teşviki vermektedir.

Kısa Vadeli İhracat Kredileri

- Reeskont Kredisi
- Sevk Öncesi İhracat Kredileri
- İhracata Hazırlık Kredileri
- Dış Ticaret Şirketleri İhracat Kredisi
- KOBİ İhracata Hazırlık Kredileri

- *Sevk Sonrası Reeskont Kredisi*
- Orta-Uzun Vadeli İhracat Kredileri*
- *İhracata Yönelik İşletme Sermayesi Kredisi*
- *İhracata Yönelik Yatırım Kredisi*
- *Marka Kredisi*
- *Avrupa Yatırım Bankası Kredisi*
- *Yurt Dışı Mağazalar Yatırım Kredisi*
- *Özellikli İhracat Kredisi*
- *Gemi İnşa ve İhracatı Finansman Programı*
- Döviz Kazandırıcı Hizmetler Kapsamındaki Krediler*
- *Turizm Kredisi*
- *Uluslararası Nakliyat Pazarlama Kredisi*
- *Yurtdışı Müteahhitlik Hizmetleri Teminat Mektubu Programı*
- *Yurtdışı Müteahhitlik Hizmetleri Köprü Kredisi*
- *Döviz Kazandırıcı Hizmetler Kredisi*
- *Yurt Dışı Fuar Katılım Kredisi* (Eximbank, 2017)

'Genel bir ifadeyle ihracat teşvikleri, ihracatçının, ihraç edeceği malın üretim öncesinden başlanarak üretim, pazarlama ve nihai tüketiciye ulaşma sürecinde çeşitli yöntemlerle özendirilmesidir' (Ersungur ve Yalman, 2009, s. 82). 'İhracat teşvikleri dar ve geniş anlamda olmak üzere iki şekilde ele alınabilir. Dar anlamda ihracat teşvikleri, ihracat sübvansiyonlarını kapsamaktadır.' (İnci ve Şahbazov, 2000, s. 177). 'Geniş anlamda ise; ihracatçıların ihracatta karşılaştıkları güçlükleri ortadan kaldıracak ve satışlarını geliştirmek için dinamik bir sistem kurmalarına yardımcı olacak bütün düzenlemeleri içerir.' (Uzay ve Uzay, 2004, s. 186).

Eximbank verdiği bütün ihracat teşvik kredileri için gayri nakdi kredi limit tahsis edilen yurtiçi veya yurtdışı bankalar tarafından verilen 'devredilebilir dövizli nakit kesin teminat mektubu' (Eximbank, 2013) kabul etmektedir. Genel kural olarak, Eximbank, banka teminat mektubu getirebilen firmalara ihracat kredisi vermektedir. İhracat kredilerini sadece ihracatın artırılması için değil, ihracat hacminin muhafazası için de gereklidir. Eximbank'ın bugünkü uygulamasının arkasında, kredi riskine katlanmak, yaygın şube ağı ve teknik personel istihdam etmek yerine, bankaları aracı olarak kullanarak ihracat yapan firmalara ulaşma stratejisi yattığı düşünülmektedir. Kredi riski maliyetleri ile operasyonel maliyetleri ihracat yapan firmalara yansıtmak yerine, teminat mektubu maliyeti şeklinde somutlaşan aracılık maliyetini ihracat yapan firmaların katlanmasını daha etkin bulunmaktadır. Eğer katlanılacak kredi riski ve operasyonel maliyetler, aracılık maliyetlerinden daha yüksek ise bu strateji makul kabul edilebilir. Eğer katlanılacak maliyetler, aracılık maliyetlerinden daha düşük ise bu strateji tartışılmalıdır. Teorik olarak yurtdışı firmaların analizine dayalı ihracat sigortası yapılabileceği, ihracat sigorta limiti, süresi ve maliyeti belirleneceği aşikârdır. Yukarıda ifade edildiği üzere, operasyonel maliyetleri gerekçesi ile yurtiçinde örgütlenme faaliyeti tartışırken, ihracat yapılan firmaların nasıl analiz edildiği ve bu firmalardan olan alacakların nasıl sigortalandığı hususları dikkat çekmektedir.

Bu noktada, Eximbank'ın ağırlıklı olarak banka teminat mektubu (gayri nakdi kredi) karşılığı ihracat kredisi vermesinin problematikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Bankalar, ihracat yapan firmalardan uygun gördüklerine teminat mektubu (gayri nakdi kredi) limit tahsis etme salâhiyetine sahiptir. Stratejik olarak desteklenmesi gereken 'ihracat yapan firmaların' ihracat kredisine erişebilmek için öncelikle gayri nakdi kredisine (teminat mektubu limitine) erişmesi gerekmektedir. Bu durum, Eximbank'ın hangi ihracat yapan firmayı teşvik edeceğini belirleme inisiyatifi dolaylı şekilde bankalara devrettiği gibi bir görünüm ortaya koymaktadır.

2. Bankalar belirledikleri teminat mektubu limitleri ile ihracat yapan firmaların ne kadar ihracat teşvik kredisi alabileceğini belirleme inisiyatifi de ellerinde tutmaktadır. Örneğin 100 milyon \$ ihracat kredisine ihtiyaç duyan bir firmaya, sadece 10 milyon \$ teminat mektubu limiti verilmesi halinde 10 milyon \$ ihracat kredisi tahsis edebilir. Stratejik olarak desteklenmesi gereken ihracat yapan firmalar veya ihracat malları özelinde, yetersiz ihracat kredisi ihtimali irdelenmelidir.

3. İhracat kredisine erişim için bankalar tarafından tahsis edilen teminat mektubu kredisinin toplam maliyeti önem arz etmektedir. Günümüzde teminat mektubu kredisi komisyon ücreti yıllık %4-%0 arasında değişebilmektedir. İhracat kredi maliyeti ne kadar düşük olursa olsun, bankalar bu maliyetleri ilave teminat mektubu komisyonu (yıllık %4) ile alınan diğer ücret ve komisyonlarla yükseltme ihtimâli söz konusudur. Örneğin, yıllık %8 faiz oranı üzerinden ihracat kredisi alabilen bir firmanın ilave yıllık %4 teminat mektubu komisyonu ile toplam kredi maliyeti %12 oranına ulaşabilir.

4. İhracat kredisine erişim için bankalar tarafından tahsis edilen teminat mektubu kredilerinin teminat şartları da dikkate alınmalıdır. İhracat yapan firmalar ihracat kredisine erişebilmek için almak zorunda oldukları teminat mektubu kredisine erişim için koşulları ağır teminatları bankalara vermek zorunda kalabilir.

Gayrimenkul ipoteki, nakit blokaji vb. şartlar ileri sürülebilir. Bu teminatların temini ve tesisi için ilave maliyetler söz konusudur.

5. İhracat kredisine erişim imkânı sağlayan bankaların, dış ticaret işlem komisyonları, döviz alış-satış farkları gibi ilave gelir imkânları da hesaplamalarda önem arz etmektedir. Yanı sıra iştiraki veya anlaşmalı sigorta firmaları üzerinden ihracat sigortası, nakit blokaji, ortalama mevduat bakiyesi koşulu, bireysel kredi, kredi kartı, kurumsal kredi kullanım performansı gibi bankaların diğer kredi ürünleri kullanım zorunluluğu ve bunlar için katlanılan ilave maliyetler ihracat yapan firmaların karşılaşılabilecekleri koşullar arasındadır.

Daha yüksek miktarda ihracat kredisi vermenin dış ticaret kompozisyonunu şekillendirmek için yeterli olmadığı göz ardı edilmemelidir. Dış ticaretin yapısal sorunları olan ihracatın ithalata bağımlılığı ve ortaya çıkan fasit daire, katma değerli mal ihraç etmek için katma değerli mal üretme gereği, dış ticaretin para cinsi, mal grupları, teslim ve ödeme şekilleri ile bölgeler bazında yönlendirilmesi hususları göz önünde bulundurulmalıdır.

SONUÇ

Türkiye, mevcut dış ticaret kompozisyonu nedeniyle, ihracatını ne kadar artırsa artırsın sürekli dış ticaret açığı vermeye devam eden bir ülke konumundadır. İhracatın ithalata bağımlılığı, dış ticarete Euro ve Dolar ağırlığı, ihracatın çoğunlukla mal mukabili, ithalatın akreditif ve peşin ödeme şekillerinde yapılması, ihracatın FOB ve ithalatın CIF teslim şekilleri üzerinden gerçekleşmesi, ihracatta Avrupa, Ortadoğu ile komşu ülkelerin ve ithalatta ise Avrupa ve Uzak Doğu'nun ağırlığı önem arz etmektedir. Bu nedenle Eximbank, sadece ihracatı teşvik eden banka (export bank) fonksiyonunu değil, ticari unvanına yakışır şekilde, ihracatın ithalata bağımlılığın azaltan, dış ticaretin genel kompozisyonu şekillendiren, ihracatı ve ithalatı yönlendiren stratejileri belirleyen ve uygulayan '*ihracat-ithalat bankası*' (export-import bank) fonksiyonunu yerine getirmesi beklenir.

Eximbank, ihracat ve ithalat yapan firmaların kur ve parite risklerini yönetmek, firmaların döviz bazında ödeme yükümlülüklerini Türk Lirası bazına indirgemek ve dış ticaret açığının döviz etkisini minimize etmek amacıyla '*hedging bankası*' rolü üstlenebilir. Bu sayede dış ticarete Euro ve Dolar ağırlığı azaltılırken, dış ticaretin Türk Lirası bazında yapılması stratejisi için bir adım atılabilir. Yanı sıra Eximbank'ın kaynak ihtiyacı ve kaynak çeşitliliği için; (a) en azından kamusal mevduat kaynaklarına erişimini kolaylaştırmak adına '*mevduat bankası*' fonksiyonu ile (b) ihracat ve ithalat yapan firmaların tüm dış ticaret işlemlerine (akreditif, vesaik mukabili, mal mukabili, sigorta ve navlun ödemesi vb.) aracılık hizmetleri sağlayan ve bu vesileyle bankacılık hizmet geliri elde eden '*dış ticaret bankası*' (foreign trade bank) fonksiyonunu yerine getirebilir.

Eximbank'ın geliştireceği '*içsel kredi derecelendirme modeli*' (internal rating model) sayesinde ihracat yapan firmaların kredi limiti, teminat şartları ve kredi kullanım koşullarını kendisi belirleyebilir. Bu sayede stratejik olarak desteklenmesi gereken ihracat yapan firmalarla doğrudan temas kurulması, gerekli ihracat teşvik kredisinin tahsisi, sadece banka teminat mektubu şartı olmaksızın genel kredi sözleşmesi (açık kredi) ve ihracat alacağının temliki gibi makul teminatları içeren bir sisteminin geliştirilmesi, toplam kredi maliyetinin düşürülmesi gibi birçok rasyonel işlemler yapılabilir.

Özetle, ihracat yapan firmalar, Eximbank tarafından sağlanan ihracat teşvik kredisine erişim için banka teminat mektubu kredisine erişmek zorunda bırakılmamalı, maliyetli ve meşakkatli bürokratik süreçleri aşmak durumunda kalmamalıdır. Eximbank, '*ver banka teminat mektubunu, al ihracat teşvik kredisini*' kolaylığından kurtulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Altunyalđız, Z. (2005). İhracatın örgütlenme modelleri, *Dış Ticaret Durum Dergisi*, 58, 10–30.
- Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2009). *Ekonomi politikası*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Ersungur, M. ve Yalman, N. İ. (2009). Ekonomik Kalkınma ve İhracat Teşvikleri: Sivas İlinde Bir Uygulama, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(1), 81–98.
- Eşiyok, B. A. (2012). Türkiye ekonomisinde cari açık sorunu ve nedenleri, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 49(569), 63–85.
- Eximbank, (2013). Erişim adresi: <http://www.eximbank.gov.tr/dosyalar/krediler/11-rk/rkue00-ue.pdf>
- Eximbank, (2016). Erişim adresi: http://www.eximbank.gov.tr/dosyalar/kurumsal/FaaliyetRaporlari/Eximbank_FaaliyetRaporu_2016.pdf
- Eximbank, (2017). Erişim adresi: <https://www.eximbank.gov.tr/TR,138/krediler.html>
- İnci, A. ve Şahbazov, R. (2000). Globalleşme sürecinde teşviklerin yeri ve önemi: avrupa birliği ve türkiye açısından genel bir değerlendirme, *Vergi Dünyası*, 227, 142–153.
- Kösekahyaoğlu, L. (2006). Test of export-led growth hypothesis: a comparative analysis on Turkey and newly developing countries, *Business: Theory and Practice*, VII(4), 243–253.
- Krugman, P. R. ve Obstfeld, M. (2003). *International economics: theory and policy*, 6. Edition, New York: Addison Wesley World Student Series (4).
- Kutlay, M. (2012). Yeni türk dış politikasının ekonomi politiğı: eleştirel bir yaklaşım, *Uluslararası İlişkiler*, 9(35), 101–127.
- Saçık, S. Y. (2010). Türkiye'de cari işlemler açığı sorunu ve borçlanma ilişkisi, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(2), 113–120.
- Uzay, N. ve Uzay, Ş. (2004). Türkiye'de mobilya sektörünün ihracat potansiyeli ve ihracat teşviklerinin etkinliğı: kayseri mobilya sanayiinde uygulama, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(3–4), 181–199.
- Varol, G. M. (2007). Cumhuriyetin 80. yılında 1923–2003 türk dış ticaretinin gelişiminin kısa tarihçesi, *Dış Ticaret Dergisi*, Özel Sayı–Ekim 153–170.
- Yılmaz, A. ve Karataş, T. (2009). Türkiye ekonomisinde 2001 krizi sonrası süreçte cari işlemler açığının nedenleri üzerine bir inceleme, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 27(2), 69–96.

BATI AKDENİZ BÖLGESİ DIŞ TİCARETİNDE MEVSİMSEL FARKLILAŞMA: FRIEDMAN ANALİZİ

SEASONAL DIFFERENCES IN FOREIGN TRADE IN THE WESTERN MEDITERRANEAN REGION: FRIEDMAN ANALYSIS

Yrd. Doç. Dr. Hakan TUNÇ¹

ÖZ

Batı Akdeniz Bölgesi Türkiye ihracatının sadece yüzde birini gerçekleştirmektedir. Bu çalışmanın amacı Batı Akdeniz Bölgesi ihracat ve ithalatında, istatistiksel olarak anlamlı mevsimsel bir farklılığın varlığını, Friedman testi yardımıyla tespit etmektir. Her üç il ihracatında mevsimsel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilirken, Isparta ve Burdur illeri ithalatında mevsimsel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiş Antalya ili ithalatında mevsimsel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Çalışma, göstermiştir ki Batı Akdeniz Bölgesinde, dış ticarete zaman serileri kullanılarak uygulamalı bir çalışma yapmak isteyen araştırmacılar sağlıklı sonuçlar alabilmek için veri setini mevsimsellikten arındırmalıdır. Ayrıca politika yöneticileri de bölge dış ticaretinin gelişimi için politika uyguladıklarında mevsimsel farklılıkları dikkate almalıdırlar.

Anahtar Kelimeler: Batı Akdeniz Bölgesi, Dış Ticaret, Friedman Analizi,
Mevsimsel Farklılaşma

JEL Sınıflandırması: F1, F16, F17, R1, R11.

ABSTRACT

West Mediterranean region, realized that only one percent of Turkey exports. The purpose of this study is to determine that a statistically significant seasonal difference in the export and imports of the Western Mediterranean Region used by the Friedman test. For all tree city export seasonally when significant difference was detected, no significant seasonal differences in the imports of Isparta and Burdur were detected, A seasonally significant difference was detected in the imports of Antalya city. The study showed that in the Western Mediterranean Region, Researchers who want to do an applied study using time series in foreign trade, for get good results, the data set should be seasonally adjustment. In addition, policy makers should control seasonal differences when implementing policies for the development of the region's foreign trade.

Keywords: West Mediterranean Region, Foreign Trade, Friedman Analysis,
Seasonal Differences

Jel Classification: F1, F16, F17, R1, R11.

¹ Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İİBF, Bankacılık ve Finans Bölümü, htunc@mehmetakif.edu.tr.

1. GİRİŞ

Yeni ekonomi okulları, makro iktisadi politikaların yanında bölgesel iktisat politikaları uygulamanın da ekonomik büyüme ve kalkınma sürecinde olumlu katkı sağlayacağını savunmaktadır. Bölgesel kalkınma politikalarında öncelikle ülke içerisinde az gelişmiş bölgelerin tespit edilip, daha sonra bu bölgelerin az gelişmişlik nedenleri araştırılmalıdır. Bölgenin az gelişmişlik nedenleri belirlendikten sonra bölgenin yetenekleri doğrultusunda iktisat politikaları uygulayıp, ülke içerisindeki bölgesel gelişmişlik farklılıkları giderilmelidir. Bu farklılıkların giderilmesinde öncelikli görev Keynes 'yen bir anlayışla devlete düşmektedir.

Bölgesel kalkınma politikalarının başarılı olabilmesi için öncelikle bölgenin coğrafi yapısı incelenmeli ve ticaret serbestliği ile gelen taşıma maliyetlerindeki azalma ve hedef pazarlara yakınlaşmanın devlet tarafından kolaylaştırılması gerekmektedir. Devlet bu süreçte az gelişmiş bölgedeki firmaların gelişmiş bölgelere yakınlaşmasında ve rekabet etmesinde teşvikler yoluyla müdahale etmelidir(Tusiad,2008:35). Ayrıca devlet bölgede yaptığı faaliyetlerle bölgedeki yeni girişimcileri ve firmaları cesaretlendirip, duygusal bir motivasyon sağlamalıdır(Tusiad,2008:36). Bölgenin gelişiminde mümkün olduğu kadar çok yerel kaynakların kullanılması ekonomide pozitif dışsallık yaratması ve bölgedeki beşeri sermaye yapısını güçlendirmesi açısından oldukça önemlidir. Az gelişmiş bölgelerin yaşadığı önemli sorunlardan biri olan yenilikçi ekonomi anlayışı ve teknolojik gelişme bölge aktörlerinin devlet tarafından desteklenmesiyle, hızlanacaktır.

Bölgesel iktisat politikalarının başarılı olabilmesi için önemli faktörlerden biri de bölge ekonomisinin yapısı ve zaman içerisindeki eğilimleridir. Bölgeye zaman içerisinde bir bütün olarak bakmak, mevsimler hatta aylar itibariyle bir ayırım yapmamak uygulanan bölgesel iktisat politikalarının beklenen sonuçlarında sapmalara neden olabilir. Uygulanan politikalarda beklenen etkilerde ki sapmalar devlete ekstra maliyet getirirken kamu bütçesinde de bir dengesizliğe yol açabilmektedir. Bu çalışmada Batı Akdeniz bölgesinin ihracat ve ithalatındaki istatistiksel olarak anlamlı mevsimsel farklılıkların varlığı incelenecektir. Mevsimsel duyarlılığın en çok gözüktüğü sektör dış ticaret sektörüdür. Türkiye gibi yüksek cari açık veren ve ara malı cinsinden kısmen dışa bağlı olan ülkelerde dış ticaret sektörünün yapısı mevsimsel kırılma incelemeleri yapılmadan, dış ticaret politikası uygulamaları başarısızlıkla sonuçlanabilmektedir.

2. MEVSİMSELLİKTEN ARINDIRMA VE DIŞ TİCARET SEKTÖRÜ

Dış ticaret sektörü ile ilgili uygulamalı akademik çalışmalarda daha çok zaman serileri kullanılmaktadır. Zaman serisi bir değişkenin önceden belirlenmiş zaman dilimleri içerisinde aldığı değerlerin değişimini gösteren veri setidir(Güriş, Çağlayan, Güriş,2011:6). Zaman serileri kullanılarak bir katsayı tahmini yapılırken mevsimsel kırılmaların belirlenmesi ve mümkünse yok edilmesi katsayı tahminini güçlendirir(Alper, Araboa:2001:2). Çünkü mevsimsel etki arındırılırsa değişken üzerinde ek bir hareket oluşur ve mevsimsellik etkisinin bağımlı ve bağımsız değişken üzerindeki etkisi aynı değildir (Alper, Araboa:2001:3). Bir zaman serisinde mevsimsel kırılmanın varlığı test edilmek isteniyorsa öncelikle veri setinin grafiği incelenmelidir. Mevsimsel etkinin yüksek olduğu zaman serilerinde hata terimlerinin arasındaki ilişkinin yüksek çıkması beklenebilir (Bozkurt,2013:9).Mevsimsel etkinin tespit edilebilmesi için parametrik olmayan test olan Friedman testi kullanılabilir. Testin formülü aşağıdaki gibidir.

$$[12 \div nk(k + 1) \sum_{i=1}^k Ri^2] - 3n(k + 1) \quad (1)$$

g=Gözlem sayısı

k=Koşul sayısı

Ri=Koşulların toplamı

Bu formül yardımıyla elde edilen test istatistiği ki-kare dağılımı kullanılarak analiz edilir. Hesaplana ki-kare değeri tablo değerini aşarsa kruskal wallis testinde olduğu gibi mevsimsel bir kırılma olduğuna karar verilir (Bozkurt,2013:11). Ayrıca TRAMO-SEATS ve X-12- ARIMA gibi yöntemlerde Eviews gibi ekonometri programları yardımıyla kullanılabilir(Demirhan, 2016:474). Ülkemizde Türkiye İstatistik Kurumu dış ticaret verilerini TRAMO SEATS yöntemi ile mevsimsellikten arındırmaktadır(www.tuik.gov.tr/indir/m_t_metaveri/dti_mv.pdf, 2017:7).

Yapılan çalışmalarda TRAMO/SEATS yönteminin X-12-ARIMA yöntemine göre Türkiye'nin dış ticaret verilerinin mevsimsellikten arındırılmasında daha iyi sonuçlar verdiği anlaşılmıştır(Uslu, Polat,2010:3117). Zaman serilerinde mevsimsel etkiden arındırmanın temel amacı veri setinin gerçek eğilimini tespit etmektir. Eğer verinin gerçek yönünü tespit edemezseniz politika etkinliği konusunda başarı şansınız azalır (Demirhan, 2016:473). Bir veri seti mevsimsellikten arındırıldıktan sonra verinin trendi değişmemelidir(Yolsal, 2010:256).

Mevsim etkisinden en çok etkilenen sektörün dış ticaret sektörü olduğu söylenebilir(Uslu, Polat,2010:3117). Bunu birçok nedeni mevcuttur. Aşağıda dış ticaret sektörünün mevsime olan duyarlılığının nedenleri maddeler halinde yorumlanmıştır.

- İhracat sektörünün dış dünya talebiyle ilişkili olması ve dış dünya talebinin gelir, kültür, zevk ve tercihler gibi nedenlerle mevsimsel farklılık oluşturması ihracatta mevsimsel farklılıklara neden olabilmektedir.
- İhracat sektörünün üretim sektörü ile ilişkili olması ve üretim sektörünün girdi mallarının mevsimlere duyarlı olması ihracatta mevsimsel farklılıklara neden olmaktadır. Ülke ihracatında tarımsal ürünlerin ve gıda ürünlerinin yoğun olması mevsimsel bağımlılığı etkileyen önemli nedenler arasındadır.
- İhracat sektörünün döviz kuru ile ilişkili olması ve yüksek cari açık veren ülkelerde daha çok dalgalı kur rejiminin tercih edilmesi, ihracatta mevsimsel farklılıklara neden olabilmektedir.
- İhracat sektörünün uluslararası siyaset ile ilişkili olması ve uluslararası siyasette ilişkilerin volatilitesi ihracat sektöründe mevsimsel bağımlılığı artırmaktadır.
- İhracat sektörünün lojistik sektörü ile ilişkili olması ve lojistik sektörünün doğal yollarla mevsimlere duyarlı olması nedeniyle ihracat sektörünün mevsimsel duyarlılığını artırmaktadır.
- İthalat sektörü iç talep ile alakadar olması ülke içerisindeki konjonktürel dalgalanmaların sektörün mevsimsel duyarlılığını artırmaktadır.

- Ülke ekonomisi tarım, inşaat, turizm ve gıda sektörü gibi mevsime duyarlı sektörlerden oluşmaktaysa bu sektörlerin yaratacağı iç talebe bağlı olarak mevsimsel duyarlılık artmaktadır.

- İthalat sektörü de ihracat sektöründe olduğu gibi uluslararası siyasi gelişmelere çok duyarlı olup, siyasi ilişkilerden kaynaklanan hareketlilik sektörün mevsime olan duyarlılığını artırmaktadır.

Sonuç itibariyle dış ticaret sektörünün mevsime duyarlı olduğu ve dış ticaret ile ilgili yapılan çalışmalarda mevsim etkisinden arındırarak çalışmaya devam etmek gerekmektedir. Aslihan Atabek 2016 yılında yaptığı dış ticaret istatistiklerinde mevsimsel anomaliler başlıklı çalışmasında Türkiye’de 2004-2015 dönemine ait günlük veriler kullanılarak dış ticaret istatistiklerinde takvim etkisi kaynaklı önemli dalgalanmalar olduğunu saptamıştır(Demirhan, 2016:483).Ayrıca Türkiye’de ara malı ithalatında dalgalı bir seyir izlenmesinin nedenini mevsimsel farklılaşmaya bağlayan çalışmalar vardır(Yalçınkaya, Çılbant, Özçalık, 2009:125).

3. BATI AKDENİZ BÖLGESİ DIŞ TİCARET YAPISI

Batı Akdeniz Bölgesi Isparta, Burdur, Antalya illerinin bir arada olduğu bölgeye verilen addır. Bölge, 2015 yılı verilerine göre Türkiye ihracatının %1’ini gerçekleştirmektedir. En çok ihracat yapılan fasıl yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular olup en çok ihracat yapılan ülke Rusya’dır. En çok ithalat yapılan fasıl hava taşıtları uzay taşıtları ve aksam ve parçaları olup en çok ithalat yapılan ülke ABD’dir(BAKA², 2016:4-36).

Tablo 1. Batı Akdeniz Bölgesi İhracat Rakamları (2002-2015 Milyon Dolar)

Yıllar	Isparta	Büyüme (%)	Burdur	Büyüme (%)	Antalya	Büyüme (%)
2002	57.576.093	-	15.574.948	-	165.989.350	-
2003	70.027.432	22%	20.896.245	34%	324.990.267	96%
2004	79.146.699	13%	29.241.470	40%	457.829.376	41%
2005	81.343.422	3%	46.125.156	58%	396.314.624	-13%
2006	82.603.865	2%	53.718.895	16%	437.115.292	10%
2007	93.681.717	13%	90.700.502	69%	650.608.966	49%
2008	88.021.515	-6%	189.524.163	109%	724.563.219	11%
2009	74.675.460	-15%	161.562.591	-15%	655.414.065	-10%
2010	128.928.215	73%	195.238.749	21%	864.215.958	32%
2011	141.902.954	10%	166.938.270	-14%	961.010.841	11%
2012	155.031.206	9%	150.369.638	-10%	977.894.778	2%
2013	133.870.560	-14%	207.575.811	38%	1.047.252.766	7%
2014	137.243.667	3%	194.945.484	-6%	1.032.681.507	-1%
2015	131.226.856	-4%	209.438.857	7%	943.344.688	-9%

Kaynak: Yazar tarafından TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde bölgenin en çok ihracat yapan ili Antalya en az ihracat yapan ili Burdur olarak gözükmektedir. Isparta için İhracat rakamları incelendiğinde

² Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı

2002 ile 2015 yılı arasında 2,3 kat Burdur için 13 kat Antalya için ise 6 kat artış olduğu gözükmektedir. Bu rakamlar tek başına bölge ihracatını analiz etmede yeterli olmasa da kısmi bir analizle bölge ihracatında bir gelişme olduğunu söyleyebiliriz.

Bölgenin İthalatı incelendiğinde 2015 yılında Isparta ilinde 48 milyon dolar, Burdur ilinde 33 milyon Dolar, Antalya ilinde ise 977 milyon dolar ithalat gerçekleşmiştir(TUİK, 2017). 2009 yılında bölgede ciddi ithalat azalışları yaşanmıştır. Bu azalışın nedeni ise 2008 yılında ABD merkezli yaşanan finansal kriz olduğu ifade edilmektedir (BAKA, 2014: 21). Batı Akdeniz Bölgesi illerinde faaliyet gösteren ihracat yapan firma miktarı, 2002-2013 yılları arasında Antalya'da %125, Isparta'da %93, Burdur'da %227 artış gerçekleştirmiştir (BAKA, 2014: 22).

4. BATI AKDENİZ BÖLGESİ DIŞ TİCARETİNDE MEVSİMSEL FARKLILAŞMA ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Çalışmanın bu kısmında Batı Akdeniz bölgesi ihracat ve ithalat rakamlarında mevsimsel bir kırılmanın varlığı test edilmeye çalışılacaktır. Çalışmada 3 er aylık dönemler de Isparta Burdur ve Antalya illerinde 2002-2016 yılları arasında gerçekleşmiş ihracat ve ithalat verileri kullanılmıştır. Veriler TUİK veri dağıtım sisteminden elde edilmiştir. İhracat ve İthalat verilerindeki mevsimsel farklılaşma Friedman testi yardımıyla analiz edilecektir.

Friedman testi sıralı ölçümlerde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın varlığını test eden parametrik olmayan bir testtir(Norheim,1987:85). İlgili analiz yine sıralı ölçümlerde kullanılan varyans testinin parametrik olmayan halidir. Friedman analizi kullanılan veri setinin normal dağılmadığı ve veri setinin dar bir aralığı kapsadığı durumlarda daha iyi sonuçlar veren bir sıralı ölçüm yöntemidir (Norheim,1987:85).

Tablo 2. Veri Setinin Basıklık ve Çarpıklık Sonuçları

	Örneklem Büüklüğü	Skewness (çarpıklık)	Kurtosis (basıklık)
Ant Kıs ihrct	15	-,520	-,701
Ant ilkba ihrct	15	-,575	-1,028
Ant yaz ihrct	15	-,462	-1,203
Ant sonbahar ihrct	15	-,300	-1,481
Ant toplam ihrct	15	-,449	-1,207
Ant kıs ithlt	15	-,042	-,061
Ant tilkbahar ithlt	15	1,567	4,230
Ant yaz ithlt	15	,158	-,732
Ant sonbahr ithlt	15	,087	-,388
Ant toplam ithlt	15	,065	-,453
Burdur kıs ihrct	15	-,201	-1,748
Burdur ilkbaharihrct	15	,001	-1,421
Burdur yazihrrct	15	-,484	-1,488
Burdur sonbahar ihrct	15	-,528	-1,505

Burdur toplam ihract	15	-,474	-1,678
Burdur kis ithlat	15	,836	-,283
Burdur ilkbahar ithalat	15	1,687	2,558
Burdur yaz ihtlat	15	2,048	5,625
Burdur sonbahar ithalat	15	1,807	4,129
Burdur toplam ithalat	15	,553	-,409
Isp kis ihract	15	,319	-1,340
Isp ilkbahar ihract	15	,681	-,246
Isp yaz ihracat	15	,119	-1,478
Isp sonbahar ihracat	15	,009	-1,698
Isp toplam ihract	15	,160	-1,608
Isp kis ithalat	15	1,732	2,597
Isp ilkbaha rithalat	15	3,402	12,159
Isp yaz ithalat	15	1,698	3,398
Isp sonbahar ithalat	15	1,002	,809
Isp toplam ithalat	15	2,078	4,165

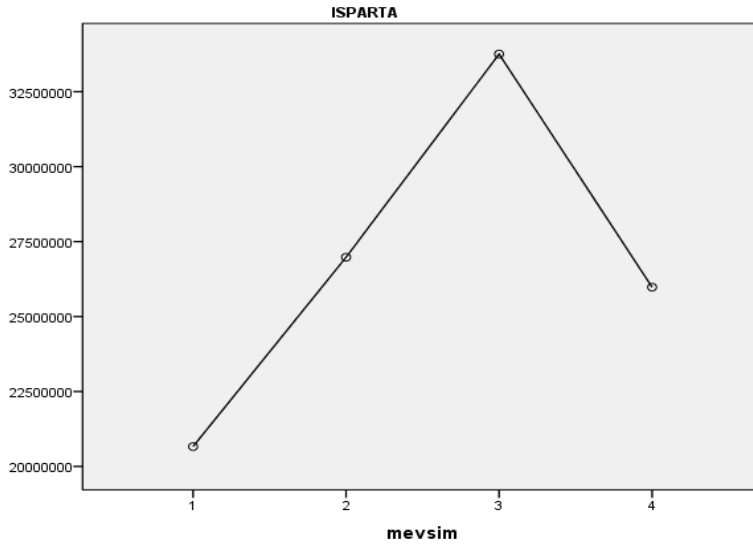
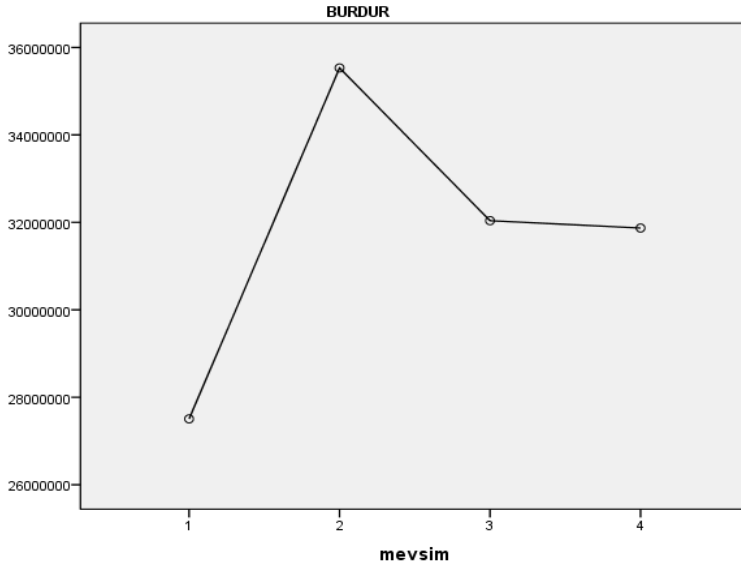
Yukarıdaki Tablo 1 de analiz de kullanılan verilerin basıklık ve çarpıklık değerleri verilmiştir. Genel olarak basıklık ve çarpıklık değerlerinde +-2 aralığı normal dağılım için uygun kabul edilmektedir(Morgan, Leech, Gloeckner, Barret, 2004: 59). Fakat veriler incelendiğinde bu aralığın dışında çok fazla veri olduğu gözükmektedir. Ayrıca kullanılan veri setinin dönem aralığı 15 dönemle sınırlıdır. Bu sonuç sıralı ölçümde farklılığı test edilebilmesi için bu çalışmada Friedman testinin daha uygun olduğunu göstermektedir.

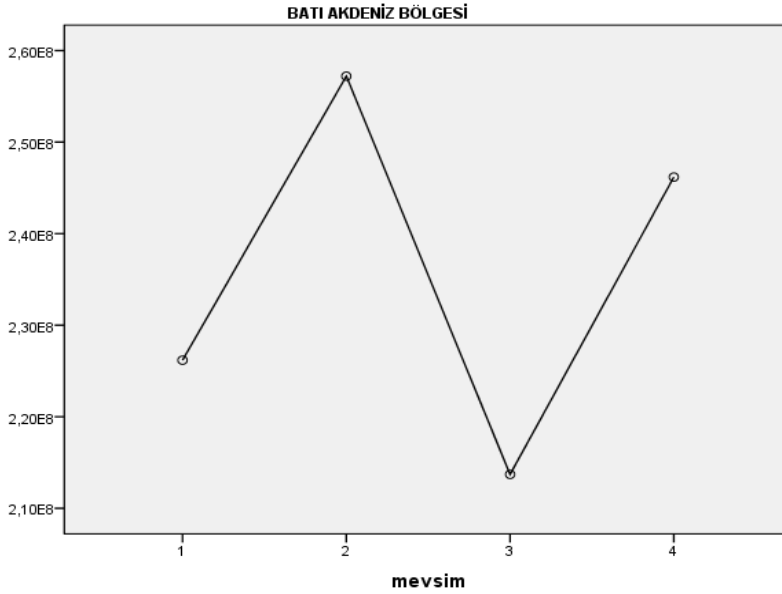
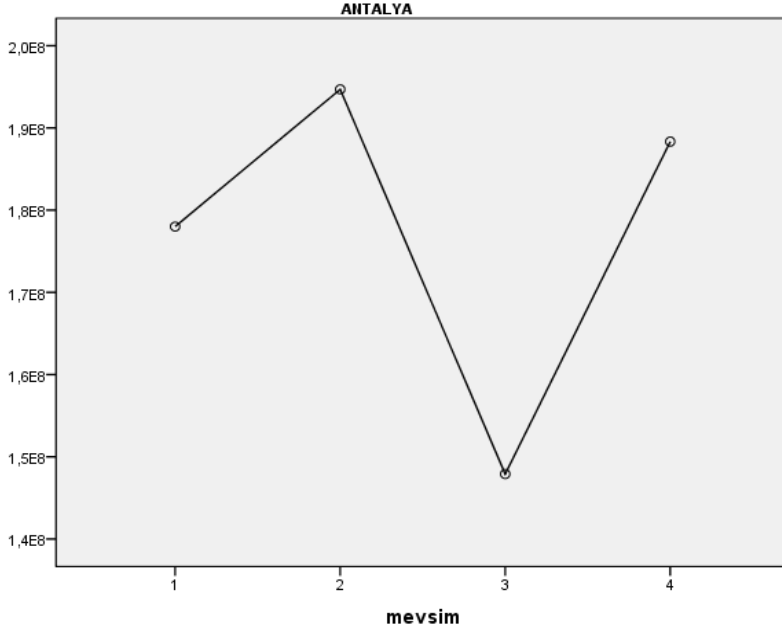
Tablo 3. Bölge İhracatında Mevsimsel Farklılaşma(Friedman Test) Sonuçları

	Chi-Square	Asymp. Sig.	N	df
Isparta	38,840	0,0001	15	3
Burdur	12,840	0,0051	15	3
Antalya	19,320	0,0001	15	3
Batı Akdeniz Bölgesi	20840	0,0001	15	3

Yukarıdaki Tablo 3 incelendiğinde her üç ilin ihracatı için ve batı Akdeniz bölgesi toplam ihracatı için ki-kare dağılımında olasılık değeri 0,05'de küçük çıkmıştır. Bu sonuç bölgede ve her 3 ilde ihracatta güçlü bir mevsimsel ve istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma olduğunu göstermektedir(Kalaycı, 2005:110).

Şekil 1. Batı Akdeniz Bölgesi Mevsimsel İhracat Grafikleri

Yukarıdaki Şekil 1'de Isparta, Burdur, Antalya ve Batı Akdeniz Bölgesi için mevsimsel ihracat grafiği verilmiştir. Grafikler incelendiğinde 3 numaralı mevsim olan yaz mevsiminde Antalya, Burdur ve toplam Batı Akdeniz Bölgesi ihracatında sert bir düşü olduğu görülmektedir. Her 4 grafikte de ilkbahar mevsiminde ihracat da artış olmakla

birlikte yaz mevsimindeki düşüşün ardından sonbaharda Isparta dışındaki illerde tekrar bir artış gözükmektedir. Bölgede en farklı ihracat grafiği Isparta iline aittir. Bu ilde kış mevsiminde başlayan ve yaza kadar süren bir artış olup sonbaharda tekrar bir düşüş dikkat çekmektedir.

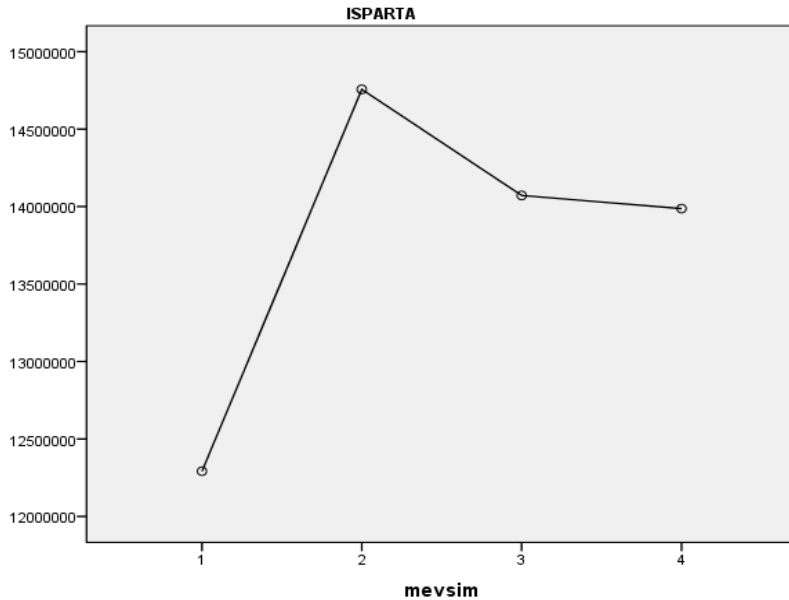
Tablo 4. Bölge İthalatında Mevsimsel Farklılaşma (Friedman Test) Sonuçları

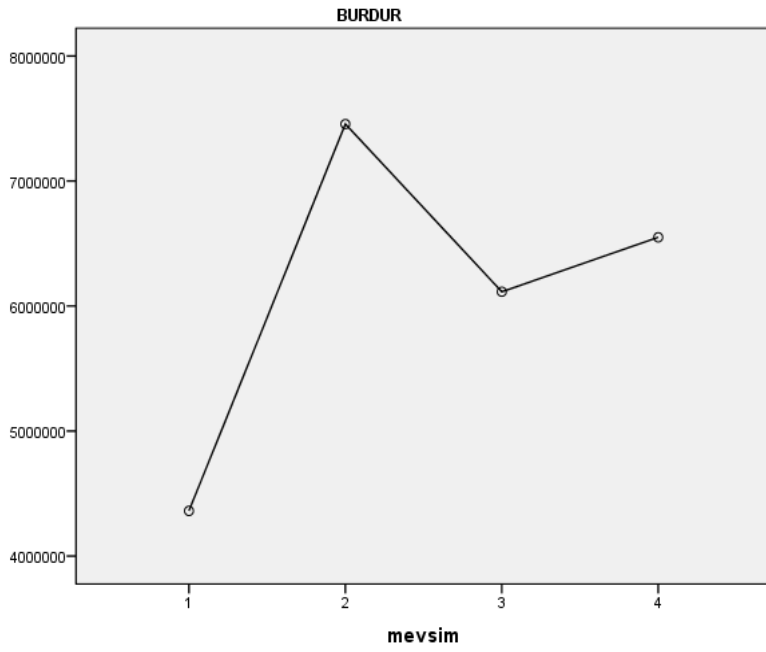
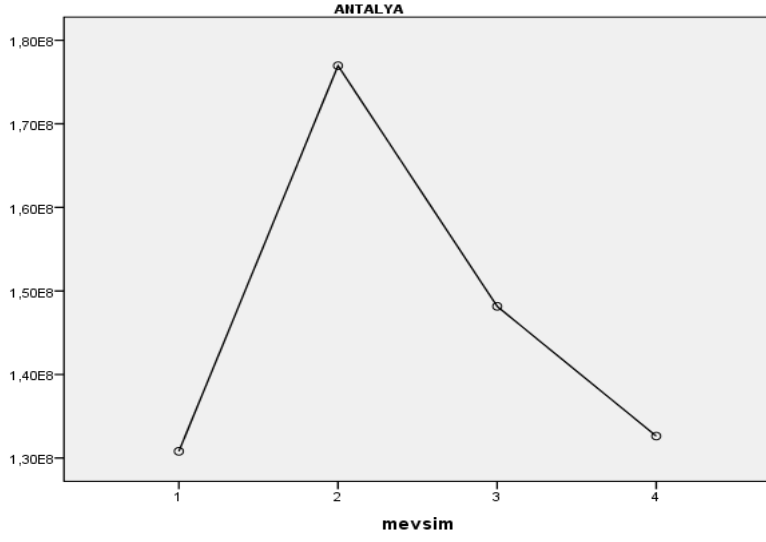
	Chi-Square	Asymp. Sig.	N	df
Isparta	4600	0,204	15	3
Burdur	5960	0,114	15	3
Antalya	14200	0,003	15	3
Batı Akdeniz Bölgesi	11240	0,010	15	3

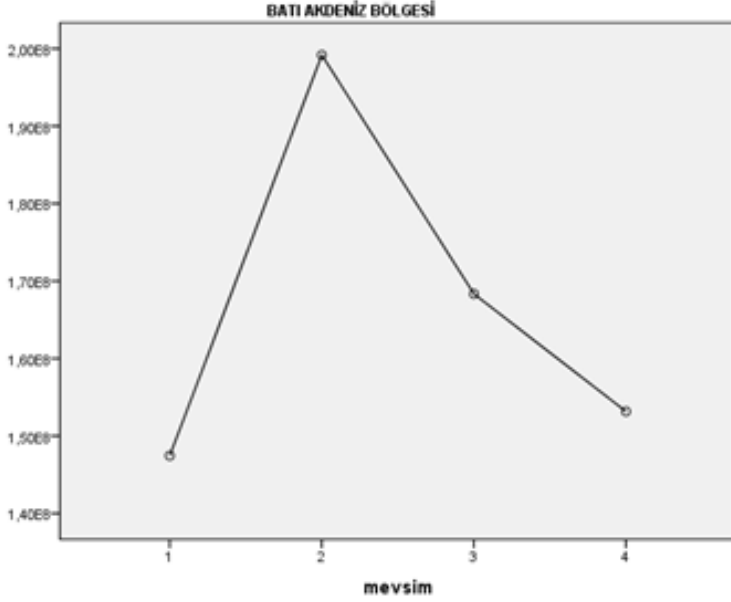
Yukarıdaki Tablo 4 incelendiğinde Isparta ve Burdur illerinde olasılık değeri 0.05'den büyük çıktığı için ithalatlarında istatistiksel olarak anlamlı bir mevsimsel farklılaşmaya rastlanmamıştır. Fakat Antalya ili ve Batı Akdeniz Bölgesi toplamında olasılık değeri 0.05'den küçük çıktığı için istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır.

Aşağıdaki Şekil 2'de batı Isparta, Burdur, Antalya ve Batı Akdeniz Bölgesi için mevsimsel ithalat grafiği verilmiştir. Grafikler incelendiğinde her 3 ilde ve toplam Batı Akdeniz Bölgesi toplamında ilkbahar döneminde ithalatta bir artış gözükmektedir. Aynı grafiklerde yazın ve sonbaharda gerçekleşen ithalat miktarın ilkbahar döneminden düşüktür. Isparta ve Burdur illerinde yaz döneminde ithalatta hafif bir artış olsa da Antalya ilinde yaz döneminde ilk dönem olan kış dönemine kadar ithalatta bir düşüş dikkat çekicidir. Her 3 ilde de ithalatın en düşük olduğu mevsim kış mevsimidir.

Şekil 2. Batı Akdeniz Bölgesi Mevsimsel İthalat Grafikleri

5. SONUÇ

Gelişmekte olan ülkelerin önemli iktisadi sorunlarından biri dış ticaret açığıdır. Türkiye iktisat tarihi incelendiğinde yaşanan ekonomik krizlerin sonucunda büyük oranda bir devalüasyon gerçekleşmiş ve buna bağlı olarak yabancı para cinsinden borçlanan bireyler ve firmalar olumsuz etkilenmişlerdir. Her ekonomik krizden sonra yeni bir iktisadi çözüm programları üretilmiş ve bu programlar içerisinde dış ticaretle ilgili özel maddelere yer verilmiştir. Petrol ve doğalgaz, ara malı olarak çok kullanılan fakat üretilmesinde tamamen doğaya bağlı olan mallar olduğu için Türkiye gibi hem büyüme hedefleri olan hem de kendine yetecek kadar doğalgaz ve petrol üretemeyen ülkeler de ekonomiyi yönetmek için etkin ve doğru dış ticaret politikasına sahip olunması gerekmektedir.

Bu çalışmada Batı Akdeniz bölgesinde ihracat ve ithalatında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın varlığı araştırılmış ve mevsimsel grafikler yardımıyla ihracatta ve ithalatta mevsimsel farklılıklar yorumlanmaya çalışılmıştır. İhracat verileri incelendiğinde her üç il ve Batı Akdeniz Bölgesi toplamında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. İthalatta ise sadece Antalya ilinde ve toplam Batı Akdeniz Bölgesinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Sonuçta şunu net bir biçimde ifade etmek gerekmektedir ki Batı Akdeniz Bölgesi dış ticareti ile ilgili uygulamalı bir çalışma yapan araştırmacılar sağlıklı sonuçlar almak istiyorlarsa veri setlerini mevsimsellikten arındırmak zorundadırlar. Ayrıca gerek Batı Akdeniz Bölgesi özelinde iktisadi karar vericiler gerekse merkez iktisadi karar vericiler bölge dış ticareti gelişimi için bir politika üretirken mevsimsel kırılmaları dikkate almalıdır.

KAYNAKÇA

- Alper, C.E., Aruoba S. Borağan, (2001). *Makroekonomik Verilerin Mevsimsellikten Arındırılması: Türkiye'deki Uygulamalı Araştırmacılara Dikkat Notu*. econweb.umd.edu/~webpace/aruoba/research/.../Alper_Aruoba_2001_Turkish .pdf, 22.05.2017
- BAKA, (2014). Batı Akdeniz Dış Ticaret Analizi 2002-2013, Aralık, Ankara.
- BAKA, (2016). Batı Akdeniz Bölgesi Ekonomik Göstergeler, Mart Ankara.
- Bozkurt, H. Z. (2013). Zaman Serileri Analizi, Bursa: Ekin Basın Yayım Dağıtım, 2. Baskı.
- Demirhan, A., A.(2016). Dış Ticaret İstatistiklerinde Mevsimsel Anomaliler, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 471-484.
- Güriş, S., Çağlayan, E., Güriş, B.(2011). Eviews ile Temel Ekonometri, İstanbul: Der Yayınları.
- Kalaycı, Ş. (2005). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, , Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 1.Baskı.
- Morgan, G., A., Nancy. L. Leech, , Gloeckner, Gene. W and, Karen. C. Barret; (2004), Spss for Introductor, Statistics: Use and Interpretation. Second Edition. London, Lawrance Erlbaum Associates
- Norheim, T.(1987). *Friedman and Quade tests: BASIC computer program to perform nonparametric two-way analysis of variance and multiple comparisons on ranks of several related samples*. Computers in Biology and Medicine, 17(2), 85-99.
- TUİK,(2017). Dış Ticaret İstatistikleri, Ankara: <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, 22.05.2017.
- TUİK,(2017). Mevsim Ve Takvim Etkilerinden Arındırılmış Dış Ticaret İstatistikleri, Ankara: www.tuik.gov.tr/indir/m_t_metaveri/dti_mv.pdf, 22.05.2017.
- TUSİAD,(2008). Türkiye'de Bölgesel Farklar ve Politikalar, Ankara: Eylül, 471.
- Uslu, E., Polat, Ö.(2010). *Türkiye'nin Dış Ticaretinde Mevsimsel Düzeltme*. Journal of Yasar University, 18(5), 3117-3130.
- Yolsal. H.(2010). *Mevsimsel Düzeltmede Kullanılan İstatistiksel Kullanılan Yöntemler Üzerine Bir İnceleme*. e-dergi.marmara.edu.tr/maruoneri/article/download/1012000168/1012000134, 18.05.2017.
- Yalçınkaya, H., Çilbant, C., Özçalık M. (2009). *Avrupa Birliği Sürecinde Türk İmalat Sanayi Dış Ticaretinin Rekabet Gücü:1989-2009 Dönemi VAR Analizi*. Yönetim Ve Ekonomi, 16(1), 115-137.

LOJİSTİK PERFORMANS VE İLİŞKİ KALİTESİ ÜZERİNE ALANYAZIN İNCELEMESİ¹

A LITERATURE REVIEW ON LOGISTICS PERFORMANCE AND RELATIONSHIP QUALITY

Doç. Dr. Hanifi Murat MUTLU²

Arş. Gör. Semir ÖLMEZ³

ÖZ

Taraflar arasındaki ilişkiyi şekillendiren ve kurulan ilişkileri sağlamlaştıran ilişki kalitesi değişkenleri ile lojistik performans alanyazında birçok yazar tarafından ele alınmakta ve incelenmektedir. Bu çalışma lojistik performans ve ilişki kalitesi ölçümlerine ilişkin kapsamlı bir literatür incelemesi yapmayı amaçlamaktadır. 1980 ve 2015 yılları arasında Science Direct, Web of Science ve Emerald endekslerinde taranan ve "logistics performance" ve "realitonship quality" anahtar kelimesi içeren bilimsel makaleleri içerik analizine tabi tutmaktadır. Gerekli düzenleme işlemleri yapıldıktan sonra makaleler yazar, yayın yeri bilgisi, konu başlığı, araştırma tasarımı, sektör/ülke, ana kütle, örnekleme yöntem ve hacmi, ölçüm yöntemi, ölçümde kullanılan değişkenler, bağımlı ve bağımsız değişkenler ve bulgularan ilişkiler kapsamında incelenmektedir. Araştırmada sadece yayınlanmış ve tam metin makaleler kullanılmıştır. Çalışma sonuçları ile ilişki kalitesi değişkenleri ve lojistik performans kavramlarının farklı amaç ve ölçüm düzeyleri itibarıyla detaylı bir şekilde açıklanması hedeflenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Lojistik Performans, Lojistik Performans Ölçümü, İlişki Kalitesi.

JEL Sınıflandırması: M30, M31, M11.

ABSTRACT

Logistic performance and relationship quality variables that shape the relationship between the parties and consolidate the relations established are examined by many authors in the literature. This study aims to make a comprehensive literature review of logistic performance and relationship quality measurements. The study assesses to scientific articles which contains "logistics performance" and "relationship quality" keywords and scanned in ScienceDirect, Web of Science and Emerald index by content analysis. After necessary editing, the articles examined within author, publishing location, topic, research design, industry/country, population, sampling method and volume, measurement method, variables of measurement, dependent and independent variables, detected relationships. In the study, it is just used published and full-text articles. The study results aim to clarify the concept of logistics performance, relationship quality and prevent confusion caused by different goals and measurement levels.

Keywords: Logitics Performance, Logisticis Performance Measurement, Relationship Quality.

JELClassification: M30, M31, M11.

¹ Bu çalışma daha önce 2. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan "İliski Kalitesi Degiskenleri Ölçümü Kullanılan Metod ve Degiskenler Üzerine Bir Literatür İncelemesi" ve 5. Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi'nde sunulan "Lojistik Performans Ölçümü Kullanılan Metod ve Değişkenler Üzerine Bir Literatür İncelemesi" isimli çalışmalar olarak sunulmuştur.

² Doç. Dr., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik, mmutlu@gantep.edu.tr

³ Arş. Gör., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik, semirolmez@gantep.edu.tr

1.GİRİŞ

Ekonomi ve pazar koşullarındaki rekabet yönlü değişim, ürün ve hizmet çeşitliliğinin artması, fiyat farklılıklarının işletmeler üzerinde yarattığı baskı ve stres, işletmeleri daha yaratıcı çözümler bulmaya ve buldukları bu çözümleri hızlı ve efektif bir biçimde hayata geçirmeye zorlamaktadır. İşletmeler, zorluklarla mücadele etmede işlemsel yapının yetersizliği kavramaları ile birlikte ticari ilişkilerin ilişkiyel yapısı üzerine odaklanmaya başlamışlardır. İşletmelerin hem müşterileri hem de birbirleri ile olan ilişkilerinde aradaki dengeyi sağlama çabası sadece iyi ilişkilerin kurulabilmesi ile değil kurulan bu ilişkilerin sağlam temeller üzerine oturtulması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması ile mümkün olabilmektedir.

İşletmeler, yoğun rekabetin getirdiği sorunlardan bir çıkış yolu olarak, dış kaynak kullanımına yönelmektedirler. İşletmelerin dış kaynak kullandığı alanlardan biri de lojistik faaliyetlerdir. İşletmeler, lojistik iş ve işlevlerini 3. parti lojistik (3PL) firmalarına devretmekte ve böylece maliyet ve zamandan tasarruf etmektedirler. Ancak; işletmelerin hem ulusal anlamda hem de uluslararası anlamda başarıya ulaşmaları ve etkin müşteri ilişkilerini sağlayabilmeleri için lojistik faaliyetlere ait performans ölçümlerinin doğru bir şekilde yapılması son derece önemlidir. Ölçüm hataları yüksek maliyetlere neden olmanın yanı sıra yarattığı sorunlarla müşteri memnuniyetsizlikleri ile de önemli kayıpların yaşanmasına neden olmaktadır.

Bu çalışma ilişki kalitesi ve lojistik performans ölçümü kavramlarına ilişkin kapsamlı bir alanyazın taraması yapmayı amaçlamaktadır. Her iki olgunun da nasıl tanımlandığı ve hangi değişkenlerin kullanıldığı incelenmekle beraber bu değişkenlerin nasıl ölçümlendiği üzerinde de durulmaktadır. Çalışma özellikle yakın geçmiş zamanda yapılan araştırmaları inceleyerek güncel iş ortamına yönelik ilişki kalitesi değişkenleri kavramı ile lojistik performans kriterlerinin dinamiklerini değerlendirmeyi hedeflemektedir. Çalışma boyunca her bir kavramın bileşenleri, hangi çerçeve içerisinde incelendikleri, gelişimleri tartışılmaktadır. Çalışma, bir yandan lojistik hizmet sağlayıcı ile ilişki kalitesinin yönetiminde kullanılacak değişkenlerin neler olduğu sorusunu yanıt ararken öteyandan bu hizmet sağlayıcının performans indikatörlerinin neler olabileceğini tanımlamaya çalışacaktır.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

2.1. LOJİSTİK PERFORMANS

İlk olarak askeri bir terim olarak karşımıza çıkan lojistik kavramı ticari dünyada önceleri pazarlamanın ve üretimin bir fonksiyonu olarak tanımlanırken 1950'li ve 1960'lı yıllarda pazarlama talep yaratma üzerine odaklanırken; lojistik pazarlama kaynaklı talepleri karşılayarak satışları destekleyen bir işletme fonksiyonu olarak tanımlanmıştır (Lambert ve Cook 1990: 22-29). Böylelikle lojistik faaliyetleri firma içerisinde ayrı bir işletme fonksiyonu olarak ele alınmaya başlanmıştır. 21.yy'ın dünyasına bakıldığında ise lojistik; küresel anlamda dünyanın dört bir yanına dağılmış üretim ve ticaret merkezlerini birbirine bağlayan sistematik ve çok büyük bir ağı ifade etmektedir.

Tedarik Zinciri Yönetim Uzmanları Konseyi (CSCMP, Council of Supply Chain Management Professionals), lojistiği "Müşteri ihtiyaçlarını karşılamak için her türlü ürün, hizmet ya da bilgi akışının başlangıç noktasından tüketildiği son noktaya kadar olan tedarik zinciri içindeki çift yönlü akışının, en etkin şekilde planlanması, uygulanması ve

kontrol edilmesi" (www.cscmp.org) olarak tanımlarken; aynı kavram 7Rs (7D) analojisi ile de açıklanmaktadır. Doğru ürünün, doğru miktarda, doğru zamanda, doğru şekilde, doğru yerde, doğru maliyetle ve doğru müşteri için ulaşılabilir olmasının yanı sıra bu doğruların ancak birlikte bir anlam ifade edeceğine de vurgu yapılmaktadır.

Wood vd. (1995: 207-230) lojistiği; işletmelerin karlarını maksimize edebilmek için malzemelerin, yarı mamüllerin ve nihai ürünlerin stratejik şekilde depolanmasını, nakliyesini sağlayan yönetsel bir sistem olarak ifade ederken; Orhan (2003) ise 7D tanımından yol çıkarak aynı kavramı envanter bakış açısıyla hammaddenin, yarı mamulün ve bitmiş ürünün hareketli ve hareketsiz olduğuna bakılmaksızın stok kontrolünün sağlanması olarak tanımlamaktadır.

Eğer bir şeyi ölçemezseniz, o şeyi yönetemezsiniz anlayışı dikkate alındığında işletmelerin ve firmaların organizasyonel başarıya ulaşmalarında temel faktör performans ölçümleridir (Fawcett ve Cooper, 1998: 341-357). Geleneksel lojistik ölçümlerine baktığımızda karşımıza firmaların lojistik ve dağıtım başarılarına odaklanan bir yaklaşım (Bowersox vd., 1996: 129-132) çıkmaktadır ki; bu yaklaşım 5 kategori (geleneksel taşıma performansı) üzerine kurgulanmaktadır (Bowersox vd., 1989; Fawcett ve Cooper, 1998: 341-357).

- Varlık yönetimi
- Maliyetler
- Müşteri Hizmetleri
- Üretkenlik
- Kalite

Sadece maliyetler üzerine odaklanan (sipariş başına maliyet, birim başına lojistik maliyet, birim başına depolama, taşıma maliyetleri vb.) geleneksel yaklaşım (Brewer ve Speh: 2000, 75) yanlış olmamakla beraber günümüzün dinamik, değişken ve yoğun küresel pazar anlayışına cevap verememekte; bu da daha agresif ve yenilikçi (çözüm odaklı) performans ölçümlerinin (tam zamanlı yönetim, içsel entegrasyon ve süreç yönetimi, bütünleştirilmiş tedarik zinciri yönetimi adaptasyonu, küresel operasyon ağı kurulumu ve müşteri ihtiyaçları odaklı farkındalık) gerekliliğini zorunlu kılmaktadır (Fawcett ve Cooper, 1998: 341-357).

Lojistik performansın hangi parametreler ile ölçümlendiği noktasında ise, Mentzer ve Konrad (1991: 33) etkinlik ve verimlilik vurgusu yaparken, Langley ve Holcomb (1992: 1) ise, bunlara ek olarak müşteri değeri yaratarak rakiplerden sıyrılmayı sağlayan farklılaştırma olgusunu işlemiştir.

Ancak firmanın değer yaratan önemli bir fonksiyonu olan lojistik fonksiyonun performansının ölçülmesi sadece bu kriterlere bakılarak yapılabilecek kadar dar kapsamlı değildir.

2.2 İLİŞKİ KALİTESİ DEĞİŞKENLERİ

En az iki tarafın ortak bir bilgi sunabilmek için birlikte hareket edip ortak bir değer yarattığı süreç olarak tanımlanan ilişki olgusu (Grönroos, 2000: 5-14); farkında olma evresi ile başlayan ve sırasıyla araştırma, genişleme, bağlılık evreleri ile devam ederek bozulma evresi ile sonlanan toplam beş aşamadan meydana gelen bir süreç olarak ele alınmaktadır (Scanzoni, 1979: 61-98; Dwyer vd., 1987: 11-27). Farkında olma

evresinde, taraflar arasında tam olarak bir ilişkidenden bahsedilmemekle beraber, her iki grupta birbirlerini etkileyebilmek için belirli bir pozisyon almakta ve duruş sergilemektedirler. İkinci aşama olan araştırma evresinde, tarafların durum değerlendirmesi yaparak potansiyel yararlarını, yükümlülüklerini, zorunluluklarını ve değişim olasılığını inceledikleri ve test ettikleri bir davranış biçimi içerisindedirler. Genişleme evresine gelindiğinde, partnerler arasında araştırma evresinde kurulmuş olan güven ve ortak memnuniyet derinleşerek, tarafların birlikte risk alma ve üstlenme olgusu artış göstermektedir. Bağlılık aşaması, taraflar arasında güven ilişkisini ön plana çıkarmak ve her iki tarafın ortaya çıkan yeni ve farklı alternatifleri ikinci planda değerlendirdikleri bir evredir. Son aşama olan bozulma evresine gelindiğinde ise, taraflardan en az birinin ilişkiyi sonlandırmaya yönelik beyan gösterip hareket etmesi gerekmektedir. Tarafların aralarında kurmuş oldukları ilişkinin bozulma safhasına gelmemesi, sağlam temellendirilmesi ve güçlendirilmesi adına sorulması gereken asıl soru taraflar arasında kurulan bu ilişkinin uzun dönemli omasını sağlayacak kriterlerin neler olduğunun tespit edilmesidir. 1990'lı yılların ikinci yarısında ortaya çıkan ve ilişkinin niteliği temeline dayanan ilişki kalitesi konsepti bu tarihten itibaren alanyazında yerini almış ve bilim çevrelerince kullanılmaya başlanmıştır (Tektaş, 2009: 72-85).

Müşterinin satıcı firmanın doğruluğuna güvenmesi ve satıcının geçmiş performansından tatmin duyduğu için gelecek performansına da itimat etmesi ile açıklanan ilişki kalitesi (Crosby vd. 1990: 68-81); Moliner vd. (2007: 1392-1422) tarafından; müşteri ile sağlayıcı arasındaki etkileşimin müşteri sadakati üzerinde olumlu etkiye sahip olması ve bunun tekrar satın alma niyeti olarak sonuçlanması şeklinde yorumlanmaktadır. Aynı şekilde Jarvelin ve Lehtinen (1996: 243-254) aktörlerin beklentilere, tahminlere, amaçlara ve müşteri arzularına ne kadar iyi cevap verileceğinin bir algısı olarak gördükleri ilişki kalitesi; Berry ve Parasuraman (1991) tarafından; güçlü ilişkilerin artırılması ve ilgisiz müşterilerin sadık müşterilere dönüştürülmesi olarak belirtilmektedir.

İthalatçılar ile ihracatçılar arasındaki ilişkiyi inceleyen Skarmeas vd. (2008: 23-36) ilişki kalitesini; bir ithalatçının ihracatçıya karşı duyduğu güven, bağlılık ve tatmin algısı olarak ifade etmektedirler. Yukarıda da değindiğimiz gibi ilişki kalitesi kavramının tanımı kullanılan boyutlara ve amaçlara göre farklılıklar göstermektedir. Örneğin çok uluslu yabancı şirketlerin bağlı kuruluşlarını ve bunların bölgesel tedarikçileri ile arasındaki ilişki kalitesini inceleyen Chang vd. (2012: 1047-1057) alt boyut olarak sosyal sermaye (güven ve bağlılık), bilgi alış veriş ve iletişim sıklığını ele alırlarken; bilgi teknolojilerinin performans üzerindeki etkisini araştıran Sriram ve Stump (2004: 41-55) ilişki kalitesini güven, koordinasyon, çatışma ve bilgi paylaşımı boyutları ile incelemektedirler. Öte yandan Athanasopoulou (2009: 583-610) ilişki kalitesine ilişkin yapmış olduğu yazın incelemesinde, ilişki kalitesi ve bileşenlerinin özellikle B2B pazarlarda merkezi bir rol oynadığına dikkat çekmektedir.

İlişki kalitesi değişkenlerinin, firmaların faaliyet gösterdiği sektörler ve iş kolları açısından bile farklılıklar içerdiği gözlemlenmektedir. İlişki kalitesinin ve bu kaliteyi yaratan değişkenlerin tanımlanması kadar bunların nasıl ölçümlendiği ve hangi firma çıktılarını nasıl etkilediği de son derece önemlidir. İlişki kalitesi ölçüm değişkenlerinin çeşitlilik arz etmesi ve bu değişkenlerin doğru bir ölçüm için nasıl bir araya getirileceği sorusu da karşılaşılan en büyük problemdir.

3. YÖNTEM

Lojistik performans ölçümüyle ilgili alanyazında belirli kalıpların olmaması ve değişkenlerin sektör ve firma bazında değişiklik göstermesi nedeniyle ölçüme ilişkin doğru ve güvenilir bilgilere ulaşmada sorunlar yaşanmaktadır. Sistematik bir yazın incelemesi, kendinden önceki çalışmaların amaç, materyal ve yöntem açısından içeriklerini değerlendirmenin yanı sıra ilgili alanda çalışma yapacaklara daha açık ve güçlü bir yol gösterici olarak hizmet eder (Greenhalgh, 1997: 672) yaklaşımından yola çıkarak; bu çalışma ile, lojistik performans ve ilişki kalitesi değişkenlerine ilişkin bir literatür taraması yapılarak; lojistik performans ile ilişki kalitesi değişkenleri ölçümünde kullanılan metotlar hakkında genel bir çerçeve çizilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma, 1980-2015 tarihleri arasında baz alarak ScienceDirect ve Web of Science veri tabanlarında taranan “logistics performance” anahtar kelimesi içeren bilimsel makaleleri içerik analizine tabi tutmaktadır. Web of Science veri tabanlarından yapılan taramada “logistics performans” anahtar kelimesinin çalışma başlığında yer alması istenildi. Science Direct veri tabanında ise çalışmanın “başlık-özet-anahtar kelime” tarama seçeneğinde değerlendirme yapıldı. Araştırma amacımız kapsamında yer almayan farklı bilim alanlarının kapsamı içerisinde değerlendirilen, İngilizce dışında farklı bir yabancı dil ile yazılmış çalışmalar ile kongre tebliğleri kapsam dışı tutuldu. Tarama sonucunda ulaşılan makaleler, amaçları, örneklem büyüklüğü, hipotezleri, kullanılan yöntemler ve sonuçlarına ilişkin bilgiler derlenerek Tablo 1’de sunulmaktadır. Çalışma kapsamında taranan dergiler; *International Journal of Business and Information; Industrial Marketing Management; Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review; International Review of Retail, Distribution and Consumer Research; Journal of the Business Logistics; Procedia- Social and Behavioral Science; Information & Management; Int. J. Production Economics; International Journal of Production Economics; Ieee Transactions On Engineering Management; Industrial Marketing Management; Supply Chain Management: An International Journal; Engineering Costs and Production Economics; Int. J. Production Economics; Journal of Advanced Transportation; Production and Operations Management Society; Production Planning & Control; The logistics of merchandise; African Journal of Business Management; Maritime Policy & Management; Springer Science+Business Media; Applied Economics; Journal of Business Logistics; Procedia - Social and Behavioral Sciences; Int. J. Production Economics; Computers in Human Behavior; Transportation Research Procedia; Int. J. Production Economics.*

Çalışmanın ikinci ayağını oluşturan ilişki kalitesi değişkenleri ölçümünde; ilişki kalitesi konusunun çok geniş bir yelpazeye sahip olması ve değişkenlerinin sektör ve firma bazında değişiklik göstermesi nedeniyle oluşan anlam karmaşasının giderilmesi için bir çerçeve çizilmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda 2000-2015 tarihleri arasında ScienceDirect ve Emerald endekslerinde taranan “relationship quality” anahtar kelimesi içeren bilimsel makaleleri analize tabi tutuldu. İngilizce dışında farklı bir yabancı dil ile yazılmış makaleler, lojistik performansla ilişkin yazın taramasında olduğu gibi kapsam dışı olarak değerlendirildi. Tarama sonucunda ulaşılan makaleler, amaçları, örneklem büyüklüğü, hipotezleri, kullanılan yöntemler ve sonuçlarına ilişkin bilgiler düzenlenerek Tablo 2’de sunulmaktadır. Çalışma kapsamında taranan dergiler; *Procedia Social and Behavioral Science, Industrial Marketing Management, International Journal of Hospitality Management, Journal of Business Research, The International Journal of Management*

Science, International Journal of Retail & Distribution Management, Journal of Business & Industrial Marketing, Supply Chain Management: An International Journal, Industrial Management & Data Systems, Managing Service Quality, Asia Pasific Journal of Marketing and Logistics, Journal of Enterprise Information Management, Marketing Intelligence & Planning.

Çalışmada lojistik performans ölçümü için 1980-2015 ve ilişki kalitesi değişkenleri için ise 2000-2015 yılları arasındaki çalışmaların dikkate alınması ve sadece belirli veri tabanlarının taranması çalışmanın temel kısıtlarıdır.

4.ANALİZ

Veri tabanından elde etmiş olduğumuz makalelere dayalı olarak elde edilen yazın taramasına ait sonuçlar Tablo 1 ve Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 1. LP Literatür İncelemesi

Yazar(lar)/ Yıl/	Araştırmanın Amacı	LP Tanım-Ölçüm-Ölçek	Örneklem	Yöntem
Wang vd., (2015)	3 PL firmalarında LP ölçüm modelinin doğrulanması.	LP, Zamanında Teslim; Operasyon Aksama Sıklığı, Hasarlı Yük Sıklığı ve Esneklik kavramları ile tanımlandı. LP ölçümü için; Müşteri memnuniyeti; Zamanında ve Doğru Teslim; Zararlı/Kayıp Yük; Müşteri Yanıt Zamanı; Fatura Teslim; Enferyasyon Doğruluğu; Kesinti ve İptal Sıklığı; Kurumsal Ün; Operasyonel Maliyetler ifadeleri kullanıldı.	98 Kurye Şirketi	YEM Faktör Analizi
Fawcett ve Cooper (1998)	Lojistik yeteneklerin geliştirilmesi	Geleneksel LP ölçümlerinin 5 kategoride ele alındığı vurgulanmaktadır: (Varlık Yönetimi; Maliyetler; Müşteri Hizmetleri; Verimlilik; Lojistik Kalite. LP ölçümü için; Toplam Lojistik Maliyet; Zamanında Teslim; Müşteri Trend Analizi; Müşteri Memnuniyeti; Gerçekleşen / Hesaplanan Stok Dışılık; Müşteri Şikayeti; Envanter Düzeyi; Envanter Dönüş Hızı; Birim Başına Maliyet; Teslim Tutarlılığı.	100 firma	Mülakat
Ramanathan (2010)	B2C konteğinde LP ve müşteri sadakati arasındaki ilişki ve bu ilişkideki risk ve verimliliğin ılımlaştırıcı	LP tek ifade ile ölçümlenmiş; Zamanında Teslim	İkincil veri	

	etkisinin analizi			
Schraam ve Morschett (2006)	Şirketin genel performansı üzerine lojistik ve pazarlama performansının birlikte etkisinin analizi	LP, 7 ifade ile ölçümlenmiş	262 Perakendeci	YEM
Schmitz ve Platts (2004)	Tedarikçi performans ölçümü ve ölçüm sistemi dizayn etmek	LP, tedarikçinin L fonksiyonları ile ölçümlenmiş	İkincil Veri	Vaka Analizi
Fugate vd., (2010)	Lojistik verimliliğin, lojistik etkinliğin ve lojistik farklılaşmanın LP üzerinde etkisini araştırmak ve modellemek.	LP, sergilenen lojistik eylemlerin verimliliği ve etkinliği olarak ifade edilmektedir. LP lojistik verimlilik, lojistik etkililik ve lojistik farklılık olarak çok boyutlu ele alınmıştır. LP (3 ifade); Lojistik verimlilik (6 ifade); Lojistik etkililik (3 ifade); Lojistik farklılık (8 ifade)	336 firma	YEM
Shang ve Marlow (2005)	Lojistik yetenek, LP ve finansal performans arasındaki ilişki incelenmek.	LP, 5 ifade ile ölçülmüştür. Tek boyutlu bir yapı ile değerlendirilmektedir..	1200 firma.	YEM
Stank ve Traichal (1998)	Firmaların lojistik stratejileri ile performans çıktıları arasındaki ilişkiyi ampirik olarak test etmek.		Lojistik Firması	Regresyon

Lai vd., (2010)	Çalışma, e-lojistik eylemler arasındaki bağların araştırılması; bu bağlar ile lojistik hizmetler ve lojistik maliyetler arasındaki ilişkileri incelenmek.	LP, 16 ifade ile ölçülüyor. Hizmet ilişkili LP ve Maliyet ilişkili LP olmak üzere çok boyutlu ölçüm yapılmıştır.	227 firma	Keşifsel Faktör Korelasyon Manova
Lee ve Lam (2012)	Bu çalışma özellikle tersine lojistik faaliyetinin performansı incelenmektedir.	LP, tersine lojistik faaliyetlerinin verimliliği ile ölçümlenmektedir. Tersine Lojistik Döngüsünde Geçen Süre; Geri Dönüş Süresinin Sağladığı Maliyet Katkısı; Gelir Katkısı; Envanterdeki Azalmanın Sağladığı Maliyetler.	Medikal Ürün Üreticisi	Vaka analizi
Anderson vd., (1998)	Kalite yönetimi faktörleri ve lojistik çıktılar arasındaki nedensel ilişkiler incelenmek.		99 Yönetici	YEM
Lai vd., (2008)	Lojistik operasyonlarda BİT adaptasyonu ve TZ içerisinde elektronik entegrasyonun performansa etkisi	Lojistik maliyetler, LP'ın en geleneksel ölçüm modelidir. Lojistik maliyet performansı (9 ifade). Lojistik Hizmet Performansı ise elde bulunma, dakiklik ve diğer durumlar gibi lojistik süreçlerle ölçümlendi (7 ifade).	227 Firma	YEM
Grenn vd., (2008)	TZY Stratejisinin LP ve diğer firma performansına etkilerini kapsayan bir	LP, 13 ifade ile ölçümlenmiştir. Tek boyutlu bir ölçüm yapılmıştır.	142 yönetici	YEM

	model oluşturmak, analiz etmek			
Fugate vd., (2012)	Lojistik farklılaşması ile organizasyonel performans arası ilişkiler	LP, lojistik eylemlerin verimliliği ve etkinliği olarak ölçümlendi. Tek boyutlu olarak bir ölçüm yapılmıştır. Tahmin Doğruluğu, Sipariş Alınması İle Teslimat Arasında Geçen Zaman, İlk Siparişte Teslim Edilemeyen Parçanın Tekrar Sipariş Zamanı, Toplam Envanter Dönüşü, Zamanında Teslim, İlgili Hatlatın Dakiklik Oranı	336 Lojistik Yönetici	YEM
Korpela ve Tuominen (1996)	Jenerik bir lojistik kıyaslama sürecini göstermek	LP, lojistikteki kritik başarı faktörleri olarak ele alınmıştır. Güvenilirlik, Esneklik, Teslim Süresi, Maliyet Etkililiği, Eklenen Değer		
Anderson vd., (1989)	LP Ölçümü ve LP'nin niceliksel olarak ölçümünü içeren bir metod geliştirmek.	Çok Boyutlu bir ölçüm yapılmıştır. Finansal Ölçümler, bütçeleme teknikleri, maliyet tahmin metodu ve görev maliyetleri Fiziksel ölçümler ise verimlilik, zaman, kalite, müşteri hizmetleri ve devir oranları kullanılmış.		
Smith ve Mentzer (2010)	LP ile tahmin geçerliliği arasındaki ilişkiyi değerlendirmek.	Etkililik, Verimlilik ve Farklılaşma olarak 3 boyutta incelemiştir. Etkililik (3 ifade); Verimlilik (4 ifade); Farklılaşma(3 ifade)	289 Lojistik Yönetici	YEM
Huang vd., (2012)	Kaynak bağımlılığı, çevresel unsurlar, LP arası ilişkilerin incelenmesi	Çevresel performans (3 ifade) ile Ekonomik Performans (6 ifade) ile ölçülmüştür.	İkincil Veri	

Liu ve Lyons (2011)	İngiliz ve Tayvanlı 3PL lojistik servis sağlayıcılarının hizmet yetenekleri ve performansları arasındaki ilişkiyi değerlendirme ktir.	LP, operasyonel faaliyetler ile tanımlandı. 15 indikatör kullanılmıştır. Tek boyutlu bir çalışma yapılmıştır. Zamanında Ve Doğru Teslim, Hasarsız Teslim, Yüksek Müşteri Memnuniyeti, Kısa Teslim Süresi, Yükün Teslim Hızı	239 (Tayvan) 168 (İngiltere) Yönetici	
Garcia vd., (2012)	Şarap tedarik zinciri boyunca lojistik süreçlerin performanslarının ölçülmesi	Çok boyutlu bit ölçüm. Performans Tutumları: Kalite, Dakiklık, Lojistik Maliyetler, Verimlilik ve Kapasite Lojistik Süreçler: Tedarik, üretim ve Şişeleme, Envanter Yönetimi, Depolama, Taşıma ve dağıtım, Müşteri yanıtı ile ölçümlendi.		Vaka Analizi
Piriyakul (2011)	LP ve pazarlama performansı ile TZY stratejileri arası ilişkiler	LP, ürün ve hizmetlerin taşınması, depolanması ve yönetimin performansı anlamında kullanılmaktadır. Teslim Hızı, Teslim Güvenliği, Cevap Verebilirlik, Teslim Esnekliği, Siparişin Yerine Getirilebilme Kapasitesi	104 firma	YEM
Hsiao vd., (2010)	Lojistik hizmet performansı ile lojistik faaliyetlerin farklı düzeylerdeki dış kaynak kullanımı arasındaki ilişki	Lojistik hizmet performansı, lojistik servis sağlayıcının, istenilen maliyette gerekli teslim zamanı içerisinde gerekli ürünü teslim etme yeteneği olarak tanımlandı. LP, lojistik hizmet performansıdır. Tek boyutlu ölçüm. Teslim Süresi, Güvenilirlik, Esneklik 6 ifade ile ölçülmüştür.	138 firma 76'sı Alman 62 tanesi Tayvan	
Domingues vd (2015)	3PL firmaları için kapsamlı ve yenilikçi bir	25 performans ve anahtar performans indikatörlerinden oluşan		Uzman Görüşü, Saha

	performans ölçümü elde etmek.	kavramsal bir çatı oluşturuldu.		Araştırması
Wu vd., (2015)	Lojistik firmaların performansları üzerine BİT sistem kombinasyonlarının kullanım etkinliğinin etkisini ölçmek.	Lojistik firmalarının performansı Lojistik kazanç indeksi ile LP ölçeği değerlendirilmiştir.	181 Uluslar arası Lojistik Firması	Pazar Sepet Analizi
Krakovics vd. (2008)	Lojistik operatörlerinin performanslarını geliştirecek bir model geliştirmek	LP, Operasyonel Verimlilik, Envanter Yeterliliği, Internal Operasyon Ürün Zararı, External Operasyon Ürün Zararı, Dağıtım Verimliliği, Dağıtım Maliyeti, Taşıma Ve Depolama Maliyetleri, Planlama İçin Sağlanan Enformasyon Kalitesi, Arz Çeşitliliği ile ölçümlendi	4PL lojistik Firması	Vaka Analizi
Daugherty vd., (2005)	Kaynak Bağımlılığı ve BİT geleneği performansı nasıl etkilediği	Tersine lojistiğin performansı; Tersine lojistik hizmet kalitesi	118 firma	
Hanaoka ve Kunadhamraks (2009)	İnter model yük taşımacılığının LP'nı değerlendirmeye yönelik bir kavramsal bir yapı oluşturmak	Lojistik Maliyetler, Hizmet Kalitesi, Güvenlilik Ve Güven kapsamında çok boyutlu ölçümlenmiştir.		Yapay Zeka
Leuschner vd., (2012)	Müşteri memnuniyeti ve tedarikçiler arasında paylaşılan iş çeşitliliğinin lojistik ve pazarlama üzerine etkileri	LP, pazarlama karmasından dağıtım performansı ile ölçümlenmiştir.		YEM

Tablo 2. İlişki Kalitesi (İK) Literatür İncelemesi

Yazar(lar) /Yıl/	Araştırmanın Amacı	İlişki Kalitesi Bileşenleri	Örneklem	Yöntem
Ismail vd. (2014)	İhracat pazarlarında faaliyet gösteren küçük işletmelerin rekabet avantajı üzerine İK ve yönetsel yetkinliğin rolünü araştırmak.	Güven; Bağlılık; Tatmin	Malezyada ki 228 adet orta küçük ölçekli işletme	YEM
Erdil (2014)	Yabancı aracı şirketler ile ihracatçı firmanın İK'nin ihracat performansı üzerinde etkilerini araştırmak.	İşbirliği; Güven; Bağlılık	104 ihracat yöneticisi	Korelasyon ve Regresyon
Segoro (2013)	Müşteri tatmini ve sadakati üzerine algılanan hizmet kalitesinin, İK'nin etkilerini incelemek.	Güven; Samimilik; İşbirliği	370 öğrenci.	YEM
Lai vd. (2008)	Tedarikçi ve son kullanıcı arasındaki kanal ilişkilerinin dinamiklerini incelemek	Güven; Bağlılık	358 tedarikçi firma	Korelasyon YEM
Shi & Liao (2013)	Örgütler arası güven, bağımlılık ve İK arasındaki ilişkilerde ortak takım çalışmasının aracı etkisini incelemek.	Tatmin; Bağlılık; Uzun Dönemli Yönelim	Otel ve restoranların tedarik zincirleri	YEM
Marquardt, (2013)	Endüstriyel anlamda geleceği belirsiz ürünlerin, alıcı - satıcı ilişkilerinin etkilerini ve endüstriyel markalama işinin anlaşılabilirliğini araştırmak.	Tatmin; Güven; Bağlılık	249 satıcı	YEM
Wu vd. (2015)	İki taraf arasında güven ve bağlılığa dayalı faydalı ilişkilerin sonraki işlem ve ortaklıklar üzerine etkileri	Güven; Bağlılık	Tayvan'da 153 şirket	Çoklu Regresyon
Chang vd. (2012)	Bağlı kuruluşları ile tedarikçileri arası İK'nin performanslarına etkileri	Güven; Bağlılık; Bilgi Alışverişi	Tayvan'da 104 çok uluslu firma	YEM
Sriram&Stump (2004)	BİT ve performans arası ilişkiler	Güven; Koordinasyon; Çatışma; Bilgi Alışverişi	227 satın alma uzmanı	T testi

Tareque Aziz & Noor (2013)	İK üzerine maliyetle ilgili faktörlerin etkisini değerlendirmek	Bağlılık; Tatmin; Güven	Bangladeş'te perakendesi	Çoklu regresyon
Chong Tan & Ndubisi (2014)	Örgütsel kaynaklar, teknolojik inovasyon, İK ve işletme performansı arasındaki ilişkiyi değerlendirmek	Güven; Bağlılık; Kurumsallık	Malezyadaki 330 firmanın CEO ve üst düzey yönetici	Korelasyon
Kühne vd. (2013)	Zincir üyesi arasında, algılanan İK'nin novasyon kapasitesie etkisi	Güven; Tatmin (Ekonomik ve Sosyal); Bağımlılık; Güç (Zorlayıcı Olmayan); Saygınlık; Yönetim	3 Avrupa ülkesi, 90 firma	(Kruskal - Wallis) (Mann - Whitney U)
Park vd. (2014)	Bilgi teknolojisi hizmet ilişkilerinde İK doğuran hizmet kalitesi konusunda iletişim verimliliğinin etkilerini araştırmak.	Güven; Bağlılık	250 küresel BİT firması çalışanı	Kısmi en küçük kareler analizi
Wong & Sohal (2002)	Perakende ilişkilerini oluşturan iki düzey olan satış elemanı ve mağaza konularında güven ve bağlılık konseptlerini ve bunların İK etkilerini araştırmak.	Güven; Bağlılık	1261 satış elemanı	YEM
Huang vd. (2014)	Perakende hizmet bağlamları içinde, ilişkisel bağlar ve marka sadakati arasındaki ilişkide marka İK'sının aracı rolünü araştırmak	Aşkve Tutku; İçsel Bağlantı; Bağlılık; Samimiyet; Marka Partner Kalitesi	15-24 yaş arası 524 kişi	YEM
Chong Tan vd., (2011)	Malezya'daki hurma yağı işleme şirketlerinde, iş performansı ve örgütsel kapasite arasındaki ilişkide İK'nın aracı rolünü incelemek.	Güven; Bağlılık; İşbirliği	330 hurma yağı işleme şirketi	Korelasyon
Bobot (2011)	İK çatışma yönetimi ilişkisi	Güven; İlişki Bağlılığı	131 Fransız perakendeci	Çoklu regresyon
Ndubisi vd., (2007)	İlişkisel pazarlamanın etkilerini incelemek	İlişki Kalitesi	220 banka müşterisi	Çoklu Regresyon

Sven Ivens (2004)	Profesyonel hizmet ilişkilerinde İK üzerindeki ilişki davranışlarının etkilerini incelemek	Tatmin; Güven; Bağlılık	Alman Pazar Araştırma Derneğinin 206 üyesi	Ki-kare testi Regresyon Analizi
Wagner & Lindeman (2008)	Kanal ilişkilerinde değer paylaşımının belirleyicilerini araştırmak.	İlişki Kalitesi	142 Yönetici	Ki-kare Regresyon
Gyau & Spiller (2009)	Gana ve Avrupa arasında, satıcıların tedarikçi gruplarının algılanan İK mukayeseli analizi	Güven; Tatmin; Bağlılık	Gana'daki 101 ihracatçı	MANOVA
Mysen vd. (2011)	Belirsiz çevre, bağ yapısı ve İK ile ilgili iş ilişkilerinde fırsatçılığın anahtar rolünün incelenmesi	Fırsatçılık; Güven; Bağlılık	212 tane orta ve küçük ölçekli imalat şirketi	YEM

Elde edilen çalışmalar amaçları itibarı ile ele alındığında:

- LP ilişkin ölçüm geliştirmeye, test etmeye ve model geliştirmeye yönelik olanlar,
- LP bağımlı değişken olarak kabul eden ve bazı bağımsız değişkenlerin üzerine olan etkilerini değerlendiren,
- LP bağımsız değişken olarak inceleyen,
- farklı kültürlerden veri toplayarak bahsi geçen ilk üç amaçtan birini yerine getirmeye çalışan araştırmalar olarak 4 grup altında sınıflandırılabilir.

LP, tanım itibarı ile ele alındığında:

- lojistik servis sağlayıcı firmaların, operasyonel faaliyetlerinin performansı,
- Üretici bir firma tarafından faaliyetlerini etkin bir şekilde sürdürmesi için gerek kendisinin gerekse de tedarikçisinin yerine getirmesi gereken lojistik faaliyetlerin performansı,
- Satıcı/perakendeci firmaların müşterilerine yönelik olarak yerine getirmesi gereken lojistik eylemlerin performansı ve
- Farklı bir lojistik eylemin performansı, örneğin tersine lojistik faaliyetinin performansı gibi farklı kapsam ve örnekler çerçevesinde 4 grup altında ele alınmaktadır.

LP ilişkin ölçümler doğal olarak, yukarıdaki tanımsal farklılıklara dayalı olarak çeşitlilik göstermekte ve her tanım kendi ölçüm modelini ve ölçüm değişkenlerini doğurmaktadır. Ölçümler tek boyutlu ve çok boyutlu olmasının yanı sıra Tablo 1'de görülebileceği gibi boyut -ölçüm değişkenleri- ifadeleri ve ölçüm yöntemleri de farklılıklar göstermektedir.

Çalışmaların örneklem yapısı ağırlıklı olarak, konunun gereği, firma ve yöneticileri kapsayan çalışmalardır. Çalışmalarda birincil verilerin yanı sıra ikincil veri kaynaklarından da istifade edilmiştir. Nicel analizler ağırlıklı olmakla birlikte nitel

çalışmalarla da karşılaşılmaktadır. Ayrıca veri toplamada anket yönteminin yanı sıra örnek olay analizleri, uzman görüşleri ve mülakatlarda kullanılmıştır.

İlişki kalitesi, çalışmalarda ki araştırma değişkeni olarak üstlendiği rol itibariyle; ilişki kalitesini kavramsal çerçeve içerisinde hem bağımlı hem de bağımsız değişken olarak kabul eden, ilişki kalitesini sadece bağımlı değişken olarak kabul eden ve ilişki kalitesini sadece bağımsız değişken olarak kabul eden araştırmalar olmak üzere 3 kategoride sınıflandırılmaktadır.

İlişki kalitesi, tanım itibari ile ele alındığında karşımıza; endüstriyel piyasalarda ilişki kalitesinin etkilerini ve etkilenimlerini incelemek, ihracat pazarlarında firma ve ihracat performansı üzerine etkilerini açığa çıkarmak, tedarikçi firmalar ile üretici firmalar arasındaki kanal ilişkilerinin düzenlenmesindeki rolünü belirlemek, taraflar arasındaki bilgi teknolojilerinin kullanım performansı üzerine ilişki kalitesinin etkisini değerlendirmek, perakende endüstrisinde ilişki kalitesi, hizmet kalitesi bağlamında ilişki kalitesini değerlendirmek, dağıtım zinciri içerisinde sosyal meselelerin çözümünde belirleyici rollerini açıklamak gibi 7 farklı konu ve kapsam doğrultusunda kullanıldığı görülmektedir.

İlişki kalitesine ilişkin ölçümler ele alındığında ise tabloda görüldüğü gibi örneklem boyutunun, ölçüm değişkenlerinin, ifadelerinin ve ölçüm yöntemlerinin farklılık gösterdiği görülmektedir. Örneklem yapısı incelendiğinde ise makalenin amacına ve uygulanan araştırma metoduna göre farklılıklar göze çarpmaktadır

5.SONUÇ

LP ilişkin yazın, lojistik faaliyetlere verilen önem ve bu faaliyetlerin etkilediği ve etkilendiği değişkenlerin taşıdığı kritik yapıları nedeniyle hızlı bir şekilde artış göstermektedir. LP alanında yapılan çalışmalar makro ve mikro düzeyde ele alınabilmektedir.

Bu çalışma, hem teorik hem de uygulamalar açısından anlamlı katkılar içermektedir. Her şeyden önce lojistik performansın kavramlaştırılmasına katkı sağlamakta ve gelecekte bu alanda çalışma yapacak araştırmacılara hem kavram hem de ölçümleme süreçlerinde kolaylık sağlayacaktır. Uygulamacılar açısından ise lojistik performanslarını nasıl yönetebileceklerine ilişkin doğru bir bakış açısı geliştirmelerini sağlayarak yönetsel faaliyetlerini daha doğru bir biçimde geliştirmelerine imkân taniyacaktır.

Çalışmaya ilişkin en temel kısıt, çalışmanın sadece iki veri tabanına dayalı olarak kurgulanması olup bu durum çalışmanın genelleştirilme yeteneğini sınırlandırmaktadır. Dolayısıyla çalışma daha çok keşifsel bir nitelik çerçevesinde ele alınmalıdır. Gelecekte yapılması düşünülen çalışmaların hem kapsam hem de nicelik itibarıyla daha detaylandırılmasına ihtiyaç vardır.

Aynı şekilde ilişki kalitesi; firmaların birbirleriyle ve müşterileriyle aralarında değer yaratma üzerine odaklandığı için etkilediği ve etkilendiği değişkenler itibari ile çeşitlilik göstermektedir. İlişki kalitesi üzerine yapılan çalışmalar mikro ve makro düzeyde ele alınabilmektedir. Bu çalışma gelecekte bu alanda çalışma yapacak olan araştırmacılara ölçümleme süreçlerinde kolaylık sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Anderson, R. D., Jerman, R. E., & Crum, M. R. (1998). "Quality management influences on logistics performance." *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, Vol.34, No.2, 137-148.
- Andersson, P., Aronsson, H., & Storhagen, N. G. (1989). "Measuring logistics performance." *Engineering Costs and Production Economics*, 17(1-4), 253-262.
- Athanasopoulou, P. (2009). Relationship quality: a critical literature review and research agenda. *European Journal of Marketing*, 43(5/6), 583-610.
- Berry, L. L., ve Parasuraman, A. (1991). Marketing service. *Competing through Quality*, New York.
- Bobot, L. (2011). Functional and dysfunctional conflicts in retailer-supplier relationships. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 39(1), 25-50.
- Bowersox, D. J., Closs, D. J., ve Helferich, O. K. (1996). *Logistical management*(Vol. 6). New York, NY: McGraw-Hill. 129-132
- Bowersox, D. J., Daugherty, P. J., Droge, C. L., Rogers, D. S., ve Wardlow, D. L. (1989). Leading edge logistics: Competitive positioning for the 1990s, council of logistics. *Management, Oak Brook, IL*.
- Brewer, P. C., ve Speh, T. W. (2000). Using the balanced scorecard to measure supply chain performance. *Journal of Business logistics*, 21(1), 75.
- Bulis, A., & Škapars, R. (2013). "Development of international freight transit in Latvia." *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 99, 57-64.
- Chang, M. L., Cheng, C. F., & Wu, W. Y. (2012). How buyer-seller relationship quality influences adaptation and innovation by foreign MNCs' subsidiaries. *Industrial Marketing Management*, 41(7), 1047-1057.
- Chong Tan, Y., & Oly Ndubisi, N. (2014). Evaluating supply chain relationship quality, organisational resources, technological innovation and enterprise performance in the palm oil processing sector in Asia. *Journal of Business & Industrial Marketing*, 29(6), 487-498.
- Chong Tan, Y., Mavondo, F., & Worthington, S. (2011). Organisational capabilities and relationship quality: Performance implications for palm oil processors in Malaysia. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 23(2), 152-164.
- Crosby, L. A., Evans, K. R., ve Cowles, D. (1990). Relationship quality in services selling: an interpersonal influence perspective. *The journal of marketing*, 68-81.
- Daugherty, P. J., Richey, R. G., Genchev, S. E., & Chen, H. (2005). "Reverse logistics: superior performance through focused resource commitments to information technology." *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, Vol.41, No.2, 77-92.

- Domingues, M. L., Reis, V., & Macário, R. (2015). "A Comprehensive Framework for Measuring Performance in a Third-party Logistics Provider." *Transportation Research Procedia*, 10, 662-672.
- Dwyer, F. R., Schurr, P. H., ve Oh, S. (1987). Developing buyer-seller relationships. *The Journal of marketing*, 11-27.
- Erdil, T. S. (2014). The Role of Foreign Intermediary Relationship Quality on Export Performance: A Survey on Turkish Firms. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 150, 600-608.
- Fawcett, S. E., & Cooper, M. B. (1998). "Logistics performance measurement and customer success." *Industrial Marketing Management*, Vol. 27, No:4, 341-357.
- Fugate B.S., Mentzer, J.T., Stank, T.P., (2010), "Logistics Performance: Efficiency, Effectiveness, and Differentiation", *Journal of Business Logistics*, Vol, 31, No. 1, pp.43-62.
- Fugate, B. S., Autry, C. W., Davis-Sramek, B., & Germain, R. N. (2012). "Does knowledge management facilitate logistics-based differentiation? the effect of global manufacturing reach." *International Journal of Production Economics*, Vol.139, No.2, 496-509.
- Garcia, F. A., Marchetta, M. G., Camargo, M., Morel, L., & Forradellas, R. Q. (2012). "A framework for measuring logistics performance in the wine industry." *International Journal of Production Economics*, Vol.135, No.1, 284-298.
- Gogoneata, B. (2008). "An analysis of explanatory factors of logistics performance of a country." *The Amfiteatru Economic Journal*, Vol.10, No.24, 143-156.
- Green Jr, K. W., Whitten, D., & Inman, R. A. (2008). "The impact of logistics performance on organizational performance in a supply chain context." *Supply Chain Management: An International Journal*, Vol.13, No.4, 317-327.
- Greenhalgh, T. (1997). "Papers that summarise other papers (systematic reviews and meta-analyses)". *BMJ: British Medical Journal*, Vol. 315(7109), 672.
- Grönroos, C. (2000). Creating a relationship dialogue: communication, interaction and value. *The marketing review*, 1(1), 5-14.
- Gyau, A., & Spiller, A. (2009). Comparison of relationship perception in the international fresh produce business. *Journal of Enterprise Information Management*, 22(4), 441-455.
- Hanaoka, S., & Kunadhamraks, P. (2009). "Multiple criteria and fuzzy based evaluation of logistics performance for intermodal transportation." *Journal of Advanced Transportation*, Vol.43, No.2, 123.
- Hausman, W. H., Lee, H. L., & Subramanian, U. (2013). "The impact of logistics performance on trade." *Production and Operations Management*, Vol.22, No.2, 236-252.
- Hsiao, H., Kemp, R. G. M., Van der Vorst, J. G. A. J., & Omta, S. O. (2010). "A classification of logistic outsourcing levels and their impact on service performance: Evidence

- from the food processing industry." *International Journal of Production Economics*, Vol.124, No.1, 75-86.
- Huang, C. C., Fang, S. C., Huang, S. M., Chang, S. C., & Fang, S. R. (2014). The impact of relational bonds on brand loyalty: the mediating effect of brand relationship quality. *Managing Service Quality*, 24(2), 184-204.
- Huang, Y. C., Jim Wu, Y. C., & Rahman, S. (2012). "The task environment, resource commitment and reverse logistics performance: evidence from the Taiwanese high-tech sector." *Production Planning & Control*, Vol.23, No.10-11, 851-863.
- Ismail, M. D., Domil, A. K. A., & Isa, A. M. (2014). Managerial Competence, Relationship Quality and Competitive Advantage among SME Exporters. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 115, 138-146.
- Jarvelin, A., ve Lehtinen, U. (1996). Relationship quality in business-to-business service context. *İçinde Quis* (C. 5, ss. 243-254).
- Korpela, J., & Tuominen, M. (1996). "Benchmarking logistics performance with an application of the analytic hierarchy process." *Engineering Management, IEEE Transactions on*, Vol.43, No.3, 323-333.
- Krakovics, F., Leal, J. E., Mendes, P., & Santos, R. L. (2008). "Defining and calibrating performance indicators of a 4PL in the chemical industry in Brazil." *International Journal of Production Economics*, Vol.115, No.2, 502-514.
- Kühne, B., Gellynck, X., & Weaver, R. D. (2013). The influence of relationship quality on the innovation capacity in traditional food chains. *Supply Chain Management: An International Journal*, 18(1), 52-65.
- Lai, K. H., Bao, Y., & Li, X. (2008). Channel relationship and business uncertainty: evidence from the Hong Kong market. *Industrial Marketing Management*, 37(6), 713-724.
- Lai, K. H., Wong, C. W., & Cheng, T. C. E. (2010). "Bundling digitized logistics activities and its performance implications." *Industrial Marketing Management*, Vol.39, No.2, 273-286.
- Lai, K. H., Wong, C. W., & Cheng, T. E. (2008). "A coordination-theoretic investigation of the impact of electronic integration on logistics performance". *Information & Management*, Vol.45, No.1, 10-20.
- Lambert, D. M. and Cook, R. L. (1990), "Integrating marketing and logistics for increased profit", *Business*, 40(3), pp. 22-29.
- Langley Jr, C. J., ve Holcomb, M. C. (1992). Creating logistics customer value. *Journal of business logistics*, 13(2), 1.
- Lee, C. K. M., & Lam, J. S. L. (2012). "Managing reverse logistics to enhance sustainability of industrial marketing." *Industrial Marketing Management*, Vol.41, No.4, 589-598.
- Leuschner, R., Lambert, D. M., & Knemeyer, A. M. (2012). "Logistics performance, customer satisfaction, and share of business: a comparison of primary and secondary suppliers." *Journal of Business Logistics*, Vol.33, No.3, 210-226.

- Liu, C. L., & Lyons, A. C. (2011). "An analysis of third-party logistics performance and service provision." *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, Vol.47, No.4, 547-570.
- Marquardt, A. J. (2013). Relationship quality as a resource to build industrial brand equity when products are uncertain and future-based. *Industrial Marketing Management*, 42(8), 1386-1397.
- Martí, L., Puertas, R., & García, L. (2014). "The importance of the Logistics Performance Index in international trade." *Applied Economics*, Vol.46, No.24, 2982-2992.
- Mentzer, J. T., ve Konrad, B. P. (1991). An efficiency/effectiveness approach to logistics performance analysis. *Journal of business logistics*, 12(1), 33.
- Moliner, M. A., Sánchez, J., Rodriguez, R. M., ve Callarisa, L. (2007). Perceived relationship quality and post-purchase perceived value: An integrative framework. *European Journal of Marketing*, 41(11/12), 1392-1422.
- Mysen, T., Svensson, G., & Payan, J. M. (2011). The key role of opportunism in business relationships. *Marketing Intelligence & Planning*, 29(4), 436-449.
- Ndubisi, N., Kok Wah, C., & Ndubisi, G. C. (2007). Supplier-customer relationship management and customer loyalty: The banking industry perspective. *Journal of Enterprise Information Management*, 20(2), 222-236.
- Orhan, O. Z. (2003). *Dünyada ve Türkiye’de lojistik sektörünün gelişimi*. İstanbul Ticaret Odası.
- Park, J. G., Lee, S., & Lee, J. (2014). Communication effectiveness on IT service relationship quality. *Industrial Management & Data Systems*, 114(2), 321-336.
- Piriyakul, M. (2011). "A partial least squares model for SCM strategy, willingness for external collaboration, competitive performance and relative performance: Effects of marketing and logistics performance in the palm oil industry." *African Journal of Business Management*, Vol.5, No.4, 1431.
- Puertas, R., Martí, L., & García, L. (2014). "Logistics performance and export competitiveness: European experience." *Empirica*, Vol.41, No.3, 467-480.
- Ramanathan, R. (2010). "The moderating roles of risk and efficiency on the relationship between logistics performance and customer loyalty in e-commerce." *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, Vol.46, No.6, 950-962.
- Scanzoni, J. (1979). Social exchange and behavioral interdependence. *Social exchange in developing relationships*, 61-98.
- Schmitz, J., & Platts, K. W. (2004). "Supplier logistics performance measurement: Indications from a study in the automotive industry." *International Journal of Production Economics*, Vol.89, No.2, 231-243.
- Schramm-Klein, H., & Morschett, D. (2006). "The relationship between marketing performance, logistics performance and company performance for retail

- companies." *International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, Vol.16, No.02, 277-296.
- Segoro, W. (2013). The influence of perceived service quality, mooring factor, and relationship quality on customer satisfaction and loyalty. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 81, 306-310.
- Shang, K. C., & Marlow, P. B. (2005). "Logistics capability and performance in Taiwan's major manufacturing firms." *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, Vol.41, No.3, 217-234.
- Shi, X., & Liao, Z. (2013). Managing supply chain relationships in the hospitality services: An empirical study of hotels and restaurants. *International Journal of Hospitality Management*, 35, 112-121
- Skarmeas, D., Katsikeas, C. S., Spyropoulou, S., ve Salehi-Sangari, E. (2008). Market and supplier characteristics driving distributor relationship quality in international marketing channels of industrial products. *Industrial Marketing Management*, 37(1), 23-36.
- Smith, C. D., & Mentzer, J. T. (2010). "User influence on the relationship between forecast accuracy, application and logistics performance." *Journal of Business Logistics*, Vol.31, No.1, 159-177.
- Sriram, V., & Stump, R. (2004). Information technology investments in purchasing: an empirical investigation of communications, relationship and performance outcomes. *Omega*, 32(1), 41-55.
- Stank, T. P., & Traichal, P. A. (1998). "Logistics strategy, organizational design, and performance in a cross-border environment." *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, Vol.34, No.1, 75-86.
- Sven Ivens, B. (2004). How relevant are different forms of relational behavior? An empirical test based on Macneil's exchange framework. *Journal of Business & Industrial Marketing*, 19(5), 300-309.
- Tareque Aziz, M., & Azila Mohd Noor, N. (2013). Evaluating the effect of cost related factors on relationship quality: An investigation of retailer-supplier relationship in Bangladesh. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 41(7), 545-558.
- Tektaş, Ö. Ö.(2009), *Endüstriyel Pazarlara İlişkin Satın Alma Modellerinin Müşterinin Algıladığı Değer Ve İlişki Kalitesi Bağlamında İncelenmesi Ve Tamamlayıcı Bir Model Önerisi*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ankara, ss. 72-85
- Wagner, S. M., & Lindemann, E. (2008). Determinants of value sharing in channel relationships. *Journal of Business & Industrial Marketing*, 23(8), 544-553.
- Wang, M., Jie, F., & Abareshi, A. (2015). "Business Logistics Performance Measurement in Third-Party Logistics: An Empirical Analysis of Australian Courier Firms." *International Journal of Business and Information*, Vol.10, No.3, 323.

- Wong, A., & Sohal, A. (2002). An examination of the relationship between trust, commitment and relationship quality. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 30(1), 34-50.
- Wood, D. F., Barone, A., Murphy, P. ve Wardlow, D. L., (1995). *International Logistics*, Chapman&Hall, ABD
- Wu, L. Y., Chen, P. Y., & Chen, K. Y. (2015). Why does loyalty-cooperation behavior vary over buyer-seller relationship?. *Journal of Business Research*, 68(11), 2322-2329.
- Wu, Y. C. J., Dong, T. P., Chang, C. L., & Liao, Y. C. (2015). "A collaborative learning lesson from using effective information technology combinations." *Computers in Human Behavior*, 51, 986-993.
- Yu, M. M., & Hsiao, B. (2015). "Measuring the technology gap and logistics performance of individual countries by using a meta-DEA-AR model." *Maritime Policy & Management*, 1-23.

BİREY-ÇEVRE UYUMUNUN İŞE YÖNELİK TUTUMLARA ETKİSİNDE KÜLTÜREL ADAPTASYONUN ROLÜ: YABANCI UYRUKLU AKADEMİSYENLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

THE ROLE OF CROSS-CULTURAL ADJUSTMENT ON THE INFLUENCE OF PERSON-ENVIRONMENT FIT TOWARDS JOB ATTITUDES: A STUDY ON SELF-INITIATED ACADEMIC EXPATRIATES

Yrd. Doç. Dr. Esengül İPLİK¹

Prof. Dr. Azmi YALÇIN²

ÖZ

Bu çalışmanın amacı birey-çevre uyumu, kültürel adaptasyon iş tatmini, yaşam tatmini ile işten ayrılma niyeti arasındaki doğrudan ve dolaylı ilişkileri ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye'deki kamu ve vakıf üniversitelerinde görev yapan 415 yabancı uyruklu akademisyene anket uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucu elde edilen bulgular birey-çevre uyumuyla kültürel adaptasyon, iş tatmini, yaşam tatmini ve işten ayrılma niyeti gibi çalışan tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu ve bu ilişkilerde kültürel adaptasyonun aracılık rolünün olduğu tespit edilmiştir. Son olarak, elde edilen bu sonuçlar konu ile ilgili literatürde yer alan çalışmalar bağlamında tartışılarak, gerek örgütler gerekse gelecekte yapılacak çalışmalar için bir takım öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Birey-Çevre Uyumu, Yabancı Uyruklu Akademisyen, Kültürel Adaptasyon, İş Tatmini, Yaşam Tatmini, İşten Ayrılma Niyeti*
JEL Sınıflandırması: D23, J28, J61, M16.

ABSTRACT

This study aims to reveal the direct and indirect relationships between person-environment fit, cross-cultural adjustment, job satisfaction, life satisfaction, and intention to leave. For this purpose, a questionnaire has been applied to 415 foreign academics working in public and foundation universities in Turkey. Findings obtained as a result of the analyses, it is concluded that there is a significant relationship between person-environment fit and employee attitudes such as cross-cultural adjustment, job satisfaction, life satisfaction, intention to leave and cross-cultural adjustment has a mediating effect on this relationship. Finally, these results were discussed in the context of the studies in the relevant literature and several suggestions were made for both organizations and future studies.

Keywords: *Person-Environment Fit, Self-Initiated Academic Expatriates, Cross-Cultural Adjustment, Job Satisfaction, Life Satisfaction, Intention to Leave.*
JEL Classification: D23, J28, J61, M16

* Bu çalışma doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

¹ Yrd.Doç.Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İİBF Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, eseniplik@osmaniye.edu.tr

² Prof.Dr., Çukurova Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, azmiyalcin@cu.edu.tr

1. GİRİŞ

Çokuluslu şirketlerin sayısındaki artış, hızlı büyüme ve dünya çapında yabancı personeli etkili bir şekilde yönetme ihtiyacının ortaya çıkması ticari işletmelerdeki yabancı çalışanlar üzerine yapılan çalışmaların belirgin bir şekilde artmasına yol açmıştır. Yabancı uyruklu çalışanlarla ilgili literatürün önemli bir kısmında belirli bir örgüte bağlı olarak yurtdışına çıkan yabancı çalışanlara odaklanıldığı görülmektedir. Ancak artan küreselleşme olgusuyla birlikte, çalışanların ülke dışında görevlendirilmeleri artık örgütsel bir karar olmaktan ziyade kişisel tercih ve bireysel gelişime bağlı olmaya başlamıştır. Bir örgütün mensubu olarak yurtdışına gönderilen yabancı çalışanların adaptasyonu ile ilgili çalışmalar doyum noktasına ulaşmış ve iyi anlaşılabilir bir olgu olduğundan, son dönemde üzerinde durulmaya başlanan konu yabancı çalışanların diğer bir türü olan bireysel yabancı uyruklu çalışanlardır. Uluslararası çalışanların bu grubu ilk olarak Torrington (1994) tarafından vurgulanmış ancak son yıllarda, araştırmacılar dikkatlerini kendi başlarına yabancı ülkelere giden ve orada iş bulan bireylere çevirmişlerdir. Özellikle 2005 ile 2015 yılları arasında bu tür yabancı çalışanlarla ilgili çalışmaların hızla arttığı görülmektedir (Halim, Abu Bakar ve Mohamad, 2014).

Çokuluslu örgütlerde örgütsel performans ve rekabet avantajı açısından önemli bir unsur olan yabancı uyruklu çalışan, belirli bir süre sonunda geri dönmek üzere çalışmak amacıyla kendi ülkesinden ayrılıp başka bir ülkede geçici olarak kalan kişi şeklinde tanımlanmaktadır (Williams, 2008, s.16). Yabancı uyruklu çalışanlar; çalıştığı örgüt tarafından diğer ülkelerdeki şubelerine gönderilen kişiler olabileceği gibi, bireysel olarak kendi isteği ile ülkesi dışında iş bulup çalışan kişiler de olabilmektedir (Deniz ve Noyan, 2014, s.1).

Son dönemde küresel pazarda bağımsız yabancı çalışan tercihi yalnızca iş örgütlerini kapsamamakta, üniversiteler de akademisyen ararken küresel iş pazarını kullanmakta, bu da akademisyenlerin dünya çapında çalışmasına olanak sağlamaktadır. Yabancı uyruklu akademisyenlerin dolaşımının artması yerel üniversitelere diğer ülkelerdeki nitelikli akademisyenlerle cazip anlaşmalar yapma imkanı sağlamaktadır. İşletmelerdeki yabancı çalışanlara ilişkin literatürün hızlı bir şekilde gelişmesine rağmen, yabancı akademisyenler üzerine yapılan çalışmalar hala yeterli düzeyde değildir. Üniversiteler konferanslar, araştırma projeleri, yayınlar, danışmanlık, araştırma bursu alma ve yönetim gibi çalışma görevlerini kapsamaması nedeniyle ticari işletmelerden farklı bir örgüt çevresi sunmaktadır. Yabancı akademisyenlerin sayısının artması daha fazla üniversitenin farklı ulusal kültürleri temsil eden uluslararası fakültelere sahip olmasına yol açmaktadır (Halim vd., 2014).

Son yıllarda, yükseköğretim sisteminde yaygınlaşan bu uluslararasılaşma süreci üniversiteler açısından yabancı uyruklu akademisyenleri çekme ve elde tutmaya ilişkin faaliyetlerin önemini arttırmaktadır. Bir yabancı uyruklu çalışandan istenen performansın elde edilebilmesi bu çalışanın tutum ve davranışlarının yeni kültürel bağlama uyum sağlaması ile mümkün olmaktadır. Bu bağlamda, yabancı uyruklu akademisyenlerin ev sahibi ülkedeki yeni çevreye adaptasyonu önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Genel olarak adaptasyon, bireyin ev sahibi ülkenin gelenek ve adetlerine uyum sağlamak için davranışlarını değiştirmesi şeklinde tanımlanırken, kültürlerarası adaptasyon, bir bireyin yabancı bir kültürün çeşitli yönleriyle ilgili sahip olduğu psikolojik rahatlık ve bu

kültüre olan yakınlık derecesi olarak ifade edilmektedir (Karaeminoğulları, Doğan ve Bozkurt, 2009, s.332; Black ve Mendenhall, 1990, s.129).

Yabancı uyruklu çalışanların yeni kültürlerle adaptasyonlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi son yıllarda giderek daha fazla çalışmada inceleme konusu yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda, yeni kültüre adaptasyonu etkileyen iş, örgütsel ve bağlamsal pek çok faktör olduğu ortaya konulmuştur (Huff, Song ve Gresch, 2014). Bireyin içinde bulunduğu iş çevresinin çeşitli düzeyleri (örgüt, iş, yönetici ve grup) ile uyumu yeni kültüre adaptasyonunu etkileyen değişkenlerden bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Nolan ve Morley, 2014). En yaygın haliyle uyum, kişinin bilgisi, becerisi ve kabiliyetleri ile işin gerektirdiği niteliklerin birbiriyle örtüşmesidir. Örgütsel psikolojide artan bir şekilde önem kazanmaya başlayan birey-çevre uyumu ise, birey ve bireyin konumuna ilişkin özellikler eşleştiği zaman meydana gelen uyumluluk olarak tanımlanmaktadır (Kutcher, Bragger ve Masco, 2013, s.294).

İyi derecede uyum hali, yabancılaşma ve psikolojik sorunlarda azalmalara; bağlılık, iş tatmini ve özgüvende ise artışlara neden olacaktır (Carless, 2005). Son yıllarda örgütsel davranış alanında önem kazanan ve çalışanın ihtiyaçları, hedefleri, değerleri, tercihleri ve yetenekleri ile organizasyon kültürü, yöneticisi, iş arkadaşları ya da işin kendisi arasındaki uygunluk olarak tanımlanan birey-çevre uyumunun iş yerinde önemli olan iş tatmini (Furnham ve Schaeffer, 1984; Saks ve Ashforth, 1997; Jansen ve Kristof-Brown, 2006; Redelinguys ve Botha, 2016), örgütsel bağlılık (Ahmad, Veerapandian ve Ghee, 2011), örgütsel vatandaşlık davranışı (Özdemir ve Ergun, 2015), stres (Edwards, 1996), işten ayrılma niyeti (Kristof-Brown, Zimmerman ve Johnson, 2005; Oh vd. 2014) gibi çeşitli tutum ve davranışlarla ilişkili olduğu ortaya konulmuştur. Bu nedenle çalışanların çevreleriyle olan uyumlarının ölçülmesi ve uyumun ilgili olduğu davranışların belirlenmesi araştırmacıların ilgisini çeken bir konu olmuştur.

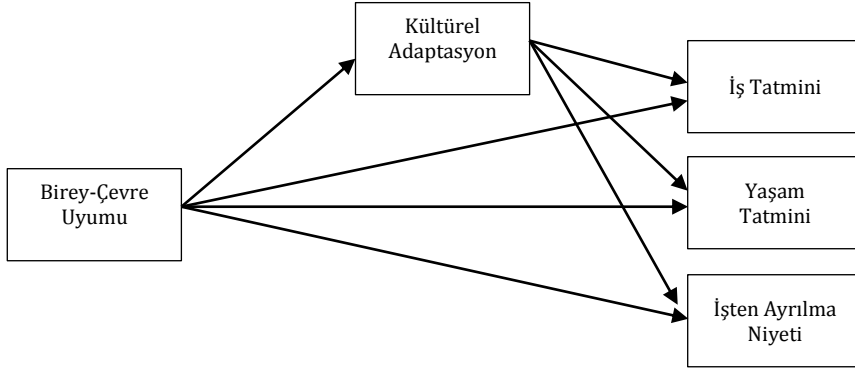
Literatürde yabancı uyruklu çalışanların kültürel adaptasyonunun neden ve sonuçlarına odaklanan pek çok çalışma bulunmaktadır. Ancak bu araştırmaların çok azında bireyin içinde bulunduğu çevre ile uyumu inceleme konusu yapılmıştır. Bu doğrultuda birey-çevre uyumunun yabancı uyruklu çalışanların kültürel adaptasyonu ile ilişkisi ve bunun çalışan tutumlarına etkisinin kuramsal bir model çerçevesinde ele alınması önem kazanmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı birey-çevre uyumu, kültürel adaptasyon iş tatmini, yaşam tatmini ve işten ayrılma niyeti arasındaki doğrudan ve dolaylı ilişkileri ortaya koyarak literatüre ve uygulamaya önemli bir katkı sağlamaktır.

2. YÖNTEM

2.1. ARAŞTIRMA MODELİ VE HİPOTEZLER

Çalışma kapsamında yapılan literatür taraması sonucu oluşturulan araştırma modeli ve hipotezler aşağıda yer almaktadır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Bireyin özellikleri ile çalışma çevresinin özellikleri arasındaki uyumu ifade eden birey-çevre uyumu, yabancı kültüre adaptasyon konusunun incelenmesinde kullanılan farklı bakış açılarından bir tanesidir. Bireyin yeni kültürel çevrenin değer ve inançlarının kendi değer ve inançları ile uyumlu olduğunu algılaması yeni kültüre adaptasyonunu hızlandırırken, yeni çevrenin değer ve inançları ile kendi değer ve inançları arasında büyük farklılıklar olduğunu algılaması kültürel adaptasyonu zorlaştırmaktadır (Van Vianen, De Pater, Kristof-Brown ve Johnson, 2004, s. 699). Birey-çevre uyumu ile ilgili literatür bireyin iş çevresi ile uyumunun yüksek olmasının yeni kültüre adaptasyonu kolaylaştırdığını, bireyin özellikleri (inanç, değer ve yetenekler) ile çevrenin (iş arkadaşları, örgütü, işi) özellikleri eşleştiğinde bireyin yeni kültüre adaptasyonunun daha hızlı olacağını ortaya koymaktadır (Nolan ve Morley, 2014, s.1632). Bu bulgulardan hareketle aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

H₁: Birey-çevre uyumu ile kültürel adaptasyon arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Birey-çevre uyumu kuramının temelinde yatan varsayım, insanlar ve çevreleri arasındaki uyum derecesinin çalışanlar ve örgütler için önemli sonuçlar veya faydalar sağladığıdır. Birey-çevre uyumuyla ilgili yapılan ampirik çalışmalar, kişi ile içinde bulunduğu ortam arasında iyi bir uyum düzeyi olduğunda, iş tatminiyle fiziksel ve psikolojik refahın yüksek düzeyde olacağı görüşünü desteklemektedir (Carless, 2005, s.411). Çalışanın bireysel ihtiyaçlarının çalışma ortamı tarafından ne dereceye kadar yerine getirildiğine ilişkin değerlendirmesinin bir sonucu olarak tanımlanan (Aletraris, 2010, s.1132) iş tatmini, kişilik ve çevre değişkenleri arasındaki etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre, iş tatmininde birey-çevre uyumu ile ilgili kuramlar, çalışanların memnuniyetinin kişinin karakteri, değerleri, becerileri ve yetkinlikleriyle işi veya çalışma ortamı tarafından sunulan ödüller, fırsatlar ve talepler arasındaki sürekli ve dinamik etkileşimin bir fonksiyonu olduğu varsayımına dayanmaktadır (Pervin, 1968, s.58). Bu bulgulardan hareketle aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

H₂: Birey-çevre uyumu ile iş tatmini arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Bireyin özellikleri ile çalışma ortamının özellikleri iyi bir şekilde eşleştğinde ortaya çıkan birey-çevre uyumunun bireyler açısından birçok duygusal ve davranışsal sonucu bulunmaktadır (Shipp, 2006, s.2). Teorik olarak, uyum ve tutumlar arasındaki ilişkide, uyum olduğunda, çevrenin bireylere kendi ihtiyaçlarını karşılamak için fırsat tanıdığı düşüncesi esas alınmaktadır. İhtiyaçların karşılanması da iş tatmini, yaşam tatmini ve örgütsel bağlılık gibi olumlu tutumların sergilenmesine yol açmaktadır (Arthur, Bell, Villado ve Doverspike, 2006, s.787). Birey ile iş çevresi arasındaki uyum ya da uyumsuzluk kişilerin duygulanım sistemlerini harekete geçirmekte ve çalışanların farklı davranışlarına neden olacak bir uyarıcı görevi görebilmektedir. Birey içinde bulunduğu çevre ile arasında uyum olduğunu algıladığında olumlu duygu durumuna sahip olacak, bu da genel yaşam tatminini arttıracaktır (Uysal Irak ve Mantler, 2010). Bu bulgulardan hareketle aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

H₃: Birey-çevre uyumu ile yaşam tatmini arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Zamanlarının çoğunu işle ilgili görevlerde harcadığı için iş, çalışanların hayatında önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, çalışanların iş yaşamlarındaki refahı, işte kalma niyetlerini ve dolayısıyla da örgütün üretkenliğini artıran önemli bir unsurdur. Birey-çevre uyumu teorisine göre, çalışanların refahı, iş çevreleriyle olan etkileşimleri kadar bireysel özellikleri (bilgi, yetenek, beceri, ihtiyaç ve değerler) ile çevresel özellikler (rol özellikleri, örgütsel değerler ve yapılar) arasındaki eşleşmeden de etkilenmektedir. Yapılan ampirik çalışmalar (Kristof-Brown vd., 2005; Oh vd., 2014)), birey-çevre uyumunun, çalışanların işlerinden nasıl keyif aldıklarını, neden örgütte kalma ya da ayrılma kararı verdiklerini açıklayan değişkenlerden bir tanesi olduğunu ortaya koymaktadır (Redelinghuys ve Botha, 2016, s.11; Van Rensburg, Rothmann ve Diedericks, 2017, s.3). Bu bulgulardan hareketle aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

H₄: Birey-çevre uyumu ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

Bireyin yapmış olduğu işe ilişkin genel değerlendirilmesinden kaynaklanan olumlu duygusal durum olarak tanımlanan iş tatmininin kültürel adaptasyonun ortaya çıkardığı önemli sonuçlardan bir tanesi olduğu yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur (Okpara, 2016, s.267). Hechanova, Beehr ve Christiansen (2003), yapmış oldukları meta analiz sonucu kültürel adaptasyon ile iş tatmini arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde, Bhaskar-Shrinivas, Harrison, Shaffer, ve Luk (2005), tarafından yapılmış olan meta analiz sonuçları da bu bulguları doğrular nitelikte olup, çalışma sonucunda kültürel adaptasyon ile iş tatmini arasında 0,38 düzeyinde bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca, kültürel adaptasyonun çalışan tutumları ile ilişkisinin incelendiği görgül çalışmalarda (Selmer ve Fenner, 2009; Froese ve Peltokorpi, 2013; Okpara, 2016) da benzer sonuçlar ortaya konulmuştur. Bu bulgular ışığında aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

H₅: Kültürel adaptasyon ile iş tatmini arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Yabancı uyruklu çalışanların adaptasyon süreçleri, ev sahibi ülkenin kültürüne adapte olabilmek için yeni davranışlar öğrenmeyi ve bunları uygulamayı gerektirmektedir. Yeni kültüre uygun davranışları öğrenme ve sergileme sürecinde bireyden beklenen davranışlar kendi değerleri, tutumları, inançları veya davranışsal normlarıyla tutarsız olduğunda çalışanın, iç çatışma yaşamaması kaçınılmazdır. Bu iç

çatışmayı aşabilen çalışanlar yeni kültüre özgü davranışları öğrenip benimserken, bununla baş etmekte başarısız olan çalışanlar ise yeni kültüre adapte olamayıp stres yaşamaktadırlar (Maertz, Hassan ve Magnusson, 2009, s.66; Lee ve Kartika, 2014, s.5485). Stres yaşayan çalışanların ise yaşam kalitesi düşmekte ve dolayısıyla da iş tatmini ve yaşam tatmini gibi yaşam kalitesi göstergeleri de olumsuz bir şekilde etkilenmektedir (Ames, Jones, Howe ve Brantley, 2001, s.112). Kültürel adaptasyon ile yaşam tatmini arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışan çok az sayıdaki çalışma da (Rujipak, 2016), yabancı uyruklu çalışanların yeni kültüre adaptasyonun yaşam tatminlerini olumlu etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular ışığında aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

H₆: Kültürel adaptasyon ile yaşam tatmini arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Uluslararası insan kaynakları literatüründe, yabancı uyruklu çalışan adaptasyonunun en çok incelenen sonuçlarından bir tanesi çalışanların görevlerini tamamlamadan erken geri dönüşü olmuştur. Yurtdışı görevlendirmelerde erken dönüşün en önemli nedeni çalışanın yabancı kültürdeki iş ve yaşam koşullarına adapte olamamasıdır (Black ve Stephens, 1989, s.530). Yeni çevreye adapte olamayan çalışan, mutsuz olmakta ve yaşadığı stresi aşamayacağını düşünerek işinden ayrılmaya karar verebilmektedir (Lee, 2006, s.6). Yapılan çalışmaların sonuçları (Shaffer ve Harrison, 1998; Kraimer ve Wayne, 2004; Hechanova vd., 2003; Bhaskar-Shrinivas vd., 2005) da, çalışanın yeni kültüre adaptasyonunun işten ayrılma niyetini etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular ışığında aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

H₇: Kültürel adaptasyon ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

Bu çalışmada birey-çevre uyumunun iş tatmini, yaşam tatmini ve işten ayrılma niyeti üzerindeki doğrudan etkilerinin yanı sıra, kültürel adaptasyon ile birlikte dolaylı etkilerinin de incelenmesi söz konusudur. Yapılan çalışmalar birey-çevre uyumu algısının yabancı uyruklu çalışanların yeni kültüre adaptasyonlarını olumlu yönde etkilediğini ve benzer olarak iş tatmini ile yaşam tatminini artırırken; işten ayrılma niyetini azalttığını ortaya koymaktadır. Ayrıca kültürel adaptasyonun ile çalışanların iş tatmini, yaşam tatmini ve işten ayrılma niyeti arasında doğrudan bir ilişki olduğu yapılan çalışmalarla belirlenmiştir. Söz konusu değişkenler arasında doğrudan ilişkilerin olması, kültürel adaptasyonun birey-çevre uyumu ile iş tatmini, yaşam tatmini ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide aracılık etkilerinin olabileceğine işaret etmektedir. Bu bulgulardan hareketle aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H₈: Birey-çevre uyumunun iş tatminine etkisinde kültürel adaptasyonun aracılık etkisi vardır.

H₉: Birey-çevre uyumu ile yaşam tatminine etkisinde kültürel adaptasyonun aracılık etkisi vardır.

H₁₀: Birey-çevre uyumu ile işten ayrılma niyetine etkisinde kültürel adaptasyonun aracılık etkisi vardır.

karşılanmaktadır. Buna göre anketi cevaplayan akademisyenlerin %16,7'si Suriye uyruklu iken, %14,7'si Amerika, %6,9'u İngiltere ve %6,6'sı ise İran uyrukludur. Türkiye genelinde görev yapan yabancı uyruklu akademisyen sayıları açısından da bu ülkelerin ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir.

2.4. ÖLÇÜM ARAÇLARI

Yabancı uyruklu akademisyenlerin birey-grup uyumlarının belirlenmesinde Vogel ve Feldman (2009), tarafından geliştirilen ölçek kullanılırken, birey-örgüt uyumunun ölçülmesinde Cable ve DeRue (2002) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Birey-yönetici uyumu Turban ve Jones (1988) tarafından geliştirilen ve Hoffman, Bynum, Piccolo ve Sutton (2011) tarafından yeniden düzenlenen ölçek kullanılarak ölçülmeye çalışılmıştır. Birey-çevre uyumunun boyutlarından birey-iş uyumu ise Cable ve DeRue (2002) tarafından geliştirilen ve birey-iş uyumunu ihtiyaç-arz uyumu ve yetenek-talep uyumu olmak üzere iki boyutta ele alan ölçek kullanılarak ölçülmüştür. Toplam 20 ifadeden oluşan ölçekte, birey-örgüt ve birey-yönetici uyumlarını ölçmek üzere 3 ifade yer alırken, birey-grup uyumu 5, birey-iş uyumu ise yetenek-talep uyumu boyutu 3 ve ihtiyaç-arz uyumu boyutu 3 olmak üzere 6 ifade ile ölçülmüştür.

Yabancı uyruklu akademisyenlerin kültürel adaptasyon düzeylerini ölçmek üzere Black ve Stephens (1989) tarafından geliştirilen, toplam 14 ifadenin yer aldığı kültürel adaptasyon ölçek kullanılmıştır. Çalışanların işe yönelik tutumları arasında yer alan iş tatmini Cammann, Fichman, Jenkins ve Klesh (1983) tarafından geliştirilmiş olan ölçek kullanılarak ölçülürken, yaşam tatmininin ölçümünde Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985) tarafından geliştirilen 5 ifadeli ölçek kullanılmıştır. Çalışanların işe yönelik tutumlarından bir diğeri olan işten ayrılma niyeti tek boyut, 3 ifadeden oluşan ve Cammann, Fichman, Jenkins ve Klesh (1979) tarafından geliştirilmiş olan ölçek kullanılarak ölçülmüştür. Bunlara ek olarak demografik verileri ortaya koymak amacıyla cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve çalışma sürelerine ilişkin sorular da anket formunda yer almaktadır.

Ölçeklerin güvenilirliğinin test edilmesinde Cronbach Alpha kullanılmıştır. Güvenilirlik analizi sonuçlarına göre; birey-çevre uyumu ölçeğine ilişkin Cronbach Alpha katsayısı 0,89; kültürel adaptasyon ölçeğine ilişkin güvenilirlik katsayısı 0,88; iş tatmini ölçeğine ilişkin güvenilirlik katsayısı 0,72; yaşam tatmini ölçeğine ilişkin güvenilirlik katsayısı 0,78 ve işten ayrılma niyeti ölçeğine ilişkin güvenilirlik katsayısı ise 0,89 olarak belirlenmiştir.

3. BULGULAR

3.1. HİPOTEZLERİN TESTİ

Birey-çevre uyumunun, kültürel adaptasyon ve Türkiye’de görev yapan yabancı akademisyenlerin tutumları (iş tatmini, yaşam tatmini ve işten ayrılma niyeti) ile olan ilişkilerini ölçebilmek için korelasyon analizinden yararlanılmıştır. Bu bağlamda, yapılan Korelasyon Analizi sonuçları Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Korelasyon Analizi Sonuçları

	1	2	3	4	5
1. Birey-Çevre Uyumu	1				
2. Kültürel Adaptasyon	,29**	1			
3. İş Tatmini	,42**	,20**	1		
4. Yaşam Tatmini	,35**	,52**	,34**	1	
5. İşten Ayrılma Niyeti	-,42**	-,28**	-,42**	-,40**	1

** Korelasyon 0.01 önem düzeyinde anlamlıdır.

İki değişken arasındaki ilişki düzeyini ortaya koyan korelasyon analizi sonuçlarına göre, yabancı uyruklu akademisyenlerin iş çevresiyle uyumları ile yabancı kültüre adaptasyon düzeyleri ($r=0,29$, $p<0,01$) arasında düşük düzeyde pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır. Bu sonuç, birey-çevre uyumunun, yabancı uyruklu akademisyenlerin kültürel adaptasyonları üzerinde etkili olan değişkenlerden bir tanesi olduğunu ve akademisyenlerin iş çevresinin çeşitli düzeyleri ile arasında uyum olduğunu algılamasının yeni kültüre adaptasyonlarını olumlu etkilediğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, çevreyle uyum ile akademisyenlerin iş tatmini ($r=0,42$, $p<0,01$) ve yaşam tatmini ($r=0,35$, $p<0,01$) arasında pozitif doğrusal bir ilişki olduğu gözlemlenirken, işten ayrılma niyeti ($r=-0,42$, $p<0,01$) ile negatif yönlü doğrusal bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Buna göre, akademisyenlerin iş çevresi ile uyumu iş tatmini ve yaşam tatmini gibi çalışan tutumlarını olumlu etkilemekte, buna karşılık işten ayrılma niyetlerini ise azaltmaktadır.

Korelasyon analizi sonuçları, yeni kültüre adaptasyon ile yabancı uyruklu akademisyenlerin tutumları arasında da anlamlı ilişkiler bulunduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre, kültürel adaptasyon ile iş tatmini ($r=0,20$, $p<0,01$) ve yaşam tatmini ($r=0,52$, $p<0,01$) arasında pozitif yönlü doğrusal bir ilişki söz konusuysa, işten ayrılma niyeti ($r=0,28$, $p<0,01$) ile arasında negatif yönlü doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Bu sonuç, yabancı uyruklu akademisyenlerin yeni kültüre adapte olmalarının iş tatmini ve yaşam tatmini düzeylerini arttırırken, işten ayrılma niyetlerini ise azalttığını göstermektedir. Bu doğrultuda çalışma kapsamında geliştirilen H1, H2, H3, H4, H5, H6 ve H7 hipotezleri kabul edilmiştir.

Türkiye’deki üniversitelerde görev yapan yabancı uyruklu akademisyenlerin birey-çevre uyum düzeylerinin iş tatmini, yaşam tatmini ve işten ayrılma niyetlerine etkisinde kültürel adaptasyonun aracılık etkisini test etmek amacıyla yapılan analizin ikinci aşamasında Baron ve Kenny (1986) tarafından önerilen üç aşamalı regresyon analizi kullanılmıştır. Baron ve Kenny, değişkenler arasında aracılık etkisinin varlığından söz edebilmek için üç koşulun sağlanması gerektiğini belirtmişlerdir. Buna göre birinci koşul, bağımsız değişkenin (birey-çevre uyumu) aracı değişken (kültürel adaptasyon) üzerindeki etkisinin anlamlı olması; ikinci koşul, bağımsız değişkenin (birey-çevre uyumu) bağımlı değişken (iş tatmini, yaşam tatmini ve işten ayrılma niyeti) üzerinde

etkisi olması; üçüncü ve son koşul ise, aracı değişken (kültürel adaptasyon) ikinci adımdaki regresyon analizine dahil edildiğinde, bağımsız değişkenin (birey-çevre uyumu) bağımlı değişken iş tatmini, yaşam tatmini ve işten ayrılma niyeti) üzerindeki etkisi düşerken, ara değişkenin de bağımlı değişken üzerinde anlamlı bir etkisi olması gerektirir. Ara değişkenin analize dahil edilmesiyle bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin anlamsız olması durumunda “tam aracılık etkisi”, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisi anlamsız olmaması ancak azalması durumunda “kısmi aracılık etkisi” olduğu kabul edilmektedir (Baron ve Kenny, 1986: 1176). Bu doğrultuda yapılan hiyerarşik regresyon analizine ilişkin sonuçlar Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

		B			
		KA	İT	YT	İAN
BÇU	Model 1a				
	BÇU	,294			
	R ²	,086			
	Düz. R ²	,084			
	Model 1b				
	BÇU		,422		
	R ²		,178		
	Düz. R ²		,176		
	Model 1c				
	BÇU		,398		
	KA		,082		
	R ²		,184		
Düz. R ²		,180			
BÇU	Model 2a				
	BÇU	,294			
	R ²	,086			
	Düz. R ²	,084			
	Model 2b				
	BÇU			,354	
	R ²			,125	
	Düz. R ²			,123	
	Model 2c				
	BÇU			,219	
	KA			,459	
	R ²			,318	
Düz. R ²			,314		
BÇU	Model 3a				
	BÇU	,294			
	R ²	,086			
	Düz. R ²	,084			
	Model 3b				
	BÇU				-,419
	R ²				,176
	Düz. R ²				,174
	Model 3c				
	BÇU				-,370
	KA				-,168
	R ²				,201

Düz. R ²					,198
---------------------	--	--	--	--	------

Hiyerarşik regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, analizin birinci aşamasında yabancı uyruklu akademisyenlerin birey-çevre uyumunun kültürel adaptasyon düzeyleri üzerinde ($\beta:0,294$; $p<0,01$), ikinci aşamasında ise birey-çevre uyumunun iş tatmini ($\beta:0,422$; $p<0,01$) üzerinde anlamlı etkisinin olduğu görülmektedir. Böylece, Baron ve Kenny'nin (1986) ara değişkenin varlığı için önerdiği ilk iki koşul sağlanmıştır. Bu doğrultuda yapılan analizin son aşamasında, bağımsız değişkenle aracı değişken birlikte regresyon analizine dahil edildiğinde bağımsız değişken olan birey-çevre uyumunun iş tatminini ($\beta=0,398$, $p<0,01$) anlamlı olarak etkilediği tespit edilmiş, ancak aracı değişkenin (kültürel adaptasyonun) iş tatmini üzerindeki etkisi ($\beta:0,082$, $p>0,05$) anlamsızlaşmıştır. Baron ve Kenny'nin (1986) ara değişkenin varlığı için önerdiği koşul olan, aracı değişkenin bağımsız değişkenle birlikte analize dahil edilmesiyle bağımsız değişkenin (birey-çevre uyumu) bağımlı değişken (iş tatmini) üzerindeki etkisi düşerken, ara değişkenin de bağımlı değişken üzerinde anlamlı bir etkisi olması gerektiği koşulu bu çalışma kapsamında sağlanamamıştır. Bu durumda, birey-çevre uyumunun iş tatminine etkisinde kültürel adaptasyonun aracılık rolünden bahsedilebilmek mümkün değildir.

Birey-çevre uyumunun yaşam tatminine etkisinde kültürel adaptasyonun aracılık etkisinin incelendiği ikinci aracılık testinde, birey-çevre uyumunun kültürel adaptasyon ($\beta:0,294$; $p<0,01$) ve yaşam tatmini ($\beta:0,354$, $p<0,01$) üzerinde anlamlı etkisi olduğu belirlenmiştir. Böylece, Baron ve Kenny'nin (1986) ara değişkenin varlığı için önerdiği ilk iki koşul sağlanmıştır. Birey-çevre uyumunun kültürel adaptasyon ile birlikte yaşam tatminine etkisinin incelendiği üçüncü aşamada ise, birey-çevre uyumunun yaşam tatminine etkisinin kültürel adaptasyonun aracılığı nedeniyle azaldığı ($\beta=0,219$, $p<0,01$) ve aracı değişken olan kültürel adaptasyonun yaşam tatminini anlamlı olarak etkilediği ($\beta=0,459$, $p<0,01$) görülmüştür. Ancak, aracı değişkenin modele dahil edilmesiyle bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisi azalmasına rağmen anlamlı çıkmıştır. Bu nedenle, birey-çevre uyumunun yaşam tatminine etkisinde, kültürel adaptasyonun tam değil kısmi aracılık etkisi bulunmaktadır.

Birey-çevre uyumunun işten ayrılma niyetine etkisinde kültürel adaptasyonun aracılık etkisinin incelendiği üçüncü hiyerarşik regresyon analizinde, birey-çevre uyumunun kültürel adaptasyonu ($\beta:0,294$; $p<0,01$) ve işten ayrılma niyetini ($\beta:-0,419$, $p<0,01$) anlamlı olarak etkilediği, dolayısıyla Baron ve Kenny'nin (1986) ara değişkenin varlığı için önerdiği ilk iki koşul sağlandığı tespit edilmiştir. Analizin üçüncü ve son aşamasında, birey-çevre uyumunun işten ayrılma niyetine etkisinin kültürel adaptasyonun aracılığı nedeniyle azaldığı ($\beta=-0,370$, $p<0,01$) ve aracı değişken olan kültürel adaptasyonun işten ayrılma niyetini anlamlı olarak etkilediği ($\beta=-0,168$, $p<0,01$) görülmüştür. Ancak, aracı değişkenin modele dahil edilmesiyle bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisi azalmasına rağmen anlamlı çıkmıştır. Bu nedenle, birey-çevre uyumunun işten ayrılma niyetine etkisinde, kültürel adaptasyonun tam değil kısmi aracılık etkisi bulunmaktadır.

Birey-çevre uyumunun yaşam tatmini ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde kültürel adaptasyonun aracılık etkisinin sıfırdan farklılığının istatistiksel olarak anlamlılığını test etmek için Sobel Testi yapılmıştır. Test sonuçları (YT z:5,560 sh:0,031, $p<,001$; İAN z:-4,255, sh:0,034, $p<,001$) değerlendirildiğinde, Birey-çevre uyumunun

yaşam tatmini ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde kültürel adaptasyonun kısmi aracılık etkisinin doğrulandığı görülmektedir.

4. Tartışma ve Sonuç

Günümüzün giderek küreselleşen iş dünyasında toplam işgücü içerisinde yabancı uyruklu çalışanların oranı son yıllarda gittikçe artmakta ve bazı ülkelerde önemli sayılara ulaşmaktadır. Uluslararası işgücünün önemli bir bölümünü oluşturan bireysel yabancı uyruklu çalışanlar, bir örgüt tarafından yurtdışında görevlendirilen çalışanlara kıyasla daha belirsiz bir çevreye dahil olmaları nedeniyle daha farklı sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedirler. Gittikçe daha fazla çalışanın gönüllü olarak uluslararası düzeyde çalışmayı tercih etmesi nedeniyle bireysel yabancı uyruklu çalışanların uluslararası çalışma ortamına ve yeni kültürel çevreye adaptasyonu konusu, hem yabancı çalışan istihdam eden örgütler hem de çalışanlar açısından kritik önem taşıyan bir konu haline gelmektedir. Bu bağlamda, bilim adamları ve uygulayıcılar açısından bireysel yabancı uyruklu çalışanların adaptasyon sürecini etkileyen faktörleri ve adaptasyonun sonuçlarını daha ayrıntılı bir şekilde anlama ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Konu ile ilgili yapılan çalışmalar yabancı uyruklu çalışanların iş çevresi ile uyumunun yeni kültürel çevreye adaptasyonlarını etkileyen pek çok değişkenden bir tanesi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktadan hareketle bu çalışmada, bireysel yabancı uyruklu çalışan olarak sınıflandırılan ve Türkiye'deki üniversitelerde görev yapan yabancı uyruklu akademisyenlerin çevreleriyle uyumunun kültürel adaptasyonlarına etkisi ile kültürel adaptasyon aracı değişken olmak üzere birey-çevre uyumunun, iş tatmini, yaşam tatmini ve işten ayrılma niyeti gibi çalışan tutumlarına etkisini ortaya koymaktır.

Türkiye'deki üniversitelerde görev yapan 415 yabancı uyruklu akademisyenden anket yoluyla veri toplanarak gerçekleştirilen çalışma sonucunda birey-çevre uyumunun kültürel adaptasyon, iş tatmini, yaşam tatmini ve işten ayrılma niyeti gibi çalışan tutumlarını olumlu etkilediği ortaya konulmuştur. Buna göre, içinde buldukları çevrenin değer ve inançları ile kendi değer ve inançları arasında uyum olduğunu algılayan akademisyenler yabancı kültüre daha çabuk adapte olmakta, yaptıkları işten daha fazla tatmin olmakta, yaşam tatmini düzeyleri artmakta ve işlerinden ayrılmayı daha az düşünmektedirler. Türkiye'deki üniversitelerde görev yapan yabancı uyruklu akademisyenler üzerinde yapılan bu çalışmada elde edilen bu sonuçlar literatürde konu ile ilgili yapılmış önceki çalışmalarda (Furnham ve Schaeffer, 1984; O'Reilly, Chatman ve Caldwell, 1991; Saks ve Ashforth, 1997; Ton ve Hansen, 2001; Breiden vd., 2005; Kristof-Brown vd., 2005; Jansen ve Kristof-Brown, 2006; Benson ve Pattie, 2009; Musiol ve Boehnke, 2013; Nolan ve Morley, 2014; Jiang ve Jiang, 2015; Oh vd., 2014 Abbas, Shah ve Deen, 2015; Redelinghuys ve Botha, 2016;) elde edilen bulgularla da örtüşmektedir. Birey-çevre uyumunun iş tatmini, yaşam tatmini ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde kültürel adaptasyonun aracılık etkisinin incelendiği hiyerarşik regresyon analizi sonucunda ise birey-çevre uyumu ile iş tatmini ilişkisinde kültürel adaptasyonun aracılık etkisi olmadığı belirlenirken, yaşam tatmini ve işten ayrılma niyeti ile ilişkisinde kültürel adaptasyonun kısmi aracılık etkisi olduğu ortaya konulmuştur. Buna göre, çalışanların iş çevresi ile uyum algıları kültürel adaptasyonlarını arttırmakta ve bunların sonucunda da yaşam tatmin düzeyleri artarken, işten ayrılma niyetleri azalmaktadır.

Yabancı uyruklu akademisyenlerin üniversitede görev yapmaya devam etmesinin sağlanması yerel kültüre ve yeni görevlerine hızlı bir şekilde adapte olmasını sağlayacak

düzenlemeler yapılmasına bağlıdır. Bu doğrultuda, üniversiteler bu akademisyenlerin kültürel adaptasyonlarını hızlandıracak bir çalışma ortamı oluşturmak zorundadırlar. Buna göre, üniversiteler daha işin başında yabancı uyruklu personelin seçimi aşamasında uygun adayın bulunabilmesi için dikkate alınması gereken kriterleri doğru belirlemeli, işe ve üniversitenin kültürüne en uygun adayı seçmeye çalışmalıdır.

Çalışmak üzere yabancı bir ülkeye gitmek, tamamen yeni bir kültürde yaşamak ve yeni bir örgütte çalışmak gibi nedenlerle bireyler açısından büyük bir belirsizlik yaratan stresli bir süreçtir. Stres yönetimi uzmanları, bireylerin yeni bir durumla karşı karşıya kaldığında yaşamış olduğu bu belirsizliği azaltmada örgütsel desteğin önemli bir rolü olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu bağlamda, çalıştıkları örgütten destek aldıklarını hissettiklerinde yabancı uyruklu çalışanların yaşadığı belirsizlik ile stres düzeyi azalacak ve yeni çevreye daha kolay adapte olacaklardır.

Birey-çevre uyumu ile iş tatmini, yaşam tatmini ve işten ayrılma niyeti gibi çalışan tutumları arasındaki ilişkide kültürel adaptasyonun rolünün incelendiği bu çalışmanın, yabancı uyruklu çalışanların sadece üniversitede görev yapan akademisyenlerle sınırlı tutulması, kültürel adaptasyonu etkileyen faktörlerden yalnızca birey-çevre uyumu üzerinde durulması, zaman ve maliyet kısıtı gibi faktörler nedeniyle araştırmanın belirli bir zaman aralığında tekrarlanan şekilde yürütülememesi yani kesitsel bir araştırma olması gibi bir takım kısıtları bulunmaktadır. Bu doğrultuda ileride yapılacak çalışmalarda, farklı sektörlerde görev yapan yabancı uyruklu çalışanlarla araştırmalar gerçekleştirilmesi, adaptasyonu etkileyebilecek farklı değişkenlerin neler olabileceği, birey-çevre uyumu ve kültürel adaptasyonun farklı tutum ve davranışlar üzerindeki etkileri incelenerek konu ile ilgili literatüre katkı yapılabileceği düşünülmektedir. Ayrıca gelecekte yapılacak çalışmalarda söz konusu değişkenlerin belirli zaman aralığında tekrarlanan bir şekilde ölçülmesi farklı zaman dilimlerinde ortaya çıkabilecek farklılıkları da belirleyebilmek adına faydalı olacaktır.

İçermiş olduğu tüm bu kısıtlara rağmen, araştırma Türkiye'deki üniversitelerde görev yapan yabancı uyruklu akademisyenlerin birey-çevre uyumu algılarının kültürel adaptasyon düzeyleri üzerindeki etkisini belirleyerek ve bu iki değişkenin birlikte etkilediği çalışan tutumlarını ortaya koyarak literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Türkçe literatürde çok fazla çalışılmayan bir konu olan yabancı uyruklu çalışanlar içerisinde yer alan bireysel yabancı uyruklu akademisyenlerin kültürel adaptasyonlarının neden ve sonuçları üzerine yapılan ampirik araştırmalar da oldukça azdır. Bu nedenle çalışma, çalışanların iş çevresi ile uyumunun kültürel adaptasyon düzeylerini etkileyen bir unsur olduğunu ve yeni kültüre adaptasyonun yabancı uyruklu akademisyenlerin tutumlarını olumlu olarak etkilediğini ortaya koyarak Türkçe literatüre katkı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abbas, A., Shah, S. H. A. & Deen, K. A. (2015). The effect of person-environment fit on turnover intentions of employees with the mediating role of job satisfaction in banking sector of Pakistan. *European Journal of Business and Management*, 7(31), 47-61.
- Ahmad, K. Z., Veerapandian, K. & Ghee, W. Y. (2011). Person-environment fit: The missing link in the organisational culture-commitment relationship. *International Journal of Business and Management*, 6(11), 11-20.
- Aletraris, L. (2010). How satisfied are they and why? A study of job satisfaction, job rewards, gender and temporary agency workers in Australia. *Human Relations*, 63(8), 1129-1155.
- Ames, S. C., Jones, G. N., Howe, J. T. & Brantley, P. J. (2001). A prospective study of the impact of stress on quality of life: An investigation of low-income individuals with hypertension. *Annals of Behavioral Medicine*, 23(2), 112-119.
- Arthur, W. Jr., Bell, S. T., Villado, A. J. & Doverspike, D. (2006). The sue of person-organization fit in employment decision making: An assessment of its criterionrelated validity. *Journal of Applied Psychology*, 91, 786-801.
- Baron, R. M. & Kenny, D. A. (1986), The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations, *Journal of Personality and Social Psychology*, 51 (6): 1173-1182.
- Benson, G.S. & Pattie, M. (2009). The comparative roles of home and host supervisors in the expatriate experience. *Human Resource Management*, 48(1), 49-68.
- Bhaskar-Shrinivas, P., Harrison, D. A., Shaffer, M. A. & Luk, D. M. (2005). Input-based and time-based models of international adjustment: Meta-analytic evidence and theoretical extensions. *Academy of Management Journal*, 48(2), 257-281.
- Black, J. S. & Mendenhall, M. (1990). Cross-cultural training effectiveness: a review and a theoretical framework for future research. *The Academy of Management Review*, 15(1), 113-136.
- Black, J. S. & Stephens, G. K. (1989). The influence of the spouse on American expatriate adjustment and intent to stay in Pacific Rim overseas assignments. *Journal of Management*, 15, 529-544.
- Breiden, O., Mirza, H. R. & Mohr, A. T. (2005). Coping with the job abroad: A correspondence model of expatriate work adjustment. *International Studies of Management & Organization*, 34(3), 5-26.
- Cable, D. M. & DeRue, D. S. (2002). The convergent and discriminant validity of subjective fit perceptions. *Journal of Applied Psychology*, 87(5), 875-884.
- Cammann, C., Fichman, M., Jenkins, D. & Klesh, J. (1979). The Michigan Organizational Assessment Questionnaire. Unpublished manuscript, University of Michigan, Ann Arbor.
- Cammann, C., Fichman, M., Jenkins, G. D. & Klesh, J. (1983). Michigan organizational assessment questionnaire. In S.E. Seashore, E. E. Lawler, P. H. Mirvis & C. Cammann

(Eds.), *Assessing organizational change: A guide to methods, measures, and practices* (pp. 71-138). New York: Wiley-Interscience.

- Carless, S.A. (2005). Person-job fit versus person-organization fit as predictors of organizational attraction and job acceptance intentions: a longitudinal study, *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 78 (3): 411-429.
- Deniz, N. ve Noyan, N. (2014). Yabancı çalışanların buldukları örgüte uyumları ile kültürel deneyimlerinin ilişkisine yönelik bir araştırma. 2. Örgütsel Davranış Kongresi, 6-8 Kasım 2014, Kayseri, 1-7.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J. & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75.
- Edwards, J. R. (1996). An Examination of competing versions of the person-environment fit approach to stress. *The Academy of Management Journal*, 39(2), 292-339.
- Froese, F. J. & Peltokorpi, V. (2013). Organizational expatriates and self-initiated expatriates: differences in cross-cultural adjustment and job satisfaction. *The International Journal of Human Resource Management*, 24(10), 1953-1967.
- Furnham, A. & Schaeffer, R. (1984). Person-environment fit, job satisfaction and mental health. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 57(4), 295-307.
- Halim, H., Abu Bakar, H. ve Mohamad, B. (2014). Expatriate adjustment: validating multicultural personality trait among self-initiated academic expatriates. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 155, 123-129.
- Hechanova, R., Beehr, T. A. & Christiansen, N. D. (2003). Antecedents and consequences of employees' adjustment to overseas assignment: A meta-analytic review. *Applied Psychology: An International Review*, 52(2), 213-236.
- Hoffman, B. J., Bynum, B. H., Piccolo, R. F. ve Sutton, A. W. (2011). Person-organization value congruence: How transformational leaders influence work group effectiveness. *Academy of Management Journal*, 54(4), 779-796.
- Huff, K. C., Song, P. ve Gresch, E. B. (2014). Cultural intelligence, personality, and cross-cultural adjustment: A study of expatriates in Japan. *International Journal of Intercultural Relations*, 38, 151-157.
- Jansen, K. J. & Kristof-Brown, A. L. (2006). Toward a multidimensional theory of person-environment fit. *Journal of Managerial Issues*, 18(2), 193-212.
- Jiang, Z. & Jiang, X. (2015). Core self-evaluation and life satisfaction: The person-environment fit perspective. *Personality and Individual Differences*, 75, 68-73.
- Karaeminoğulları, A., Doğan, A. ve Bozkurt, S. (2009). Kültürlerarası adaptasyon envanteri (Cross Cultural Adaptability Inventory-CCAI) üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 331-349.
- Kraimer, M. L. & Wayne, S. J. (2004). An Examination of perceived organizational support as a multidimensional construct in the context of an expatriate assignment. *Journal of Management*, 30(2), 209-237.

- Kristof-Brown, A. L., Zimmerman, R. D. & Johnson, E. C. (2005). Consequences of individuals' fit at work: A meta-analysis of person-job, person-organization, person-group, and person-supervisor fit. *Personnel Psychology*, 58, 281- 342.
- Kurtuluş, K. (1998). *Pazarlama Araştırmaları* (6. Baskı), Avcıol Basım-Yayın, İstanbul.
- Kutcher, , E. J., Bragger, J. D. & Masco, J. L. (2013). How interviewees consider content and context cues to person–organization fit. *International Journal of Selection and Assessment*, 21(3), 294-308.
- Lee, H. W. (2006). Perceptive of expatriation and cross-cultural adjustment. *Journal of Global Business Management*, 2(1), 1-8.
- Lee, L. Y. & Kartika, N. (2014). The influence of individual, family, and social capital factors on expatriate adjustment and performance: The moderating effect of psychology contract and organizational support. *Expert Systems with Applications*, 41, 5483-5494.
- Maertz, C. P., Hassan, A. & Magnusson, P. (2009). When learning is not enough: A process model of expatriate adjustment as cultural cognitive dissonance reduction. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 108, 66-78.
- Musiol, A. L. & Boehnke, K. (2013). Person-environment value congruence and satisfaction with life. *International Journal of Humanities and Social Science*, 3(9), 57-65.
- Nolan, E. M. & Morlay, M. J. (2014). A test of the relationship between person-environment fit and cross-cultural adjustment among self-initiated expatriates. *The International Journal of Human Resource Management*, 25(11), 1631-1649.
- Oh, I., Guay, R. P., Kim, K. Harold, C. M., Lee, J. H., Heo, C. G. vd. (2014). Fit happens globally: a meta-analytic comparison of the relationships of person-environment fit dimensions with work attitudes and performance across East Asia, Europe and North America. *Personnel Psychology*, 67, 99-152.
- Okpara, J. O. (2016). Cross-cultural adjustment of expatriates: Exploring factors influencing adjustment of expatriates in Nigeria. *International Journal of Cross Cultural Management*, 16(3), 259-280.
- O'Reilly, C. A., Chatman, J., & Caldwell, D. F. (1991). People and organizational culture: A profile comparison approach to assessing person–organization fit. *Academy of Management Journal*, 34, 487–516.
- Özdemir, Y. ve Ergun, S. (2015). The relationship between organizational socialization and organizational citizenship behavior: The mediating role of person-environment fit. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* (11th International Strategic Management Conference), 432-443.
- Pervin, L. A. (1968). Performance and satisfaction as a function of individual-environment fit. *Psychological Bulletin*, 69(1), 56-68.
- Redelinguys, K. & Botha, E. (2016). Person-environment fit, job satisfaction and intentions to leave: The moderating effect of leader empowering behaviour. *Journal of Psychology in Africa*, 26(1), 11-21.

- Rujiprak, V. (2016). Cultural and psychological adjustment of international students in Thailand. *International Journal of Behavioral Science*, 11(2), 127-142.
- Saks, A. M., & Ashforth, B. E. (1997). A longitudinal investigation of the relationships between job information sources, applicant perceptions of fit, and work outcomes. *Personnel Psychology*, 50, 395-426.
- Shaffer, M. A. & Harrison, D. A. (1998). Expatriates' psychological withdrawal from international assignments: Work, nonwork, and family influences. *Personnel Psychology*. 51, 87-118.
- Selmer, J. & Fenner, C. R. (2009). Job factors and work outcomes of public sector expatriates. *Human Resource Management Journal*, 19(1), 75-90.
- Shipp, A. J. (2006). The moving window of fit: Extending person-environment fit research with time. PhD Thesis. University of North Carolina, Chapel Hill.
- Ton, M. T. N., & Hansen, J. I. C. (2001). Using a person-environment fit framework to predict satisfaction and motivation in work and marital roles. *Journal of Career Assessment*, 9(4), 315-331.
- Torrington, D. (1994). *International human resource management: Think globally, act locally*. London: Prentice-Hall.
- Turban, D. B. & Jones, A. P. (1988). Supervisor-subordinate similarity: Types, effects, and mechanisms. *Journal of Applied Psychology*, 73, 228-234.
- Uysal Irak, D. & Mantler, J. (2010). The role of affectivity in perceptions of person-environment fit. 4th Global e-Conference on Fit 8-9 December 2010. <http://www.conference.fit/images/2009arch/thu09.pdf>, Erişim Tarihi: 18.06.2017.
- Van Rensburg, C. J., Rothmann, S. I. & Diedericks, E. (2017). Person-environment fit, flourishing and intention to leave in universities of technology in South Africa. *SA Journal of Industrial Psychology*, 43, 1-10.
- Van Vianen, A. E. M., De Pater, I. E., Kristof-Brown A. L. ve Johnson E. C. (2004). Fitting in: Surface- and Deep-Level Cultural Differences and Expatriates' Adjustment. *The Academy of Management Journal*, 47(5), 697-709.
- Vogel, R. M. & Feldman, D. C. (2009). Integrating the levels of person-environment fit: The roles of vocational fit and group fit. *Journal of Vocational Behavior*, 75, 68-81.
- Williams M. E. (2008). *Individual Differences and Cross-Cultural Adaptation: A study of cultural intelligence, psychological adjustment, and sociocultural adjustment*. Unpublished Ph.D. dissertation, Touro University, California.

TOURISM ANALYSIS OF CILICIA CORRIDOR¹

KİLİKYA KORİDORUNUN TURİZM ANALİZİ

Doç. Dr. Celile ÖZÇİÇEK DÖLEKOĞLU²

Yrd. Doç. Dr. Selim GÜNDÜZ³

Yrd. Doç. Dr. Alper BOZKURT⁴

ABSTRACT

Anatolia, as being in the cross-roads of different cultures, still has many assets waiting to be explored. One of these regions is called Cukurova (Cilicia-Kilikya as it was called in the past), starting from Anamur to the Amanos mountains. Consisting of different routes, the area dates back 5 BC. The region hosted different civilizations and found its place in the Greek mythology. On top of offering the classical sea, sun and sand tourism, Cilicia is an important part of cultural and pilgrimage tourism. Furthermore, the region could offer diversification such as gastronomy, health and rural tourism to the visitors. Compared to 1.4 million tourists visited the area in 2011, the number increased to 2.1 million with an increase of 45%. Investing these figures revealed that, despite being relatively lower, international visitor numbers also increased 54.9% in the same period. Within the region, highest tourist intake belongs to Mersin with 68.6%. This could be associated with the city's seaside location. In total, 75% of the guests stayed in local council rated establishments, which is also higher in Mersin. The reason with the increase in guest visitation could be associated with increase in the number of different accommodation types, increase in popularity and the improvement of the infrastructure of the region. However, it could be claimed that Cilicia is far from using its full potential. Despite its obvious potential, this study aimed to present the reasons behind why the resources have not been fully used for the region, along with the suggestions for the area.

Keywords: Cilicia Tourism, SWOT Analysis, Tourist Attractions, Tourist Destinations.

JEL Classification: Z300

¹ This study presented as an abstract presentation on 6th World Conference on Business, Economics and Management (BEM 2017) that was held in North Cyprus between 04-06 November 2017.

² Adana Science and Technology University, codolekoglu@adanabtu.edu.tr.

³ Adana Science and Technology University, sgunduz@adanabtu.edu.tr.

⁴ Adana Science and Technology University, abozkurtcodolekoglu@adanabtu.edu.tr.

ÖZ

Medeniyetler müzesi olan Anadolu'nun pek çok bölgesi hala keşfedilmeye devam edilmektedir. Her geçen gün insanlık tarihine yeni bulgular sunsa da yeterli ilgi ve korumanın gösterilemediği alanlar da bulunmaktadır. Keşfedilmesi daha uzun yıllar sürecektir. Bölgelerden biri de eski adıyla Kilikya ve günümüzde Çukurova olarak bilinen Anamur'dan başlayıp Amanos dağlarına kadar olan bölgedir. Dağlık ve ovalık olarak ayrılan Kilikya koridorunun tarihi M.Ö. 5. Yüzyıla dayanmaktadır. Yunan mitolojik efsanelerinde de yer alan bölge birçok uygarlığa vatan olmuştur. Kilikya koridoru, deniz-kum-güneş turizminde çoğunlukla yerel turistler için cazip bir merkez olmanın yanı sıra inanç ve kültür turizminin önemli bir parçasıdır. Kilikya koridoru, turizm tanımının çerçevesinde yaşanan genişleme doğrultusunda, alternatif turizm arayanlara da gastronomi, yayla, sağlık ve kırsal turizm gibi farklı seçeneklerin sunulabileceği potansiyele sahip bir bölgedir. 2011 yılında gelen 1,4 milyon turisti karşılık bu rakam %45'lik bir artışla 2016 yılında 2,1 milyona çıkmıştır. Elimizdeki verileri dikkatlice incelersek aynı dönem gelen yabancı ziyaretçi sayısında da %54,9'luk bir artış olduğunu görürüz. Bölgede yabancı turistleri en çok şehir ise %68,6 ile Mersin'dir. Bunun sebeplerinden bir tanesi şehrin deniz kıyısında yer alması, bir diğer sebebi ise kalacak yer miktarının fazlalığı ve çeşitliliği olabilir. Ayrıca bölge genelindeki artışın da sebeplerinden bir tanesi olarak altyapıda genel olarak yapılan iyileştirme gösterilebilir. Bütün bunlara rağmen bölgenin potansiyelini tam olarak kullandığını söylemek mümkün değildir. Bu çalışma bu sebeplerin bazılarını tespit etmenin yanında bölge için önerilerde de bulunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kilikya Turizmi, SWOTT Analizi, Turist Çekme Nedenleri,
Turist Çeken Bölgeler

JEL Sınıflandırması: Z300

1. INTRODUCTION

Tourism is one of the world's largest and fastest growing industries, contributing 10% of the global GDP, 7% of world exports, 30% of services exports and accounts for one in eleven jobs worldwide. Statistics on inbound tourism are relatively well developed in many countries and statistics on domestic and outbound tourism, employment and the tourism industries are becoming increasingly available to the general member of public (Retrieved from <http://www2.unwto.org/content/why-tourism>). The UNWTO Secretary-General underscored the continued growth of tourism since the beginning of the crisis – “in 2016, more than 1.2 billion people travelled around the world for tourism purposes and another 6 billion people travelled domestically” – and emphasized the need to move towards more sustainable tourism in all its dimensions. As a result, “The International Year of Sustainable Tourism for Development 2017” was declared in December 2015 by the United Nations General Assembly (Retrieved from <http://media.unwto.org>). As being one of the driving forces, tourism is very important particularly for the developing economies, Turkey included. Recent years its direct and indirect contribution to the Turkish GDP steadily increased and it reached 5.6 billion TL (Turkish Lira) direct contribution amount in 2012. The same year its indirect contribution to the economy was estimated around 120.6 billion TL (Kalkınma Bakanlığı- Ministry of Development, 2014). The share of total employment of tourism sector generally was 9.94% in 2015. According to an estimate, it will reach 10.55% in 2025 (Sit, 2016). In 2016, due to political and economic conflicts in the region, amount of Russian tourist in take to the country (one of the highest nationals in the previous years) dropped by 76% (Retrieved from <http://www.tursab.org.tr>). Based on UNWTO figures, in 2014 Turkey was amongst the 6. most visited countries in the world and 11. in terms of tourism income. In 2016, however, income from tourism dropped 10% (Retrieved from <http://www.tuik.gov.tr>; <http://www.turizmdatabank.com/>).

Tourism became an important industry for the developing countries in particular. Many countries discovered this great contribution to the economy, resulting looking for new ways to improve it (Bozgeyik and Yoloğlu, 2015). Starting from top as nationwide, this approach extended to different regions as well. Moving from the traditional sea-sun-sand trio and looking alternative approaches to use the resources all through the year is something all countries aim for. Cilicia region of Turkey, which is the target area for this study, has a great potential to offer these alternatives to tourism. Taking its name Kilikya (Cilicia) from the rich clay and flint, the region supports a very rich cultural background. Some artefacts dating back to Sumerians, the region is called Cukurova by Turks, which could be translated into “lower plato” (see figure 1). Besides Sumerians, the region also hosted Kitvanza, Cilicia and Cue kingdoms, Assyrians, Persians, Macedonians Romans and even pirates.

Cukurova area and Adana started to developed with the bridges and canals built by Romans and became one of the most important trade centres in the region (Retrieved from <http://www.adana.gov.tr/tarih>). Both still hold their value as an important trade centre in the region, along with their importance in accommodation different religions, intake people movements, population and geopolitical importance. Despite their potential, the region could offer limited alternatives and requires a major and carefully structured master plan. The key issue in this master and strategic planning is taking a snapshot of the current situation and taking it from there with implementing

improvements. This will inevitably benefit all the stakeholders of the tourism in the region.

Taking into account all the above mentioned points, this study will outline the current state and the potential of tourism in namely Adana, Mersin, Hatay and Osmaniye.

Figure 1. Cilicia

Source: Adapted from <http://bibleatlas.org/cilicia.htm>

2. CILICIA CITIES AND TOURISM

Based on TÜİK data in hand, Turkey received most of her visitors for sightseeing, entertainment, sports and cultural related. The cities received most visitors are İstanbul, Antalya, Mugla, Ankara, Izmir and Nevşehir (Retrieved from <http://www.tuik.gov.tr>). Cukurova region cities served mostly to the pilgrims since they were located on St. Paul's route (<http://www.ispartakulturturizm.gov.tr>). However, due to a recent change on this mentioned pilgrimage route may result receiving less pilgrim related tourist to the region. CEKUL Foundation with the help of Turkish Councils Association devised a programme called "Regional Cultural Road Maps" in 2012-2013. For the Cilicia region, this programme established "Cukurova Natural and Cultural Vision Plan" in 2012 and "Cukurova Vision Plan" in 2013, for potential route planning (Retrieved from <http://www.tarihikentlerbirligi.org>). These plans tried to establish these routes mainly with different approach and different themes for each region, along with implementing alternative tourism. This approach helps to include a niche market within tourism.

2.1. ADANA

Adana name was first mentioned by Hittites in 1650 BC. Called as "Bogazkoy" Adana was mentioned in these tablets as "Uru Adana" (Kaplan, 2001). If we take these historical artefacts, the given name Adana to the city is 3640 years old. The city is rather important in the region in terms of topography and ecology and received a steady number

of people moving in as part of migration, resulting a population of more than 2.2 million in 2016 (Retrieved from www.tuik.gov.tr). It has two seaside towns by the Mediterranean Sea (Karatas and Yumurtalik) and docklands for transporting crude oil in Ceyhan. The Adana city centre and its surrounding towns accommodate various historical, cultural and religious sites. Among these are Tepebag, Misis, Magarsus, Anawarza, Aegeai ancient cities; Agyatan and Yumurtalik lagunas; Tas Kopru (Stone Bridge), Yag Camii (Mosque) and Arasta bazaar some of the examples.

In recent years Adana became rather popular in terms tourism with the help of coordinated marketing campaigns. Altin Koza movie, international theatre, portakal cicegi, kebab and salgam festivals all contributed these marketing efforts. Despite receiving its fair share in the congress tourism in the region, it is difficult to say that some other types of tourism investments such the famous 3S receives enough investment from its stakeholders.

There in total 64 different rated hotels in the city with a total number of 4,485 rooms and 9,068 beds (Table 1). This number greatly increased in recent years due to the city's long-lasting agriculture related background, along with the recently developed activities such as festivals as mentioned.

2.2. MERSIN

As being one of the most attraction centres in the region throughout the history, there are two variations about the origins of the name. One claims the name originated from Myertus tree that grows in the area, the other claims its roots in "Mersinogullari", a Turkic clan lived in the area in the past. Current most important city for the Cilicia region was also vary critical for the states or dynasties that reigned in the past. The most significant example to support this claim is Tarsus (currently a town belongs to Mersin), being the capital city of Roman Cilicia, which was a cornerstone for the region (Retrieved from <http://www.mersinkulturturizm.gov.tr>)

Current name of the city decided in 2002, which before the city was called Icel dating back 1933. Currently reaching over 1.7 million, the city's population steadily increasing due to migration from East and South East Turkey along with Syrian refugees escaping from the war (TUIK, 2016). Perhaps another contributing factor to the rise could be Mersin's reputation of accommodating people from different ethnic background and religion throughout the history.

Mersin is the city in Cilicia region benefits most from the coastal tourism. However, due to wrong national and local governmental choices, the city became a place for camping and locals' summer house investment location. Despite all these, due to a number of towns located by the sea and their rich historical backgrounds, the city attracted quite a number of visitors. Mersin has 13 outer towns and almost all of them has something to offer to visitors including historical attractions. Among these includes Tarsus which offers 7 sleepers, St. Paul's well, prophet Daniel's tomb, Bilal-i Habes mosque, Old mosque for religious tourists and pilgrims; Roman and Sahmaran public baths, Cleopatra's gate, Tarsus waterfall, Roman tombs, Gulek fortress and Nusret warship for history and culture seeking tourists. Town centre itself hosts Dikilitas, Tirmil tomb, Anchiale ruins, one Latino Catholic and one Arab Orthodox churches and Bezm-i Alem fountain. Mezitli district offers Soli ruins, Kuzucubelen fortress; Erdemli district

offers Korykos, Elaiussa-Sebaste, Kanlıdivane and Akkale (Tırtar); Anamur district offers Mamure fortress, Titiopolis, famous historical Anamur houses, Altı kapi bazaar, lighthouse, Mediterranean seals and caretta caretta turtles to the visitors. Silifke district hosts a Roman temple, Uzuncaburç ancient city, Cennet-Cehennem pit, Aya Tekla church, Zeus and Jupiter temples, Adam rocks, Silifke fortress and Taskoprı, whereas Mut district has Alahan monastery, Mavga fortress, Kızıl minaret Alaoda caves, Mut fortress, Balabolu (Adrasos) and Sinobic ruins. Other important attractions worth to mention are Kızlar monastery, Gedigi, Namrun and Hisar fortresses, Mugdat mosque, Nagidos, Arisone and Zeyne tombs.

Mersin also enjoys many activities such as Mersin Turuncgil festival, International Music festival, Soli Sun festival, Karacaoglan poetry evenings, International Silifke festival, Republic wrestlings and Mersin movie days for attracting visitors to the area.

Despite having a summer house fashion among the locals hence a reasonable amount of unregistered accommodation, Mersin offers 35 certified establishments (tourism investment) with almost 11,000 beds capacity and 49 certified establishments (tourism management) with more than 7,000 beds to its guests (Table 1).

2.3. HATAY

Hatay is another city in the region famous for accommodating different religions and cultures with harmony throughout the history. As being located to the very end of South, it is the gateway to Middle East for Turkey. Despite recent conflicts in the region hence the reduction in numbers, this geographical position of the city helped it to receive a great number of mostly Arab foreign guests.

Although there are different types of tourists visiting the city, most visitors arrive for pilgrimage. Christians particularly visit Hatay because it has St. Pier church and Virgin Mary fountain which it was believed she bathed in (Asçı, 2008). Other famous attraction points could be named as Sheikh Ahmet Kuseyri mosque, Ulu mosque, St. Simeon monastery, tomb of Beyazıt-i Bestami, Sokullu Mehmet Pasha library, İso ruins, Rock tomb, Süleyman the Magnificent bazaar and Habib-i Neccar mosque. In addition, the city enjoys a mosaic museum and many historical sites.

When it comes to number of beds it offers to the visitor, Hatay has 38 tourism management and 16 tourism investment certified hotels with the total number of beds just exceeding 8,000 (Table 1). With the help of Asi river, Amanos mountains and Amik plato, guests involve in different activities such as rural tourism means the number of beds to offer are on increase.

2.4. OSMANIYE

Osmaniye was not a city in Ottoman's time, however the young republic granted it a city status until 1933. At this date Osmaniye became part of Adana until 1996. With its current population of more half a million people, the city also has much to offer to the visitors.

Most famous tourist attractions in the city are Kastabala-Hierapolis, Karatepe-Aslantaş open museum, Babaoglan, Karafenk, Sivranda, Cardak, Harun Resid, Hemite and Toprakkale fortresses; Agcabey, Envar-ul-Hamid and Ala mosques. Most of the visitors,

however, travel to the city for rural tourism. Zorkun plato on Amanos mountains, Maksutoglu plato with its local wooden houses, Alman Pinari plato with camping facilities and Bagdas plato are worth to mention for this reason. In addition, the city receives increasing number of guests for bird and butterfly watching, along with botanical and sports tourism enthusiasts.

There are many, mostly national festivals and activities also take place in Osmaniye. Among these are Tirsik, Hidrellez, Cukurova poets and Karatepe culture and arts festivals are worth to mention. Karatepe also attracts visitors for its famous rugs and wooden hand crafts (Retrieved from <http://www.osmaniye.kultur.turizm.gov.tr>).

In Osmaniye, due to its geographical location, the number and types of accommodation are the lowest in the region. There are 6 listed establishments with a total bed number of 879 (Table 1). However, this is also expected to increase to the city's recent popularity in renewal energy sources (wind turbines), recently unearthed Kastabala ancient city and the mosaics.

Table 1. Number of Accommodation Establishments of Cilicia Cities 2016

	CERTIFIED BY TOURISM INVESTMENT CRITERIA			CERTIFIED BY TOURISM MANAGEMENT CRITERIA		
	Number of Establishments	Room Numbers	Bed Numbers	Number of Establishments	Room Numbers	Bed Numbers
ADANA	18	1,391	2,882	46	3,405	6,857
MERSİN	35	5,265	10,996	49	3,446	7,336
HATAY	16	2,088	4,414	38	2,111	4,302
OSMANIYE	3	231	466	3	213	413

Source: Ministry of Culture and Tourism

As it could be seen from the table above, Mersin has the highest room and bed numbers in the region on both categories (tourism investment-tourism management), whereas Osmaniye has the lowest. This is rather self explanatory considering Osmaniye being the smallest of towns among the rest and Mersin enjoyed quite a steady tourism investment over the past years.

Table 2. Rated Establishments of Cilicia Cities 2016

Cilicia Cities		2001	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Adana	Number of Guests	168,446	241,331	307,432	322,804	324,175	415,794	458,006	540,306
	Number of Nights	266,002	411,135	467,541	496,910	550,013	679,495	749,805	845,234
Mersin	Number of Guests	186,785	272,142	246,840	283,513	300,946	355,218	366,222	369,902
	Number of Nights	339,129	489,391	426,394	502,792	529,464	608,274	603,305	623,152
Hatay	Number of Guests	87,596	116,990	232,822	213,290	201,910	227,273	254,921	280,570
	Number of Nights	113,537	188,542	409,778	392,751	383,957	425,228	443,770	461,554
Osmaniye	Number of Guests	6,651	13,015	13,762	21,316	25,016	26,682	23,556	29,551
	Number of Nights	9,331	19,969	24,181	37,585	45,661	49,971	55,069	54,831

Source: Ministry of Culture and Tourism

Table 2 presents that all 5 cities in the region enjoyed a steady increase of inbound tourism. When compared with each other, unlike the Table1, Adana received most of the guests with the highest amount of nights these guests stayed in. This could be the reason of guests stayed in Mersin mostly for touristic reasons during the high season, but Adana attracted a more steady inboug tourists spread throughout the year.

3. METHODOLOGY

This study presented cultural richness and latest improvements in terms of tourism for the cities consist of Cilicia region. When have done SWOT analysis was used in particular for analysing the current situation in the region. SWOT is often used to analyse a company or a sector’s internal and external environment. And it will not only present the current situation but will also projects the future (Altunışık, 2009). SWOT analysis help to focus on organization’s strengths, minimized weakness, and take the greatest possible advantage of opportunities available. It can be subjective, however, because it also contains personal opinions. Being aware of this downside, it was minimised by using previous studies, as well referring to the experts in the field.

4. SWOT Analysis

Table 3. Cilicia Corridor’s Statement Analysis (SWOT)

Strengths	Weaknesses
<ul style="list-style-type: none"> • Tourism could be conducted throughout the year • Hosting different religions and cultures together and also receiving pilgrims • Having established reasonable transportation infrastructure • Hosting institutions that provide education in tourism and archaeology • Having implemented tourism action and master plans, investment guides • Having infrastructure for health tourism • Having infrastructure for activity sports • Having customs access with neighbouring countries • Being located by the Mediterranean Sea • Having a wide variety of local cuisine 	<ul style="list-style-type: none"> • Not enough promotion by the local stakeholders • Not enough planning by the local authorities • Poor or not enough coordination between stakeholders • Poor or not enough knowledge by the locals about the region • Having not enough tourism information centres • Having not enough local guides • Having not enough investors • Having not enough hotels • Having a common summer or winter house ownership in the region • Having not enough government spendings for the entire region • Having some local establishments that are run unprofessionally • Not protecting unique architectural buildings • Having a poor public transport infrastructure • Having not enough or properly trained front line staff

Opportunities	Threats
<ul style="list-style-type: none"> • Having a rich cultural and natural inventory • Having some tourism investment support by the local authorities (including health tourism) • Having a reasonable infrastructure investment for the activities such as fairs, congresses and festivals • Plans for building an international airport • Having efforts of registering different cultural heritage assets throughout the region (including local cuisine and beverages) • Being located between Europe and Middle East • Having plenty of untouched sectors for the investors • Having a potential for the improvement of railway connections in the region • Plans for all cities in the region to act in harmony 	<ul style="list-style-type: none"> • Not caring enough for the environment and the natural resources • Illegal activities for unearthing archaeological artefacts • Exporting quality immigrants, importing poor ones • Conflict in the neighbouring countries and immigration • Negative or unjustified news on the media about the region • Residents' ill-informed or poor approach to the development of tourism • Local investors' reluctance to invest for the region • Unstable exchange rates • Poor or not enough knowledge about destination management by the stakeholders • Having not enough or ill-educated tourism staff • Having unregistered accommodation • Not fully included by the travel agencies • Having occasional rioting and conflicts • Unplanned or poor habitation (including coastal regions) • High staff turn-over at mid and low management levels

Unlike the previous tables (1 and 1), Table 3 chose to explain the SWOT analysis for the entire region, rather than presenting them city by city. This is because the study tried to include reasons that are applicable for the whole region, instead of specific and pinpointed ones. Another advantage of presenting the analysis in such a manner is to allow following studies to understand and duplicate the findings better.

5. RESULTS AND RECOMMENDATIONS

Over the decades, tourism has experienced continued growth and deepening diversification to become one of the fastest growing economic sectors in the world. Tourism, as well as its direct effects, its indirect contribution to the economy also increases the importance of the sector. On top the classical sea, sun and sand mixture of tourism, Cilicia region of Turkey has a big potential due its cultural, natural, religious background. This potential should be appreciated and supported by all stakeholders in the region. Well known and famous assets that belong to the region should be preserved and made aware of its residents if there are any. For this, all stakeholders should join their resources and try to reach as many people as possible for this matter. With only these types of coordinated efforts, the region should move forward and start to use otherwise wasted its tourism potential. Future plans should include different aspects of

tourism such as rural and alternative tourism. When doing so nature should be preserved and all the efforts should be coordinated. Despite similarities, policy planners should also take into account each city's differences and use these as strengths. Another should be taken into account is the region's exemplary ability to host different religions and cultures with different backgrounds in harmony through the history. Considering many conflicts occur in the world on contrary, this strength could be used to promote region particularly on international arena. This will not only increase the popularity of Cilicia but also import foreign investors to the area, hence reducing the burden on local authorities.

REFERENCES

- Altunışık, R., 2009. Stratejik Pazarlama Planlaması, Pazarlama Stratejileri Yönetmel Bir Yaklaşım, Beta Yayınları. pp. 23-45.
- Aşçı, Y. 2008. "Hatay ilinin sosyo-ekonomik yapısı ve gelişme potansiyeli" Cukurova University, Master's Thesis.
- Bozgeyik, Y., Yoloğlu, Y. (2015). Türkiye'de Turizm Gelirleri ile GSYH Arasındaki İlişki: 2002-2014 Dönemi. Journal of International Social Research, Volume: 8 Issue: 40, pp 627-640.
- Kalkınma Bakanlığı, 2014. Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 10. Kalkınma Planı 2014-2018, pp. 107.
- Kaplan H.İ., 2001. Salnâmelere Göre Adana (1880-1900). Suleyman Demirel University, Institute of Social Sciences, History Department, Master's Thesis.
- Şit, M., 2016. Türkiye'de Turizm Sektörünün İstihdama Katkısı. Journal of Academic Approaches, Volume: 7 Issue:1, pp.101-117.
- <http://www.cukurovagezgini.com/index.php?git=33>, (accessed: 13.11.2017)
- www.tuik.gov.tr, (accessed: 13.11.2017)
- http://www.tuik.gov.tr/basinodasi/haberler/2016_16_20160210.pdf
(accessed: 13.11.2017)
- <http://www.adana.gov.tr/tarih>, (accessed: 13.11.2017)
- http://www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri/istatistikler/turizmin-ekonomideki-yeri/gsmh-icindeki-payi-1963-_79.html (accessed: 13.11.2017)
- <http://www.turizmdatabank.com/dunya-turizmi-gostergeleri/en-cok-gelir-elde-eden-ulkeler> (accessed: 13.11.2017)
- <http://www2.unwto.org/content/why-tourism> (accessed: 13.11.2017)
- <http://www.ispartakulturturizm.gov.tr/TR,71232/st-paul-aziz-paulus.html>
(accessed: 13.11.2017)
- <http://media.unwto.org/press-release/2017-01-20/world-tourism-organization-begins-international-year-sustainable-tourism-de> (accessed: 13.11.2017)
- http://www.tarihikentlerbirliği.org/wp-content/uploads/rota-rehberi_press.pdf
(accessed: 13.11.2017)
- <http://www.mersinkulturturizm.gov.tr/TR,73152/tarihce.html>
(accessed: 13.11.2017)
- <http://www.osmaniyekulturturizm.gov.tr>, (accessed: 13.11.2017)
- <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9860/turizm-belgeli-tesisler.html>
(accessed: 13.11.2017)